OLOF DALIN OCH TIDSIDÉERNA

En komparativ undersökning av hans diktning till omkring 1750

av

NILS-OLOF DYBERG

UPPSALA OCH STOCKHOLM
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI
AKTIEBOLAG

OLOF DALIN OCH TIDSIDÉERNA

En komparativ undersökning av hans diktning till omkring 1750

AKADEMISK AVHANDLING

som med tillstånd av vittberömda filosofiska fakultetens i Uppsala humanistiska sektion för vinnande av filosofisk doktorsgrad till offentlig granskning framställes å lärosalen n:r IV fredagen den 13 december 1946 kl. 10 fm.

av

NILS-OLOF DYBERG
Fil. lic., Norrl.

UPPSALA 1946. ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

R. UNIV.
BIBLIOTHEEK
LEIDEN

OLOF DALIN
OCH TIDSIDÉERNA

R. UNIV.
BIBLIOTHEEK
LEIDEN

OLOF DALIN OCH TIDSIDÉERNA

En komparativ undersökning av hans diktning till omkring 1750

av

NILS-OLOF DYBERG

UPPSALA 1946
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

Innehållsöversikt.

Sid.

»Nya Tiden i Swerige» 1

Dikten i litteraturhistorien. — Dess problematik. — Sambandet med »La Querelle des Anciens et des Modernes». — Sverige en spegelbild av världen. — De dubbla anfallsmålen. — »De modernas» ideologi. — Dalin, ett differentierat medium för tiden.

Den svenske Argus i trångmål 28

Människouppfattningen i Nya Tiden och Argus. — Den filosofiska tendensen förmäles med en politisk. — Det »stora gräl» mellan Argus och Ehrenmenuet. — Ehrenmenuets eventuella förebild. — Parallellismen mellan tvisten i Nya Tiden och uppgörelsen i Argus. — Från självhävdelse till självförnekelse. — Offersymbolen.

Den gamla visan i ny ton 59

Element ur Le Mondain av betydelse för April-Wärk. — Litterär och politisk bakgrund. — Hänvisning till medeltiden. — Samtida nationellt kulturförsvar i utlandet. — Dalins reaktion mot Le Mondain.

Svenska Friheten i tidsenlig utrustning 82

Det estetiska problemet.

Likheten mellan Henriaden och Svenska Friheten. — Analys av jämförbara element. — Resultat av undersökningen.

Voltaires eposteorier.

Hans ställning i »La Querelle». — Voltaire och Boileau. — Analys av »Tanckar öfwer Skalde-Flockarne».

»De modernas» program.

La Motte och Homeros. — De väsentliga förändringarna.

La Motte och Dalin.

Utvecklingen mot universell poesi. — Den samtida kritiken. — Den nya stilen.

Den nya tidens man 148

Resignation. — Kulturpatriotism före och efter utlandsresan. — En försonligare moraluppfattning. — Framstegstanken.

Litteratur 166

Personregister 172

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41550007_0048

Företal.

Föreliggande skrift har framgått ur en undersökning av Voltaires betydelse för den svenska litteraturen under 1700-talets senare hälft. Under arbetet med den ursprungliga uppgiften framträdde så småningom ett inre problem i ämnet. Det gällde assimilationen av Voltaires form och stil. Jag fann nödvändigt att gå tillbaka till en äldre period, till det decennium, som inramas av Olof Dalins Then Swänska Argus och hans Sagan om hästen. På detta sätt tillkom denna studie.

Min angreppspunkt på materialet har bestämts av reflexioner kring en av de många motsättningarna i Dalins författarpersonlighet. Jag tänker på hans markanta intresse för den allra nyaste litteraturen och hans ännu påtagligare svärmeri för myt och historia. Den nya forskningen om realismens sociala aspekter stimulerade till studier av ett annat Dalinproblem, spänningen mellan verklighetsskildraren Dalin och resonören Dalin. I samband härmed krävdes hänsynstagande till den aktuella publiksmaken. Utan kännedom om de aktuella litterära strömningarna i Frankrike skulle man näppeligen kunna komma till förståelse av Dalins litteraturpolemik. Var den litterära satiren sålunda huvudsakligen riktad mot franska modeförfattare, så hade den lättåtkomliga moralsatiren ärende till hemmapubliken. Dalins tidsdikter inneslöt hela det skisserade problemkomplexet, syntes det mig. Jag har därför sökt följa Dalins reaktion mot nuet. Av lätt insedda skäl betecknade början av 1750-talet en naturlig gräns för undersökningen. Då börjar det sista skedet i Dalins liv. Därmed förlorade han ledningen av den litterära utvecklingen i landet.

När jag nu avslutar detta arbete, vill jag rikta ett varmt tack till min lärare under många år, professor Anton Blanck. Med tacksamhet tänker jag på hans väckande undervisning och på det personliga intresse, som han ägnat mina studier. Under innevarande termin har jag glatt mig åt många bevis på hans förståelse och välvilja.

Av övriga akademiska lärare vill jag särskilt tacka docenten Victor Svanberg, som genom inspirerande handledning tidigt inriktade mitt

intresse på 1700-talslitteraturen. Till mina lärare kan jag även räkna nuvarande undervisningsrådet Eskil Källquist och docenten Gunnar Svanfeldt, vilka jag härmed varmt tackar för välvilja och vänskap.

Uppsalaåren ha fått ett speciellt rikt innehåll genom samvaron med studiekamrater. Jag är glad att kunna säga att vänskapen bestått, även sedan de gemensamma studierna upphört att vara föreningsbandet. Jag har i synnerhet anledning att nämna docenten Erik Hörnström och filosofie licentiaten Bror Fredrik Sanner, med vilka jag under mitt arbetes sista skede fått diskutera väsentliga problem.

Nämnden för Karl och Betty Warburgs fond vill jag vördsamt tacka för ekonomiskt bistånd.

Under mina studieår har jag haft stor hjälp av tjänstemännen vid Uppsala Universitetsbibliotek. Jag begagnar tillfället att nu tacka dem.

Jag tackar min nationskamrat filosofie licentiaten Stig Kågerman, som har upprättat personregistret och bibliografien och i övrigt bistått mig under den bråda tryckningstiden.

Jag tackar till sist min hustru, min bästa vän och studiekamrat.

»Nya Tiden i Swerige.»

När man först läser Olof Dalins tidiga satir *Nya Tiden i Swerige*, har man svårt att föreställa sig att dess författare långt före sin bortgång skulle betraktas som den svenska litteraturens förnyare. Dikten gör intryck av att vara en ytterst banal produkt. Icke nog med att skalden där upptagit det urgamla temat om den gamla goda tiden och den i alla avseenden sämre samtiden; versen och ordvalet pekar alldeles avgjort bakåt. Det förhåller sig ju också så, att Dalin velat träffa Stiernhielms ton och efterbilda hans språkliga och metriska egenskaper. Att han också lyckades i sitt uppsåt är Lorenzo Hammarskölds kända kalamitet ett gott vittnesbörd om. Den romantiska epokens kritiker var så övertygad om att dikten härrörde från den svenska skaldekonstens fader, att han gav den plats i sin Stiernhielmsutgåva.[1] Med stor beundran talar också Hammarsköld, vilken beskyllt Dalin för »inre fattigdom», om den »väldiga kraft» som präglade satiren.[2] Eftervärlden har i stort sett icke upprepat lovorden. I sin Dalin-monografi har Lamm blott i förbigående behandlat Dalins Nya tiden i Swerige. Efter att ha framhållit att dikten i vissa enskildheter påminner om Juvenalis' elfte och Boileaus femte satir och att den i slutet infogade fabeln utgör en översättning av La Mottes *Le Boeuf et le Ciron* men att dikten i övrigt är självständig, sammanfattar han sitt omdöme i några ord, som man gärna vill göra till sina: dikten är överhuvud föga märklig.[3] Den gör ett diffust, svävande intryck. Författarens angreppsmål förefalla

[1] Georg Stiernhielms Vitterhets-Arbeten . . . I Warburgs Dalinmonografi (Olof Dalin, Hans lif och gerning) erhåller läsaren en framställning om Hammarskölds felaktiga attribution (s. 32).

[2] Svenska vitterheten. Historiskt-kritiska anteckningar. Andra uppl. översedd och utgiven av P. A. Sondén (s. 91).

[3] Lamm, a. a. s. 131. Dikten återfinnes i Dalins Witterhets-Arbeten d. III, s. 3—7.

dubbeltydiga. Om man i avsikt att se vari svävningen bottnar, närmare undersöker kompositionen, visar det sig, att denna är anmärkningsvärd. Där ligger diktens problematik. När man väl slagit in på den vägen, kommer man snart åt diktverkets tankehistoriska förutsättningar. Därmed faller också ljus över »Nya tiden i Swerige» och tillika över centrala sidor i Dalins person och produktion. Gisslandet av tidens lyten, vilket utgör diktens ämne föregås av en omständlig inledning med följande början:

> Gamla Naturen är än så qwick, så trygger och täcker,
> Som hon i början war. Dagsrodnan blänker och wäcker.
> Än drar Natten i sömn: än stå Elementerna fria.
> Jorden åt all sin Barn ger ständigt rundelig dia.
> Än gör Solen i ring sin resa på wanliga timmar.
> Alt uti lagligt lopp sig skickar, tämer och rimmar.
> (Dalin: Witterhets-Arbeten. III: 3)

Efter dessa verser, som synas innebära ett konstaterande av naturkraftens beständighet, följer ett par som komplicera tanken.

> Men, huru är det fatt med den åldriga Swenska Naturen?
> Är wår Halfö med oss från Nordiska rötterna skuren?

Dessa två frågor med olika innehåll besvaras i de två följande korresponderande verserna, varefter nästa verspar klargör varför skalden ställt dem.

> Antingen är wårt Land förflytt, förbytt och förandradt,
> Eller ha Swearna liksom förr med Göterna wandrat
> Från sin köld. De ha utländskt Folk här lemnat i ställe,
> Barn uti wishet och wett, men i dårskap märkelig snälle.

Det är alltså författarens iakttagelse av svenskarnas moraliska och intellektuella omogenhet, som föranlett honom att antaga, antingen att den svenska naturen förändrats, eller att de bortgångna svenskarna ersatts med »utländskt Folk», vilket senare i motsvarande frågevers uttryckes med orden att svenskarna äro avskurna från de nordiska rötterna. Om den förstnämnda förklaringen till landsmännens allmänna undermålighet vore giltig, skulle den åldriga svenska naturen ha degenererat och alltså utgöra ett undantag från den inledningsvis uppställda satsen om naturens beständighet. Det är ju uppenbart orimligt att Dalin skulle ha framkastat möjligheten av ett slags isolerad svensk naturutarmning. Inledningssatsen innehåller

sålunda *icke* en utsago om ett erfarenhetsmässigt fastställt sakförhållande utan vissa teoretiska förutsättningar, vilka icke utan vidare kunnat prövas av skalden. Från denna teoretiska eller hypotetiska sats härledes en annan, vilken däremot kan konfronteras med erfarenheten. Resonemanget går enligt typen: förhåller det sig som satsen *x* hävdar, så måste det förhålla sig som följdsatsen *y* utsäger. Bekräftar erfarenheten då följdsatsen, så verifieras därmed också dess teoretiska förutsättningar. Föreliggande problemställning lyder: Om det verkligen är sant att naturens krafter äro outtömliga och att den kan frambringa produkter av samma kvalitet som i tidernas början, då måste också svenskarna av i dag vara teoretiskt likvärdiga med svenskarna från förr. Nu visar det sig, att svenskarna i frihetstidens början äro påfallande klena produkter. (Resonemanget utgår som vi se från en teoretisk identitet mellan människor och naturprodukter.) Därmed har dock icke den första satsen fallit, ty skalden tillgriper en alternativ förklaring av synbarligen icke-teoretisk art; den intellektuella och moraliska nedgången i Sverige kan möjligen tillskrivas inbyggarnas brist på rotfäste i landet. Vi veta sålunda ännu icke om Dalin anser den allmänna försämringen vara naturgiven eller historiskt betingad. I omedelbar anslutning till de senast anförda verserna följa några, som skingra ovissheten och upplösa spänningen.

> Om på et särskildt rum det Slägtet wille sig samla,
> Såge man femtio knapt bland tusende likna de gamla.

Antalet samtida som konstateras likna fäderna, angives förvånande exakt: »femtio knapt bland tusende». Hur man än betraktar proportionen, så förstår man utan vidare att själva förekomsten av samtida svenskar som »egalera» fäderna utgör en bekräftelse på den hypotetiska utgångssatsen. Naturens ifrågasatta skuld till släktets förfall har därmed eliminerats. Alltjämt födas svenskar av samma format som de bästa bland de gamla. Men det finns omständigheter som förhindra den naturenliga, lagmässiga utvecklingen, ty skalden finner, då han kollationerar iakttagelserna av sina samtida med historiens vittnesbörd om fäderna, att det faktiska antalet med fäderna likvärdiga är minimalt i jämförelse med det teoretiskt möjliga. Vi skola icke omedelbart söka precisera den närmare innebörden i Dalins hänvisning till invånarnas oorganiska förhållande till landet, deras rotlöshet. Det föregående resonemanget har klarlagt vissa punk-

ter, av vilka vi först behandla författarens anslutning till satsen om naturlagarnas permanens. Man kan dessbättre finna öppna deklarationer av samma innehåll i daterade Dalin-dokument. Jag tänker på en tillfällighetsdikt från hösten 1732. Det är bröllopsvers betitlad *Tidens och Kärlekens Träta.* Tiden skryter inför Kärleken över sin makt. Han rår på allt, se bara förändringen i det förr så stadiga Sverige. (Knapt synes nu den frägdade Nord; / De fordom mognande Bjässar, / Fordomdags Swear ä redan i graf, / De nya jag skapat olika.) Kärleken protesterar att »än lefwa Göthiska dygder».

> Åldriga Stammar ha Grenar och Saft
> Och än finns gnistror i mörjan,
> Som skola lysa i brinnande kraft,
> Liksom de lyste i början. (II: 4: 4 f.)

Man frågar sig, varför skalden icke nöjt sig med att konstatera faktum om sina efterblivna samtida och lämnat utanför tanken att naturen hade uttömt krafterna. Vilken uppgift har den teoretiska överbyggnaden till *Nya tiden?* Det är alldeles uppenbart att Dalin genom uppläggningen och formuleringen av jämförelsen mellan de gamla och de moderna svenskarna anknutit till en utanför gränserna pågående halvsekelgammal strid, det för den allmänna kulturutvecklingen utomordentligt betydelsefulla meningsutbyte, som traditionellt benämnes *la Querelle des Anciens et Modernes.* Hans avsikt därmed skall diskuteras senare. I första hand skola vi bestämma, vilka moment i den litterära och filosofiska fejden, som äro relevanta för vår text. Med hänsyn till »grälets» aktualitet är det à priori ganska naturligt, om en författare, som anställde en värderande jämförelse mellan de gamla och de nya svenskarna skulle ha influerats av synpunkter i den lidelsefullt förda debatten mellan det förflutnas lovprisare och nuets propagandister. Genom La Motte, Terrason och Trublet m. fl. »moderna» författare hade argumenten från den stora sammandrabbningen i slutet av 1680-talet fått förnyad aktualitet. Inledningspartiet i Dalins satir leder tanken närmast till ett viktigt inlägg av *Fontenelle.* Året efter Charles Perraults utmanande framträdande med det antikfientliga och samtidspanegyriska diktverket *le Siècle de Louis Le Grand* i Franska akademien, den klassiska smakens tempel, hade denne beslutsamt stigit fram som de modernas ledare vid sidan av Perrault. Den sistnämnde hade ådragit sig bitter fiendskap från de största och vaksammaste tempelväktarna, Boileau och Ra-

cine. Fontenelle publicerade i detta läge stridsskriften *Digression sur les Anciens et les Modernes* (1688). Läsaren besväras icke av någon omständlig introduktion. Fontenelle tövar icke ett ögonblick att visa att frågan om de gamlas eller de modernas företräde verkligen var möjlig att lösa. Han inser att det dittills tillämpade tillvägagångssättet med mer eller mindre godtycklig jämförelse mellan antikens och den moderna tidens personer och prestationer icke kunde föra frågan närmare sin lösning. Det är mot bakgrunden av en passus i skriften, där han polemiserar mot retorikens vackra deklamationer och hänvisar till fysiken »qui a le secret d'abreger bien des contestations que la Rhetorique rend infinies», som man skall läsa skriftens första rader. De erhålla då sin betydelse.

Toute la question de la préeminence entre les Anciens & les Modernes étant une fois bien entenduë, se réduit à sçavoir *si les Arbres* qui étoient autrefois dans nos Campagnes *étoient plus grands que ceux d'aujourd'huy*. En cas qu'ils l'ayent été, Homere, Platon, Demosthene, ne peuvent être égalez dans ces derniers Siecles; mais si nos Arbres sont aussi grands que ceux d'autrefois, nous pouvons égaler Homere, Platon & Demosthene.[1]

I det följande utvecklar han denna »Paradoxe». Förhölle det sig så, att »De gamla» haft större intellektuella resurser (»plus d'esprit») än deras sentida ättlingar, skulle detta företräde innebära att deras hjärnor uppvisat en bättre organisation. Någon rationell grund för ett dylikt antagande finnes emellertid icke. Då skulle träden också ha varit större och vackrare än de nu äro, »*car si la nature étoit alors plus jeune & plus vigoreuse, les arbres aussi bien que les cerveaux des hommes auroient dû se sentir de cette vigueur & de cette jeunesse* (a. a. s. 208). Här avbryter Fontenelle med välberäknad effekt framställningen och sticker emellan med en varning till antikbeundrarna: det vore skäl att hålla inne med talet om de gamles ensamrätt till smak och förnuft, liksom också med påståendet att naturen uttömt sina krafter, då den frambragte dessa ursprungliga genier. Fontenelle synes här ha anslutit sin framställning ganska nära till Perraults »referat» i ovannämnda diktverk av antikskolans åsikter. Några verser må anföras.

> La Nature affoiblie en ce Siecle où nous sommes,
> Ne peut plus enfanter de ces merveilleux hommes,
> Dont avec abondance, en mille endroits divers,

[1] Oeuvres diverses de M. de Fontenelle, d. VI, s. 207. Kurs. av mig, så ock i forts. när ej annat påpekas.

Elle ornoit les beaux jours du naissant Univers,
Et que tous pleins d'ardeur, de force & de lumiere,
Elle donnoit au monde en sa vigueur premiere.[1]

Fontenelle hade fört fram resonemanget till den avgörande punkten, och under avsidesrepliken till samtidsbelackarna hållit läsaren i spänd förväntan på vetenskapens avgörande vittnesbörd. Man får icke vänta sig någon dokumenterad, på erfarenhetsrön grundad, exposé av denna cartesianske filosof. En sats som tydligen är så evident att den icke behöver verifieras av erfarenheten utgör hela svaret. »*La nature a entre les mains une certaine pâte qui est toûjours la même, qu'elle tourne & retourne sans cesse en mille façons & dont elle forme les hommes, les animaux, les plantes.*» Det finns därför ingen anledning att tro att naturen format Platon, Demostenes eller Homeros av någon finare eller bättre preparerad materia än dagens filosofer, oratorer och skalder. Något längre fram sammanfattar han resultatet av resonemanget: *Les Siècles ne mettent aucune difference naturelle entre les hommes* . . . Nous voilà donc tous parfaitement égaux, Anciens & Modernes, Grecs, Latins & François» (s. 213 f.). Åt samma tanke hade, som Fontenelles biograf *Maigron* anmärkt, Perrault givit uttryck i nyssnämnda dikt.[2] Till de av honom citerade verserna (*A former les esprits comme à former les corps, / La Nature en tout temps fait les mesmes efforts, / Son Estre est immuable, & cette force aisée / Dont elle produit tout, ne s'est point épuisée:*) bör man lägga de följande till följd av deras allmänna likhet med de inledande raderna i vår dikt.

Jamais l'Astre du jour qu'aujourd'huy nous voyons,
N'eut le front couronné de plus brillans rayons,
— — —

(a. a. s. 186)

Argumentet återkommer i olika sammanhang hos La Motte, under åren 1710—1730 den ledande kritikern i de modernas läger. Det var genom honom som »la Querelle» fördes in i den s. k. Homerosfasen. Ivrigare än någon annan uppmanade han till tävlan med de erkända litterära storheterna och outtröttligt inskärpte han kravet

[1] Tryckt i författarens Paralelle des Anciens et des Modernes, d. I, s. 186.

[2] Maigron, Fontenelle, L'homme, l'œuvre, l'influence, s. 185 f. M. betonar att Fontenelle utförligare än Perrault utvecklat tanken samt att Fontenelles vetenskapliga rykte gav större auktoritet åt resonemanget.

på originalitet. Hade man intet nytt att presentera publiken, så skulle man avstå från att skriva. För honom innebar givetvis talet om naturens degeneration blott vettlös dumhet. I en av hans många litterära essäer, den tidiga *Discours sur la Poesie*, hånar han uppfattningen att alla tankar redan äro satta på pränt, att »l'esprit humain a imaginé tout ce qui se peut dire». (Jfr La Bruyères »Tout est dit».) Det vore lika förnuftigt att tro att »la Nature s'est épuisée sur la différence des visages». Fastän intellektet arbetar med för människosläktet gemensamma föreställningar, så kunna tankarna »par leurs circonstances, leur tour & leur application particulière, avoir à l'infini quelque chose d'original».[1] Sitt bekanta filosofiska ode till Fontenelle, *l'Emulation*, inleder han med en käck appell:

> Depouillons ces respects serviles
> Que l'on rend aux siècles passés;
> (I: 2: 316)

Han manar sina samtida att icke blint beundra allt i den antika litteraturen.

> Osons, en lisant leurs ouvrages,
> Nous croire au moins hommes comme eux.
> (s. 317)

Den tanken utlägges i fortsättningen:

> En moi la même Intelligence
> Fait mouvoir les mêmes ressors.
> Croit-on la Nature bizarre,
> Pour nous aujourd'hui plus avare
> Que pour les Grecs & les Romains?
> De nos aînés mere idolâtre,
> N'est-elle plus que la marâtre
> Du reste grossier des humains?

Överensstämmelsen i Perraults, Fontenelles och La Mottes argumentering betingas av deras gemensamma filosofiska utgångspunkt. De bekände sig öppet till cartesianismen, »et ce sont les conséquences nécessaires de la pensée de Descartes qu'ils s'efforcent d'imposer à la littérature», skriver Lanson i sin banbrytande undersökning *L'Influence de la philosophie cartésienne sur la littérature française*.[2] Till följderna hörde »la loi de la constance des effets naturels».

[1] Houdar de la Motte, Oeuvres. D. I, s. 37.
[2] Lanson, Études d'histoire litéraire, s. 78 f.

Redan vid en hastig orientering i de skrifter med vilka de moderna litteratörerna inledde kampanjen mot den klassiska riktningen, förkroppsligad framför allt av Racine och Boileau, framgår, att Dalin i introduktionen till sin ungdomssatir med egna ord rekapitulerar de modernas argument mot antikimitationens förespråkare. »Gamla Naturen är än så qwick, så trygger och täcker, / Som hon i början war . . . Jorden åt all sin Barn ger ständigt rundelig dia . . . Alt uti lagligt lopp sig skickar . . .» Det finns en avgörande olikhet att observera. Dalin är angelägen att visa att han icke utan vidare godtager satsen. Han kan på egna vägar komma fram till ett slags bekräftelse av dess sanning. Genom att på de svenska förhållandena tillämpa de modernas grundsats kan han uppnå flera fördelar. Dikten avskiljer sig från banala samtidssatirer. Dess inspiration ligger djupare och den syftar högre. Vi återvända till vår dikt.

Det konstaterades att naturen icke hade någon del i den påfallande moraliska och intellektuella nedgången i landet. Svenskarna själva buro skulden. Man får i fortsättningen veta mera om författarens åsikt om sina intellektuellt och moraliskt infantila samtida.

> Alle i mat och i dryck, uti språk, uti kläder och seder,
> Ha städs löjliga sätt, på många otaliga leder.
> De äro Turkar, kloke Chineser och stolte Japaner,
> Maurer och glupande Hotentotter och Tripolitaner,
> Romare, Spanjer och alt, men mest Fransoser af alla,
> At jag näpliga wet, hwad jag skal sådana kalla.

Landsmännen äro olika de förebildliga fäderna, därför att de av okunnighet om eller förakt för det hemvuxna hämtat mönster och moder från alla håll utom från den svenska kulturtraditionen. Det är denna teori han i fortsättningen vidhåller. De moderna svenskarnas vanor i fråga om mat och dryck, språk samt slutligen deras klädsel och seder överhuvud väcka skaldens löje och harm. Med hänsyn till deras »löjliga sätt» i nämnda tre avseenden tilldelar skalden dem ett högst skiftande ursprung. De äro i nu nämnd ordning turkar, kineser och japaner, maurer, hottentotter och tripolitaner samt slutligen romare, spanjorer och fransmän. De sistnämnda utgöra det kvantitativt dominerande inslaget i denna festliga och bisarra parad, som förresten på ett mycket naturligt sätt inordnar sig i diktens karakteristiska stil. Den måste ha roat läsare med smak för uppräkningar och hyperboler, uppskattade grepp i den svenska barocklitteraturen. Emellertid rymmer den vittfamnande revyn säkerligen

väsentligare aspekter. Författaren torde ha velat något mer än att förläna satiren över svenskarnas förkärlek för det utländska, överdriftens oemotståndliga komik. Man observerar parallellismen. Mellan de två kategorierna vanor och folk, som vardera omfatta tre särhållna grupper, råder troligen en viss korrespondens. Gruppen klädsel och seder överhuvud passar ju förträffligt till motsvarande led i »folkkatalogen»: svenskarna äro framför allt fransmän. Vi veta ju att tidens moder och umgängesseder voro starkt franskpåverkade. De andra grupperna synas vid första ögonkastet vara svåra att förena. Vad har svenskarnas mat- och dryckesvanor att göra med »turkar, *kloke* Chineser och stolte Japaner»? Och vad för slags relation råder mellan svenskarnas sätt att behandla sitt språk och gruppen maurer, hottentotter och tripolitaner? Har man i minnet författarens »rebusaktiga» sätt att framlägga sina tankar, söker man likhetspunkten i själva indelningsgrunden. Där synes man också finna den. Turkar, kineser och japaner äro orientaler. Mer påfallande än det geografiska föreningsbandet mellan de afrikanska stammarna är likheten i utvecklingsnivå. Beträffande speciellt maurer och hottentotter gäller ju att de äro primitiva folk: barbarer. Läst på detta sätt uppenbarar stället att svenskarna för bedömaren framstå som njutningslystna orientaler, som överdådiga österländningar, i vad gäller mat och dryck och som barbarer i sitt sätt att behandla modersmålet. Lägger man härtill den allmänna förfranskningen i klädsel och umgängesseder har man den brokiga bakgrund, mot vilken den rätlinjiga bilden av de enhetliga fäderna drages upp. Sedan det betonats att ovanstående tolkning icke gör anspråk på att vara annat än ett försök att erhålla *en* god mening i texten utan att hårdraga den, återstår för mig att visa att författaren med allra största sannolikhet erhållit uppslaget till den mångtydiga uppräkningen från en i tidens allmänna bildningsliv djupt ingripande liten skrift[1], Fontenelles kända populärastronómi.

Betraktar man Dalins samtida landsmän ur synpunkten av deras

[1] Självfallet bör passagen ses mot bakgrunden av tidens expanderande handel. Genom denna blevo svenskarna bekanta med exotiska länder och folk. Svenska kölar buro Kinas yppigheter till svenska förbrukare. För en vinstgivande handel på Medelhavet skapades förutsättningar genom traktaten med Algier (1729), vilken garanterade sjöfarten skydd mot Barbareskstaternas sjöröveri. Intresset för den levantiska handeln avspeglas i Kommerskollegii åtgärd (1732) att utsända representanter för att sondera marknaden.

förvånande kosmopolitiska läggning, finner man att de representera snart sagt hela mänskligheten.[1] Urgamla asiatiska kulturfolk, primitiva afrikanska stammar och den europeiska civilisationens olika folkkollektiv, det är ju Tellus i bisarrt sammandrag. Sverige är i författarens ögon en spegelbild av hela världen, en mikrokosm. Perspektivet intresserar onekligen här. Har icke Dalin sett på jorden i fågelperspektiv? Man kan läsa några rader i ovannämnda franska arbete som en god kommentar till den metod, som författaren till »Nya tiden i Swerige» synes ha valt. Författaren resonerar där om människans lust att bedöma allt. Därom vore ingenting att säga, så vitt hon valde det rätta perspektivet. »Nous voulons juger de nous, nous en sommes trop près; nous voulons juger des autres, nous en sommes trop loin. Qui seroit entre la Lune & la Terre ce seroit la vraye place pour les bien voir. Il faudroit être simplement Spectateur du Monde, & non pas Habitant.» Han föreställer sig också att han betraktade jorden i fågelperspektiv. »Quelque-fois je me figure que je suis suspendu en l'air, & que j'y demeure sans mouvement pendant que la Terre tourne sous moi en 24 heures. Je vois passer sous mes yeux tous ces visages différens, les unes blancs, les autres noirs, les autres bazanez, les autres olivâtres. D'abord ce sont des Chapeaux, ... & puis de Têtes cheveluës, et puis de Têtes rases; ... enfin toute cette variété infinie qui est sur la surface de la Terre.» (*Entretiens sur la Pluralité des Mondes*, s. 13 f.) Det till omfånget obetydliga verket är alltför välkänt för att tarva någon närmare presentation. Spiritualiteten framhäves understundom på bekostnad av det djärva innehållet i denna skrift, som enligt Faguet införde den nya astronomien i litteraturen.[2] Under sitt samtal ha författaren och markisinnan resonemangsvis gjort troligt att Merkurius och Saturnus uppvisa organiskt liv. Ja, de ha även deducerat fram vissa egenskaper hos de tänkta »människorna» på nämnda planeter. Till följd av vissa omständigheter, som här kunna förbigås, böra de förra vara livliga, de senare däremot flegmatiska. Markisinnan kommer att tänka på människorna på Tellus. Hon anmärker om dem att de sakna enhetlig karaktär. Vissa äro liv-

[1] Beskyllning för kosmopolitiska tendenser ha svenskar ju riktat mot landsmän både före och efter Dalin. Jfr t. ex. Heidenstams berömda nationella karakteristik »Om svenskarnas lynne» (1896). Det heter där att svenskarna äro »den germanska rasens mest kosmopolitiska och moderniserade nation».

[2] I Bibliothèque française. XVIIIe siècle. Fontenelle, Textes choisis et commentés par Émile Faguet, s. 66.

liga och likna således varelserna på Merkurius, andra äro långsamma som »saturnianerna». Nästa replik svarar den manlige aktören för. Han utvecklar synpunkten närmare: »... *nous sommes un mélange de toutes les espèces qui se trouvent dans les autres Planètes ... nous formons un assemblage si bizarre, qu'on pourroit croire que nous serions ramassez de plusieurs Mondes differens ... on y voit tous les autres Mondes en abregé*».[1] Likheten är förbluffande. Dalin synes ha tillämpat Fontenelles spekulation om förhållandet mellan jordens människor och de andra planeternas varelser på förhållandet mellan människorna i Sverige och de andra folken. Relationen är som synes den samma. Liksom jorden för Fontenelle är en uppsamlingspunkt för produkter från alla andra världar, så framstår Sverige för Dalin som ett konglomerat av alla andra folk. Ett indicium på att Dalin medvetet betraktat Sverige som en spegelbild av hela jorden synes man kunna erhålla i några verser mot slutet av dikten. Skalden hånar där de på Riddarhus-torget politiserande, som mena att »både frid och strid utaf deras godtycko drifwes».

> De mena Månan, Stiernor och Sol deras glänsande lyda,
> När de på torget sitt tal med Stats-ransakande pryda.
> (W. A. III: 7 s. 6)

Genom att draga en analogi mellan å ena sidan jordens förhållande till de andra himlakropparna och å den andra Sveriges till de andra staterna kan författaren skarpt belysa den absurda förmätenheten hos kannstöparna. Vi stanna ett ögonblick vid denna punkt för att erinra om vissa beaktansvärda data. Det heliocentriska systemet, som först omkring år 1700 blivit i större utsträckning accepterat av Europas lärde, hade enligt lärdomshistoriens vittnesbörd omkring år 1720 vunnit säkert fäste vid samtliga svenska lärosäten. Det dröjde emellertid länge, innan teorien blev allmänt vedertagen »ens i den lärda världen utanför naturvetenskapsmännens egna led».[2] Ungefär samtidigt sålunda som Sverige genom freden i Nystad förlorade sin stormaktsställning, började det gå upp för svenskarna att hela jorden berövats den härskarställning, som tillkommit den i bibeln och i den av Ptolemaios och Aristoteles bestämda världsförklaringen. För vår framställning är denna konjunktur av utomordentlig bety-

[1] Fontenelle, a. a. s. 53.

[2] Sandblad, Det copernikanska världssystemet i Sverige. II. Cartesianismen och genombrottet. Lychnos 1944—1945, s. 126. Första delen av undersökningen finnes införd i Lychnos 1943 med underrubriken »Aristotelismens tidevarv».

delse, ty den bestämde centrala punkter i Dalins författarskap. Sverige hade blivit en småstat, jorden en planet bland andra. Med de citerade raderna har Dalin velat säga att det är lika vettlöst förmätet att inbilla sig att Sverige kan dirigera världspolitiken som att tilldela jordklotet bestämmandet av rörelsen i universum. I Entretiens ironiserar Fontenelle oförtröttligt över människornas enfaldiga förmätenhet. Med en viss bitter belåtenhet talar han om jordens obetydlighet i världsalltet. Han är medveten om att förkunnelsen icke gagnar stort, ty människorna regeras av egenkärleken. De äro behäftade med samma tendens som en viss dåre i Atén, vilken levde och dog i föreställningen att alla i Piréus landande fartyg tillhörde honom (s. 7).[1]

Ett starkare indicium på att det är från Fontenelles Entretiens som Dalin hämtat uppslaget till »folkrevyn», må anföras. Vid ett av de sista kvällssamtalen omnämner Fontenelle de påhälsningar, som jorden då och då erhåller från de andra världarna. Markisinnan undanber sig för sin egen och mänsklighetens del sådana »deputerade». De skrämma människorna, dessa kometer. Resonören vid hennes sida invänder att de skrämma barnen men inga andra.[2] Han konstaterar i nästa ögonblick med beklagande att »les enfans sont en grand nombre» (s. 60). Man kommer osökt att tänka på Dalins påstående att svenskarna med få undantag voro »Barn uti wishet och wett». Hur barockt det var att *de moderna* stodo på barnets ståndpunkt, anar man kanske; förklaringen skymtar, slagordsmässigt formulerad, mot slutet av Fontenelles »astronomi för alla». Diskussionen rör sig om materiens ständigt fortgående förändring. De gamle, säger F., trodde icke att himlakropparna förändrades, eftersom de med sina ögon icke kunnat konstatera någon förändring! »*Les Anciens* étaient *jeunes* auprès de nous» (s. 64).[3] Det är emellertid till Fontenelles Digression sur les Anciens et les Modernes vi böra återvända för att vinna närmare kunskap om innebörden i Dalins förebråelse mot de moderna svenskarna för deras infantila eller juvenila

[1] I Montaignes Essais erhåller man upplysning om den förrycktes namn. Det berättas i andra bokens tolfte kap. (Apologie de Raimond Sebond; éd. Villey, d. 2, s. 325) att han hette Thrasilaus.

[2] Fontenelle fullföljer här som synes den strävan att utrota vidskeplig fruktan som Bayle inlett med sitt kända verk Pensées diverses sur la Comète.

[3] Jag återkommer till denna formel vid behandlingen av Dalins »April-Wärk om wår härliga tid».

standard. Dessförinnan skola vi referera och klarlägga de väsentliga momenten av dikten. Ett av dessa bör också sammanställas med ett element i Digression . . .

Det visar sig att Dalin här liksom så ofta i Argus upptager olika stånd eller grupper till närmare granskning. Det gäller tre (!) särhållna kategorier. Den första erhåller följande presentation:

> Armod och högmod uti wårt Land med wälde regera;
> Ty ju mera man är nu nedrig och fattig, ju mera
> Wil man flyga til Himmelen up med gyllene wingar.
> När jag ser, huru högt den fattige, nedrige swingar,
> Måste jag hjertelig le; men, när han tumlar i backen,
> Krossar en arm, et ben och knäcker ryggen och nacken,
> Gör mig i hjertat ondt, at nu min penna med ifwer
> Om wåra Narrars glans och prunkande tiggare skrifwer.
>
> (III: 4)

Satiren drabbar kanske framför allt poetastrarna som icke beaktat Horatii råd att noggrant undersöka »quid valeant humeri, quid ferre recusent». (*De arte poetica* v. 39—40.) Skalden vill åt dem som i naiv ovetskap om diktkonstens höghet och svårighet och sin egen bristfälliga utrustning uraktlåtit att pröva vingarnas bärkraft.[1] Han är medveten om den konstnärliga aviatikens möda, den som Vergilius talat om i *Eneiden:*

> . . . superasque evadere ad auras
> hoc opus, hic labor est . . .
>
> (6: v. 128—129)

Han är också själv säker. Man måste beundra jämnheten i föredraget och mest hans förmåga att förläna en symbol vardagsvokabulä-

[1] Det är givetvis icke otänkbart att han haft poeter, präster och de lärde över huvud i tankarna. De citerade raderna föra emellertid i tankarna en litterär satir, som Lamm dragit fram och på goda grunder tilldelat Dalin (a. a. s. 133 f.). Det gäller en hexameterdikt betitlad »Oförgripeliga Anmärkningar öfwer thet obegripelige Ähreminne, som en obeqwäm Poet nyligen satt wid en afsomnad Herres graf» och skriven kring år 1730. Dikten, som Lamm karakteriserat som en litteratursatir i Boileaus stil, behandlar Triewalds gamla tema. Dalin mästrar begravningspoeten för att han givit sig i kast med en för hög uppgift. Skall man besjunga »Augusti lefwerne», bör man också behärska Maros språk. Men eftersom poeten nu synbarligen icke gör det, så finner Dalin anledning fråga honom »Hwarför han nödgas at in uthi skalders Rijke sig wåga?» Sedan mönstraren i fortsättningen lovat att »skrubba och höfla» dikten och skona »diktaren», avslutar han sin kritiska vidräkning med ett råd: »Dröm icke, när Eder Hand skal Versar å papperet sätta.»

rens handgripliga åskådlighet utan att eftersätta de givna tekniska kraven. (»Krossar en arm . . . och knäcker . . . nacken.») Det praktfullaste exemplet på hans talang att förtäta en abstrakt tankegång i en konkret, ja, drastisk bild ger ju den citerade fjärde versen (»Jorden åt all sin barn ger ständigt rundelig dia.»), där den burleska bilden som drar åt sig uppmärksamheten, kan skymma tanken lika verksamt nästan som handsken döljer handen. Läsaren behövde icke besvära sig med tanken, han kunde fröjda sig åt det han såg, dess inklädnad. Det ligger en viss överlägsenhet i attityden hos Dalin, när han ler åt de arma som ärna sig mot höjden; något av örnen, som betraktar kråkors flaxande. Kanske är det i insikt därom som han velat betona sin medkänsla med de olyckliga, som fått dyrt betala för att de dristat sig mot Parnassens höjder »invita Minerva».

Sedan Dalin belett poetastrarna, vänder han sig till adeln. Kränkte han genom ordningsföljden möjligen bördens höghet, så skänkte han i stället det första ståndet det avgjort största utrymmet. Det är emellertid blott över den unga adeln, riddarhusdemokratien, som han utgjuter sin vrede, och bland dessa, som »Adelig sköld fådt nyliga föra» utväljer han som offer en, vars »glindrande Namn med et högmod klingar i öra». Satiren får därefter karaktär av personlig uppgörelse. Samtidigt blir den diffus och språkligt otymplig. Den kännedom vi äga om författarens stränga krav på tankereda i de föregående partierna förbinder oss att hålla sammanhanget i sikte även där formuleringen är oklar. Den anklagade tillhör en människotyp, som döljer sin fattigdom bakom »höghet» och »prunkande». Skaldens deklarerade avsikt är att lämna dylika personer utanför.

> Sådane gås förbi: För dem jag skriftelig bugar.
> Stolt förtwiflan i eld och avgrund pöser och trugar.

Han vidhåller icke sin föresats; man får veta varför i de omedelbart följande verserna.

> Men, at du ej må tro, mig segren darrande gifwit,
> Wil jag säga dig: Trots! din plåt öfwer hundrade klifwit.
> Trots! din sköld för Kronor och Slott, berg lejon och stycken.

Att skalden »bugar skriftelig» för den apostroferade och hans gelikar innebär ett nederlag för honom själv. Det förefaller som om han fallit undan för hot från detta anhang, som förbindes med avgrunden.

Möjligen åsyftas här någon verklig kontrovers mellan författaren och den andre. För att visa att den senares seger icke gjort honom mjuk och räddhågad frångår han nu sin plan och bjuder honom motstånd. Den utvalde representanten för »wåra Narrar» och »prunkande tiggare» anklagas för att genom bedrägeri ha tillskansat sig sin lyx och sina rikedomar. Hans försvar går ut på att han är skyldig att föra sig ståndsmässigt. ». . . Kan jag gå klädder i hudar, / När mitt stånd uti *fält* och i Råd strör *hjeltar* och Gudar?» Författaren invänder att »Förträffelige Hjeltar ha tagit / Plogen i hand, sen kort de förut sina fiender slagit». Man kan höra tonfallet i skaldens »förträffeliga hjeltar», och man observerar att dessa, om de nu äro Sveas äktfödda söner, räkna nära släktskap med gammalromare som Cincinnatus. Den apostroferades förfäder hänför skalden icke till denna hjältetyp. Det heter nämligen om dem:

> Tänk din Far, din Farfar och fler hafwa swårare lidit!
> Somlige ha kring gods med karfstock pustande ridit.
> Somlige ha med frögd hwar söndag satt sig at swälja,
> Se'n de om weckan sill och tobak fådt rundelig sälja.

Skalden erinrar om den tilltalades far och farfar och antyder deras villkor. Man vill gärna stanna ett ögonblick inför den andra av de anförda verserna. Att döma av ordningsföljden är det faderns vitae genus som skildras. (»Karfstock» kallades en käpp som användes till minnesteckningar av olika slag.) Versen synes mig lyckad i sin ytterliga knapphet och behärskning. Det finns tillbakahållen humor i denna träsnittgrova, »engelska» bild av en hushållssam lantjunkare, fogde eller inspektor i lunk över solstekta ägor. Skalden ser däremot knappast med humor på motståndarens farfar. Man har svårt att föreställa sig att det varit författarens mening att framhålla denne som mönster för sonsonen. En aning förbryllande är upplysningen att den driftige handelsmannen tillfredsställt sin aptit blott om söndagarna. Eller är det den andliga hungern, som varje söndag stillas »med frögd»? Representanten för den nya adeln beskrives så ingående och levande, att man kan misstänka att författaren tecknat honom efter levande modell. Det är väl icke möjligt att komma fram till någon bestämning av vem förebilden i så fall är, så länge diktens tillkomsttid icke fixerats. Dateringen diskuteras icke närmare av Warburg och Lamm. Till följd av formen antages dikten härröra från tiden före Argus. Med tanke på dess avancerade »filosofiska» konstruktion

skulle jag vara benägen att gissa på en något senare tillkomsttid. Studiet av Argus kommer att ge oss vissa ledtrådar för en säkrare tidsbestämning. Någon tvekan om att den ganska vassa satiren har en aktuell politisk innebörd kan icke råda. Det kan heller icke råda någon tvekan om att skaldens uppfattning av den svenska livsformen är antiheroisk. Gentemot den nyadlade och hans förfäder (»din Far, din Farfar») ställer han *»wåra* Fäder», och manar den med traditionen obekante:

War wåra Fäder lik, war spaker i wärk och i orden.[1]

Nej, i vanlig mening hjältemässiga äro de icke, dessa försiktiga svenska riddersmän! Visserligen heter det om dem att de följt sin konung över havet i öster och söder »Och sina grannar wist, at de haft märg, senor och leder, / Som ej multnat i mat och dryck och i wekliga seder». Men kriget kommer snarast med som bakgrund, mot vilken deras normala liv kan avteckna sig i all sin behovslösa var-

[1] Efter vad som framkommit är det svårt att icke tänka på en inflytelserik, nyadlig familj, som i blott tre generationer varit svensk. Jag tänker på den rike och moraliskt ej oförvitlige man, vars farfar, släktens svenska stamfar, hette Simon Wolimhaus. Den senare gjorde sig snart hemmastadd i sitt nya land. Vid sidan av sin verksamhet som apotekare i Uppsala drev han en lönande handel med kryddor, tobak, vin m. m. På lediga stunder ägnade han sig åt ett »ovanligt kabbalistiskt» religiöst författarskap. Hans son Jacob adlades år 1680 och antog namnet Gyllenborg. Han har gjort sig känd som en av Karl XI:s främsta medhjälpare vid reduktionen. (Kan skalden möjligen ha tänkt på denne, då han erinrar den nyadlade om fadern, som »kring gods med karfstock pustande ridit»?) Om det verkligen är dessa, som skymta i Dalins verser, vilket icke förefaller osannolikt, så är föremålet för uppgörelsen riksrådet Karl Gyllenborg. Beträffande det komplicerade förhållandet mellan Dalin och Gyllenborg skall här nämnas, vad Lamm framhållit. I kommentaren till Argus (utg. av Svenska vitterhetssamf., s. 105) har Lamm frångått tidigare uppfattning om föremålet för Dalins angrepp i andra årgångens sjunde nummer. Han hade i Dalinmonografien antagit att satiren varit riktad mot Horn men accepterar här ett samtida vittnesbörd att den gällde Horns motståndare, det gyllenborgska partiet. Det heter i inledningen till kommentaren att Argus fr. o. m. andra årgången övergick till att bliva »ett politiskt partiorgan» (s. XIV). (I första årgången av Argus skulle Dalin icke ha varit influerad av Gyllenborgs politik.) Meningen är sålunda att Dalins tidskrift i och med riksdagsöppnandet i maj 1734 blir ett organ för gyllenborgska partiet. Efter att i första årgången ha varit neutral gör Dalin i febr. 1734 ett angrepp på Gyllenborg (II nr 7) men ställer under riksdagen sin penna till hans förfogande. Förhållandet kompliceras ytterligare av det faktum att Dalin följande år i *Herdakväde* angriper Gyllenborgs lycksökarpolitik. — Se Sahlbergs Gyllen—borg-monografi, kap. 1.

dagspräktighet. Den fredliga linjen synes vara fullt medveten, men den ligger icke på ytan som den av samtiden trots allt högt älskade lyxfientligheten. Till den hör också de kraftfulla verserna om »de frägdade Riddare, som födt Förstar och Drotter; / Klädt sig i skinn, förnögt sig i ro med lagliga lotter». Till frågan om historiciteten i Dalins skildring av det förgångna skola vi återkomma i samband med vår framställning av liknande temata i »April-Wärk». Sammanfattningsvis kan sägas att de egenskaper som Dalin tillägger ungadeln är högfärd, njutnings- och vinningslystnad, maktbegär, oärlighet, brackig skrytsamhet och otacksamhet.

Om Dalins kritiska vidräkning med köpmännen och kronans tjänstemän kan man fatta sig kort. De anklagas liksom poeterna (eller de lärde) och ungadeln för att leva över sina tillgångar. Materialismen har gjort sig bred bland köpmännen. Oärligheten har gripit omkring sig hos statens »Fogdar och Upbördsmän, Räntmästare». Dessas »yppiga prakt och öfwerflödiga lefnad» har möjliggjorts genom försnillningar från det allmänna, och den fattige får betala deras lyx med sin »trefnad». Ett visst personligt tonfall får satiren, då Dalin vänder sig till skrivarna, som vilja kallas *sekreterare*. De äro:

> Et slags folk min swaga natur kan näppelig tåla:
> Ty då de bragt sin tid at gäsa, förhäfwas och pråla,
> Mena de, Riksens tjänst uti dem förträffelig trifwes,
> At både frid och strid utaf deras godtycko drifwes.

I den detaljrika uppgörelsen med dagsaktuella tidslyten finnes insprängd en passus, som kräver ett visst beaktande.

> Sanning och Ärbarhet, I twå redliga, Swenska Gudinnor!
> Rymmen i bort til skogs? Hwi lemnen I landet i nöden?

Viktigare än att dessa verser röja Dalins böjelse för att använda allegorier är att de uppenbara hans förtrogenhet med klassisk mytologi. Motivet återfinnes i Argus, där gudinnan Sanning dock benämnes Owäldughet. Uppslaget till idén om de flyende kvinnorna har han fått från berättelsen om Nemesis, som i sällskap med Pudor flydde till himlen, då ondskan och skamlösheten tagit överhand på jorden. — I omedelbar anslutning till angreppet på de politiserande skrivarna berättar så Dalin fabeln om oxen och ringmasken. Den utgör som ovan sagts (s. 1) en översättning av La Mottes Le Boeuf et le Ciron, men Dalin har skurit bort den didaktiska inledningen och

inneslutit sens moralen i en avslutande vers. Vi skola återkomma till fabeln.

Dalins tidssatir leder understundom tanken till Tegnérs klassiska fosterländska straffdikt. Det är ju även här fråga om ett folk som ärvt fäders land och glömt deras dygder. I »Nya tiden i Swerige» skymtar också en tanke som är central i »Svea», klimattanken. Strax i början av dikten ifragasätter författaren om svenskarna ha utvandrat från sin »köld». Undervisningen om det sanna adelsskapets förpliktelser till »frägd» och dygdfulla bragder innefattar en erinran om att de hädangångna svenskarna — även om de varit rika på gods — aldrig ha »prålat» mer än de »*Scandiska klyfterna tåla*». Så vitt jag förstår måste Dalin mena att de nya utländska sederna icke överensstämma med landets klimat och natur. Annars blir ju dessa moment obegripliga. Möjligen har han fått uppslaget till synpunkten hos en av *miljölärans* första utläggare, Montesquieus föregångare, Fontenelle. Det är just i *Digression* sur les Anciens et modernes, som den utomordentligt mångsidige författaren framlägger de nya teorierna. När vi nu återvända till denna skrift, är vår avsikt därmed i första hand, att söka visa den ideologiska bakgrunden till Dalins konstaterande av samtidens intellektuella omogenhet (se ovan s. 2). Framställningen kommer att omfatta även några punkter, vilka icke äro av omedelbar betydelse för förståelsen av vår dikt. Det har befunnits lämpligt att i alla fall här referera vissa för Dalins litterära verksamhet mycket betydelsefulla frågor.

Vi erinra oss att Fontenelles resonemang utmynnade i påståendet att tiden icke i sig kunde inverka på trädens växt eller hjärnornas kapacitet, på det andliga växandet (se ovan s. 5). I fortsättningen utgår han från iakttagelsen att träden i skilda länder icke äro lika stora. Därmed äro också, yttrar han, andliga nivåskillnader givna. »Les differentes idées sont comme des plantes ou des fleurs qui ne viennent pas également bien en toutes sortes de Climats.» Kanske klimatet i Frankrike är lika olämpligt för det resonemang, som föres i Egypten som det är för palmer från samma land. Kanske den omständigheten att apelsinträden icke gå till så bra i Frankrike som i Italien varslar om att italienarna ha en speciell andlig läggning (»tour d'esprit») som man icke finner motsvarighet till hos fransmännen. Han övergår till att resonera om den verkan som klimatet kan ha på hjärnorna. »Cet effet cependant y est moins grand & moins sensible, parce que l'Art & la Culture peuvent beaucoup plus sur les

Cerveaux que sur la Terre, qui est d'une matiere plus dure & plus intraitable.» Därför kunna tankarna mycket lättare flyttas över från ett land till ett annat än växterna; följaktligen skulle vi icke ha så svårt att inympa i vår kultur något av det speciella italienska kynnet som att driva apelsiner. (. . . »à prendre dans nos Ouvrages le génie Italien, qu'à . . .») Efter att ha framhållit att psyket (»les Esprits»), som från början uppvisar lika stora växlingar hos människorna som deras ansikten, genom den intellektuella samfärdseln blir enhetligare, tillämpar han resonemanget på de olika folken. »*La facilité qu'ont les Esprits à se former les uns sur les autres, fait que les Peuples ne conservent pas l'esprit original qu'ils tireroient de leur climat.*» I fortsättningen betonar författaren, hur ytterst svårt det är att avgöra, vilka klimattyper som bäst befordra andlig verksamhet. Det är sannolikt, att olika klimat ha fördelar och nackdelar som kompensera varandra. Kanske de som förläna större livlighet framkalla mindre exaktheet (justesse) o. s. v. Hittills ha icke vetenskaperna passerat »l'Egypte & la Mauritanie d'un coté, & de l'autre la Suède». I anslutning därtill följer en försiktigt turnerad förmodan att det icke är en slump, som gjort att vetenskaperna ha hållit sig mellan Östersjön och Atlasbergen. Han lämnar dock till sist frågan öppen om dessa beteckna naturgivna gränser för det högre kulturlivet (s. 213). Han anser sig ha avfört »la Querelle» från dagordningen. Greklands och Italiens klimat skiljer sig alltför obetydligt från Frankrikes för att de andliga produkterna skulle kunna bliva märkbart olika. Alla äro vi alltså lika, yttrar han, gamla och nya, greker, romare och fransmän. Den finske forskaren K. S. Laurila har mycket starkt understrukit Fontenelles betydelse för miljöteoriens uppkomst och utbredning.[1] Han har påvisat hur egendomligt lika Taine etthundrafemtio år senare argumenterar och exemplifierar vid sin berömda parallellisering av själsprodukter och naturprodukter. Men, fortsätter Laurila, denna sammanställning av psykiskt och fysiskt, som Fontenelle så kraftigt betonar, har för honom blott varit en utgångspunkt. Han vill därifrån komma fram till en annan tanke, nämligen att stryka under den fysiska miljöns och då framför allt klimatets betydelse för samhällsvarelsen och dess andliga skapande. Det är naturligt att Laurila från sin utgångspunkt kommit att framhäva just de satser i

[1] Les premiers devanciers français de la théorie du milieu. Tr. i Annales academiae fennicae ser. B. T. XXII 1927—1928.

skriften, som betona klimatets betydelse för kulturlivet. Men metoden har medfört att Fontenelles allmänna deklaration om idéernas relativa oavhängighet av klimatet icke tillräckligt beaktats, liksom heller icke Fontenelles avsikt med resonemanget. Texten lämnar icke rum för någon tvekan därom. Författaren vill gendriva »De gamlas» ständiga hänvisning till det lyckliga klimatet som förklaringsgrund till antikens dubbla prestation: börjare och fulländare.

Förutom de nämnda två tankarna, parallelliseringen fysiskt-psykiskt och klimatets inverkan på kulturlivet, pekar Laurila på en tredje. Han ifrågasätter om denna icke är den originellaste. Det gäller den moraliska miljöns inflytande. Vi övergå till att referera detta avsnitt i Digression. Sedan man insett den naturgivna jämlikheten mellan de gamla och de nya, återstår, påstår Fontenelle, inga svårigheter. Man inser utan vidare att alla förefintliga skillnader måste vara förorsakade av »*des circonstances étrangeres, telles que sont le temps, les gouvernemens, l'état des affaires generales*». Först många sidor längre fram tar Fontenelle upp detta tema, alltså de historiskt givna faktorer, som vållat förändringar av olika art av utgångsläget. »Sans doute la Nature se souvient bien encore comment elle forma la tête de Ciceron et de Tite Live. Elle produit dans tous les siecles des hommes propres à être de grands hommes, mais les siecles ne leur permettent pas toûjours d'excercer leur talens. *Des inondations de Barbares, des Gouvernemens ou absolument contraires, ou peu favorables aux Sciences et aux Arts, des préjugez et des fantaisies qui peuvent prendre une infinité de formes differentes . . ., des guerres universelles, établissent souvent, & pour long-tems, l'ignorance & le mauvais goût. Joignez à cela toutes les diverses dispositions des fortunes particulières, & vous verrez combien la Nature séme en vain de Cicerons & de Virgiles dans le monde, & combien il doit être rare qu'il y en ait quelques-uns, pour ainsi dire, qui viennent à bien.* On dit que le Ciel en faisant naistre de grands Rois fait naistre aussi de grands Poëtes pour les chanter, d'excellens Historiens pour écrire leurs vies; ce qu'il y a de vrai, c'est qu'en tout temps les Historiens et les Poëtes sont tout prêts et que les Princes n'ont qu'à vouloir les mettre en œuvre.» (Fontenelle, VI, s. 232 ff., kurs. av mig.) Fontenelle tror sålunda icke på någon förutbestämd och mekaniskt verkande utveckling mot högre intellektuell kultur. Han inskärper kulturlivets behov av stöd från de maktägande. Under förutsättning att den historiska miljön, d. v. s. tidsandan, är lika förmånlig för »de mo-

derna» som för »de gamla», så måste dock de förra som efterföljare nå högre än de gamla. Tankegången utvecklas tidigare i skriften (s. 215 ff.). Han börjar med den synpunkt, som »de gamlas» advokater ständigt komma med: »Les Anciens ont tout inventé.» Boileau och det klassiska partiet med honom menade att de därmed också för evigt demonstrerat sin intellektuella överlägsenhet, sitt odisputabla geni, som eftervärlden bara hade att beundra och söka efterlikna. Fontenelle skämtar över slutsatsen. Man kunde med lika stor rätt prisa »de gamla», för att de varit de första som druckit ur våra floder, och håna oss för att vi ha att dricka blott vad de ha lämnat. Om vi hade varit i deras situation, skulle vi ha upptäckt och uppfunnit allt, och hade de levat nu skulle de ha fört vidare det övertagna. Till de modernas heder skulle man måhända kunna anföra, att de första upptäckterna icke kräva så stark anspänning som arbetet på att tillägga något till det givna. Ju större kulturarvet (»plus on y a déja ajoûté») är, desto större ansträngning kräver den nya insatsen, »parce que la matière est plus épuisée, & que ce qui reste à y découvrir est moins exposé aux yeux». Efter att ha uttalat en förmodan att de gamlas beundrare icke skulle negligera »un raisonnement aussi bon que celuy-là, s'il favorisoit leur party,» tillägger han med understucken ironi: »mais j'avouë de bonne foy qu'il (resonemanget) n'est pas assez solide». Man anar vari de modernas överlägsenhet enl. Fontenelle ligger. Han vidhåller i fortsättningen tanken att den nya insatsen ofta kräver mera än den första upptäckten. Men samtidigt betonar han att de gjorda upptäckterna ha underlättat arbetet för de moderna, »*& si nous surpassons le premier inventeur, c'est luy qui nous a aidé luy-même à le surpasser; ainsi il a toûjours sa part à la gloire de nostre Ouvrage, & s'il retiroit ce que luy appartient, il ne nous resteroit rien de plus qu'à luy*». Efter denna anmärkningsvärt moderata och »moderna» synpunkt utreder han innebörden närmare. Det visar sig att tyngden nu faller på de misstag, som traditionen befordrat till eftervärlden. »Nous avons l'obligation aux Anciens de nous avoir épuisé la plus grande partie des idées fausses qu'on se pouvoit faire.»[1] Den tribut till okunnighet och misstag, som de gamla ha betalat, var nödvändig. Det gäller om mång-

[1] Den främste kännaren av Fontenelles produktion, J.-R. Carré, säger härom: »F. est ici, à coup sûr, partiellement ironique, mais aussi très sérieux.» La philosophie de Fontenelle ou le sourire de la raison, s. 578.

faldiga områden, där vi skulle ha begått otaliga sottiser, såvitt de icke hade blivit sagda tidigare. Emellertid finner man misstagen stundom upprepade av vissa »moderna». Förklaringen är väl den, att de icke blivit framförda tillräckligt många gånger. Fontenelles mening bakom skämtet(?) är väl att anklaga vissa »moderna» debattörer för en partifrämmande auktoritetstro. Sin inställning till frågan om tradition och förnyelse formulerar han på följande sätt: »Ainsi estant éclairez par les vûes des Anciens, & par leur fautes mêmes, il n'est pas surprenant que nous les surpassions. *Pour ne faire que les égaler, il faudroit que nous fussions d'une nature fort inferieure à la leur, il faudroit presque que nous ne fussions pas hommes aussi bien qu'eux.*» Tiden arbetar för »de moderna». Den är emellertid icke lika förmånlig för alla kulturprodukter. Vältaligheten och poesien kräva fantasi framför allt. Fontenelle hävdar att dessa genrer kunnat uppnå fulländningen på jämförelsevis få århundraden. De erforderliga erfarenheterna äro av helt annan omfattning, när det gäller fysik, matematik och medicin. Att dessa vetenskaper utvecklats så långsamt, beror dock främst på den tidigare okunnigheten om det rätta sättet att resonera. Metoden är det väsentliga i filosofien. Den har utvecklats till fulländning »dans ce siècle», och spritt sig från filosofien till alla vetenskapsgrenar. Kraven äro nu också stora. Samma sak som »de gamle» kunde demonstrera med leende lätthet (»en se jouant»), skulle i dagens situation bereda en stackars »modern» stor möda. Nu skola resonemangen vara förståeliga, rätta och bevisande. »On aura la malignité de démêler la moindre équivoque ou d'idées, ou de mots; on aura la dureté de condamner la chose du monde la plus ingenieuse, si elle ne va pas au fait. Avant M. *Descartes* on raisonnoit plus commodément; les siècles passez sont bien-heureux de n'avoir pas eu cet homme-là. C'est luy, à ce qu'il me semble, qui a amené cette nouvelle méthode de raisonner, beaucoup plus estimable que sa Philosophie même, dont une bonne partie se trouve fausse, ou fort incertaine, selon les propres regles qu'il nous a apprises. Enfin il régne non seulement dans nos bons ouvrages de Physique & de Métaphysique, mais dans ceux de Religion, de Morale, de Critique, une précision & une justesse, qui jusqu'à present n'avoient esté guère connuës.» Om antiken kunnat uppnå fulländning i retorik och poesi och alltså icke kan överträffas på dessa fält, så är därmed icke sagt att vi icke kunna gå lika långt. Fontenelles åsikt om Eneiden må anföras. Det finns där, säger han, ställen av fulländ-

dad skönhet, som knappast torde komma att överträffas. »Pour ce qui est de *l'ordonnance du Poëme en general* (min kursivering), de la maniere d'amener les évenemens, & d'y menager des surprises agréables, de la varieté des incidens, je ne seray jamais fort étonné qu'on aille au-de-là de Virgile . . .» Därefter följer den berömda analogien mellan mänskligheten och den enskilda människans utveckling. Det stora ämnet skänker språket lyftning.

»*Un bon esprit cultivé est, pour ainsi dire, composé de tous les esprits des siècles précedens, ce n'est qu'un même esprit qui s'est cultivé pendant tout ce temps-là.* Ainsi cet homme qui a vécu depuis le commencement du monde jusqu'à present, a eu son enfance où il . . . a assez bien réussi aux choses d'imagination, telles que la Poësie & l'Eloquence, & où même il a commencé à raisonner, mais avec moins de solidité que du feu. *Il est maintenant dans l'age de virilité, où il raisonne avec plus de force, & a plus de lumieres que jamais*, mais il seroit bien plus avancé si la passion de la guerre ne l'avoit occupé longtemps, & ne luy avoit donné du mépris pour les Sciences, auxquelles il est enfin revenu.» (a. a. s. 236)

I motsats till normalmänniskan åldras icke denna man. Han kommer alltid att äga lika stora förutsättningar för fantasikrävande sysselsättningar (den estetiska verksamheten) och han kommer att nå allt högre i värv, som anstå mognadens skede, d. v. s. vetenskapen. Det innebär med andra ord att människan aldrig degenererar. Efter en effektfull sammanställning av Aristoteles och Descartes, auktoritetens och frihetens målsmän, avslutar han demonstrationen genom att anknyta till utgångspunkten för sin uppgörelse med prejudicium antiquitatis och sin propaganda för den fria prövningen, *Discours sur la nature de l'Éclogue.*

Jämförelsen mellan människans och människosläktets utveckling hade anställts långt före Fontenelle. Carré nämner (a. a. s. 580) som föregångare Roger Bacon, François Bacon, Descartes och Pascal. Den återkommer hos La Motte. Eftersom vår dikt innehåller en fabel, vilken, som Lamm påpekat, utgör en direkt översättning från La Motte, är det av intresse att taga del av uttalandet. Det förekommer i *Reflexions sur la Critique*, där han bemöter den lärda och temperamentsfulla Mme Daciers häftiga angrepp på hans Homerosöversättning. La Motte förklarar här att de gamle haft stora män i alla genrer. I de grekiska och romerska mästerverken möta ställen av tidlös skönhet men också passager av dålig kvalitet. Just därigenom erbjuder studiet av de antika författarna en »éducation complète». I

avsikt att göra slut på talet om att »de moderna» vilja inympa i allmänheten ett förakt för antiken, tillfogar La Motte följande deklaration: »Nous serions encore dans la barbarie, si nous ne les avions retrouvés. Il eût fallu de nouveau défricher tout, passer par les commencemens les plus foibles; acquerir, pour ainsi dire, les arts pièce à pièce, & perfectionner nos vûes par l'expérience de nos propres fautes, au lieu que les Anciens ont fait tout ce chemin pour nous. Ils ont été nos guides & nos maitres, il faut les estimer & les étudier: mais non pas comme des maitres tyranniques, sur la parole de qui nous devions jurer toujours, & qu'il ne soit jamais permis d'examiner» (III: 16). La Motte tillämpar på litteraturen framstegstanken. Att det är denna cartesianska tanke, som ligger till grund för hans resonemang, framgår tydligare av en senare passus i samma skrift. Med utgångspunkt från antikpartiets strävan att göra de moderna förhatliga genom att tillvita dem illvilligt högmod frågar La Motte, om de gamlas anhängare kunna bestrida, att människan med varje århundrade förvärvar nya kunskaper, att de rikedomar som förfäderna ha samlat ha blivit större tack vare fädernas arbete och att vi med detta stora arv kunna överträffa fäderna. »Ce sentiment, loin d'être orgüeil & malice, est plûtôt une reconnoissance modeste des secours que nous avons reçus, & une émulation raisonnable de nous rendre aussi utiles à la postérité, que l'Antiquité l'est pour nous» (III: 88). I sin epokbildande *Discours de la Méthode* (1637) hade Descartes varit inne på liknande tankegångar. Hans resonemang gäller som bekant vetenskapslivet. Han berättar där om sin plan att meddela allmänheten sina vetenskapliga rön och att uppfordra andra att försöka komma vidare. Var och en borde bidraga med sina erfarenheter, »afin que les derniers commençant ou les précédents auraient achévé, et ainsi, joignant les vies et les travaux de plusieurs, nous allassions tous ensemble beaucoup plus loin que chacun en particulier ne saurait faire».[1] La Mottes analogi mellan litteraturen och det materiella arvet har synbarligen sitt ursprung i Descartes' intellektuella biografi. Metodlärans författare understryker på ett ställe, att det vetande, som han förvärvat (tack vare sitt metodiska tänkande) var försvinnande litet i jämförelse med det han icke visste. Han har emellertid hopp om att inhämta

[1] Descartes, Discours de la Méthode. Texte et commentaire par Étienne Gilson. S. 63.

vetande på dessa ofantliga domäner. Till grund för denna optimism ligger följande tankegång. Det förhåller sig nämligen, yttrar han, med dem, som steg för steg upptäcka vetenskapliga sanningar, på samma sätt som med vissa människor, vilka, när de väl börjat bli förmögna, ha mindre möda att göra stora förvärv, än de hade för mindre vinster, så länge de voro fattiga (s. 67). För att bilden icke må bli ensidig bör här erinras om att Descartes, samtidigt som han betonar generationernas solidaritet och förordar samarbete mellan vetenskapsmännen, hävdar den enskilde tänkarens oberoende gentemot dem som spekulerat före honom. Det är väl till detta moment som Descartes' betydelse för det allmänna intellektuella livet framför allt hänför sig. Vill man se den individualistiska linjen konkretiserad, kan man gå till ett ställe i början av andra avdelningen. Han framhåller där att övertygelsen oftare betingas av vana och exempel än av säker insikt. Därför kan icke »la *pluralité des voix*» vara något giltigt bevis i fråga om sanningar, som äro svåra att upptäcka; ». . . il est bien plus vraisemblable qu'un homme seul les ait rencontrées que tout un peuple» (s. 16). Eftersom Descartes icke fann någon, vars åsikter voro värda att föredragas framför andras, ansåg han sig tvungen att bliva sin egen vägvisare. Det är denna frihet att välja och vraka i traditionen, som La Motte och andra moderna ideligen åberopa gentemot Homeros-dyrkarnas eviga hänvisning till »l'approbation des siècles».

Nya tiden i Swerige erhåller en allmän syftning genom inledningen, där det lilla landet antydes vara en spegelbild av hela jorden, och genom slutpartiet, som återinför det stora perspektivet. Däremellan ligger den skenbart på svenska aktualiteter inriktade sedeskildringen. Den inledes med versen: »Armod och högmod uti wårt Land med wälde regera.» Jämför därmed diktens slutrad: »Ringmatkar och yfwiga solgrand städse regera.» Dikten får härigenom en inre och en yttre betydelse, som läsaren bör uppfatta samtidigt. Det är i stort sett fabelns psykologi. I sin kanske skarpsinnigaste litteraturpsykologiska essay har La Motte betonat författarens skyldighet att tillmötesgå den aktivitet som utmärker intellektet. »Il (l'esprit) aime à voir plusieurs choses à la fois, & en distinguer les rapports.» Läsaren finner behag i en djup penetration, vilken kan upptäcka mer än författaren direkt visar, och då han finner det som låg dolt under någon slöja, tror han sig på visst sätt ha skapat det avslöjade. (Discours sur la Fable, IX: 12.) La Motte talar också om den filosofiska

glädje man känner vid upptäckten av den nära förbindelsen, analogien, mellan det stora och det lilla (a. a. s. 34). Stället är av lätt insedda skäl betydelsefullt vid tolkningen av Dalins dubbeltydiga satir.

Diktarens samtida framstå i föga vacker dager. De låna utan att betala, de sätta falsk ursprungsbeteckning på sina varor, de söka dölja sitt armod under lånta fjädrar. De äro skrävlande brackor, tjuvar och roffare. De äro arvtagare, med parvenyens förakt för de enkla fäderna, som under möda samlat egendomen. De äro ansvarslösa och lättjefulla rentierer. — Det erbjuder ingen svårighet att varsna analogien mellan de svenska adressaterna och de utländska, mellan sedesatiren och den litterära satiren. Man observerar kanske lättast likheten mellan den nya adeln och de moderna. Diktaren strider på dubbel front. Att namngiva föremålen för den litterära satiren, är väl icke möjligt. Dalin åsyftade väl knappast Fontenelle och La Motte. Dalin prisar dem i Argus, och han har påverkats av dem i sin dikt. De räknades nog till den minoritet, som voro likvärdiga med »de gamla». Enligt dem var ju erövringen av traditionen en förutsättning för allt andligt växande. Dalins motståndare uppgivas stå på barnens nivå. Under de modernas fanor flockade sig icke så få intellektuellt och kunskapsmässigt mycket torftiga skribenter. Och ofta kommo rodomontaderna från detta trossens folk. Namnen på de klent beväpnade antitraditionalisterna har väl tiden i stort sett utplånat, men icke så få återfinnas i t. ex. Gillots arbete om »la Querelle».[1] Det är den ogrundade överlägsenheten gentemot det förgångna och den filiströsa belåtenheten över den egna tiden som sårar humanisten i Dalin. Det är den attityden, han reagerar mot i Argus, där det t. ex. heter: »I detta myndiga tilståndet dundrar nu mången som en bröms, utan til at weta i hwad land han lefwer, eller i hwad tilstånd, han är, eller hur här har tilgått i forna tider» (II: 230). Temat är vanligt i smådikterna. Några rader må citeras ur en:

> På elden med de samma skrifter,
> Som tala om de förra dar!
> Hugg alla Runor bort af grifter,
> At all ting nu sin början tar.
> . . . (III: 73)

Författaren till Nya tiden är humanist och idealist. Han pekar på historien för att lära svenskarna att känna sig själva. Men han söker

[1] Gillot, H., La Querelle des Anciens et des Modernes en France.

sig också själv dit utan alla pedagogiska biavsikter. I det förgångna, sådant han ser det, finner han de fasta normer, han saknar i en sedeskämd och komplicerad verklighet. I den provinsiella isoleringen lever den enkla rättskaffensheten. Dit står hans håg. Men hans väg för framåt. Det vore felaktigt att tro att skalden ovilligt vandrade i ny terräng. Av denna dikt icke minst har det framgått, att diktaren verkligen är ett differentierat medium för tidens stridande tankar och stämningar. Han har erövrat eller sökt att erövra traditionen, men han har också sin egen generation i blodet. I Stiernhielms (här rimmade) och klassikernas vers mänger han in det allra nyaste. I polemiken mot de outrerat moderna nyttjar han deras metod. Han inför en filosofisk-matematisk kompositionsmetod, som veterligen icke realiserats ens av de moderna, vilka rekommenderat den (om denna, se nedan s. 145). Till bilden hör alltså experimentglädjen, ett frigörelsebehov. I dialogen mellan »de gamla» och »de nya», som innefattar så många djupa motsättningar, har Olof Dalin sin karakteristiska särställning. Han utkämpar striden inom sig själv.

Den svenske Argus i trångmål.

Nya Tiden i Swerige bäres av en pessimistisk uppfattning om människans ställning och villkor. Tanken att högmod och vanmakt utgör hennes signum, återkommer i *Argus*. Så i första årgångens nittonde ark, där det framhålles, att »Menniskian är mästedels *ett oförnufftigt sammanhang af Högmod och wanmäcktighet*» (kurs. Dalin). Ett par veckor senare berättar Dalin om »Diuret *Skryt* som aflas af desse två Fahrsoter, *Högmod* och *Wanmäktighet*» (I: nr 21). I berättelsen om Erik hin Götskes resa har författaren givit en novellistisk illustration av satsen om »wår blandning af högmod och wanmäktighet» (II: nr 22). Beteckningen »solegrand» för människan är synnerligen vanlig i Argus och i Dalins diktning under 1730-talet över huvud.[1] Motivets vanlighet förvånar icke. Tidens ledande författare anställde gång på gång betraktelser över människans kosmiska ställning. Man upptäckte, att Galilei hade haft rätt och att det teologiska nitet återigen varit en spärr mot sanningen. Jorden var en obetydlig del i universum, som styrdes av oföränderliga lagar. Människan var därmed en skäligen betydelselös företeelse i skapelsen, en organism underkastad samma naturgivna villkor som alla andra levande varelser. Astronomiens revolutionerande upptäckter påverkade tänkandet på olika sätt. Diktarna försökte få människorna att inse, vilka kryp de voro. Den nya vetenskapen utlöste sålunda satir, som icke alltid nöjde sig med att uppenbara för människan hennes begränsning. Konfrontationen med den nya världsbilden avsatte en bitter misantropi, för vilken all mänsklig verksamhet tedde sig löjeväckande futil. Icke sällan glömde man att det dock var den föraktade människan, som genom sin intelligens och tankemöda hade avslöjat universums väldighet och sin egen obetydlighet. Det är troligen för att påminna därom, som Voltaire uppfordrar *äng-*

[1] Se i ordlistan till Argus »Solgrann» (III: 258). I Tankar öfwer Oweldigheten (1738) kallas människan »det blinda solegrand». Beteckningen möter i Skrift=Wäxling . . . (1739, III: 429). — Jfr härmed Josephson, Kellgren . . ., s. 11—13.

larna att erkänna att de äro avundsjuka på *Newton*.[1] Det kända uttalandet har nämligen, såvitt jag kan se, en alldeles speciell syftning. När Pope i *Essay on Man* sätter tidens vetande på vers, så tilldelar han människan platsen i mitten i varelsernas hierarki, »the great chain of being». Över »homo sapiens» funnos således övermänniskor av alla grader. Pope låter några »superior beings» betrakta Newton, från sin planet.

> *Superior beings*, when of late they saw
> A mortal Man unfold all Nature's law,
> Admir'd such wisdom in an earthly shape,
> *And show'd a Newton, as we show an ape.*
> (Ep. II: v. 31 ff.)

Ser man Voltaires yttrande mot bakgrunden av Popes metafysiska föreställning om övermänniskorna och deras kuriösa förundran över arten Newton, får det sin fulla innebörd. Den nya världsbilden inspirerade som bekant icke blott till satir och misantropi. Man betraktade stjärnevalvet, och inför skönheten och regelmässigheten kände man en elevation, som ofta övergick i mystisk extas. Stämningen materialiserades i högstämd dikt, i hymner till alltings skapare och upprätthållare. Man fann stilla glädje vid tanken att vara en låt vara obetydlig del i kosmos, upptagen i den störste matematikerns och den störste byggmästarens plan, i en till fulländning bragt konstruktion. »Hwilket oändeligit haf, när jag betraktar Gudomligheten! Jag ser et wäsende som förkjusar mina tankar: en fullkomlighet, som sträcker sin magt utan ända och in i de doldaste winklar. Hon befaller i et ögnableck millioner sådana werldar, som denna jorden, at komma up, röra sig och förgås. Hon skapar den minsta matkens öga med samma granlagenhet, som den stora solen, hela werldenes ljus, och bägge med lika lätthet.» Så börjar Dalins *Skriftermål* från år 1739 (I: 1: 9). Temat är centralt i vår 1700-tals litteratur. Fru Nordenflychts vackraste tankelyrik bestämmes av relationen människan — kosmos, och vetandet om världsalltets oändlighet och människans obetydlighet inspirerar Kellgren och Leopold till sång och satir. I våra dagar draga världsbekanta astronomer liknande slutsatser av vetenskapens senaste rön.

Det är ofrånkomligt att Dalins människosyn skall ses mot den skisserade bakgrunden. Men det är likväl sant, att uppfattningen

[1] Voltaire, Epitre sur la philosophie de Newton. Oeuvres complètes, ed. Moland 10: 301.

om människan som ett stoftgrand, som en högmodig och vanmäktig varelse, uttalats långt före den heliocentriska världsförklaringens genombrott. Det är gamla omdömen och åsikter, som nu aktualiseras. Man förbinder ju gärna den av Dalin framförda uppfattningen med den kristna människosynen. Framsagd med större tyngd och mörkare ton skulle definitionen på människan kunna återfinnas hos Augustinus eller Pascal. Men man tänker ju också på den antika människouppfattningen, sådan den t. ex. kommer till uttryck hos Lucretius. Det visar sig att den anförda formuleringen i det tjugoförsta numret av Argus kommer mycket nära Montaignes antikinspirerade uppfattning. »La presomption est notre maladie naturelle et originelle. La plus calamiteuse et fraile de toutes les creatures, c'est l'homme, et quant et quant la plus orgueilleuse.»[1] Yttrandet uppgives återgå på ett uttalande av den romerske polyhistorn Plinius i hans kända encyklopedi *Naturalis historia*. Egendomligt nog sammanföres i en anonym roman från 1741, *Tanckar om jordens skapnad*, Argusordet om människans vanmakt och högmod med satsen »Nec miserius quidquam homine, nec superbius» (s. 19), vilken just är det av Montaigne åberopade Pliniuscitatet. Vanskligheten att bestämma den direkta källan för Argusdefinitionen är naturligtvis stor. Pliniusstället anföres i många moraltraktater.[2] Vad det ensartade påståendet i det nittonde arket beträffar, kan man där finna vissa hållpunkter för en källbestämning. »Hwad säger Argus i dag? Han säger at Menniskian är mästedels *ett oförnufftigt sammanhang af Högmod och wanmäcktighet*, Aristoteles må nu säija huru länge han wil, at det är *ett förnufftigt Creatur*» (kursiv. av Dalin. I: 132). Går man till La Mottes fabel *Le boeuf et le Ciron* — utnyttjad av Dalin i Nya Tiden . . . — finner man där en slående parallell.

[1] Essais, Livre II Ch. XII, anf. uppl. II: 239.

[2] Jag har återfunnit det i Montaigne-epigonen Charrons De la sagesse (s. 9), vidare i en discours av Balzac, tr. i hans Socrate chrestien (s. 236). — Jfr härmed uppfattningen i Gracians allegoriska roman om människan, L'homme détrompé ou le Criticon, där samma människouppfattning kommer till uttryck. Människorna äro »des pigmées de leur nature, & des monstres en orgueil». (Övers. fr. spanskan La Haye 1705, s. 49.) Man kan som bevis för uppfattningens vanlighet tillägga ett citat ur Montesquieus Lettres Persanes. »Mon cher Usbek, quand je vois des hommes qui rampent sur un atôme, c'est-à-dire la Terre, qui n'est qu'un point de l'Univers, se proposer directement pour modèles de la Providence, je ne scais comment accorder tant d'extravagance avec tant de petitesse» (ed. p. H. Barckhausen, I: 114).

Qu'est-ce que l'Homme? Aristote répond:
C'est un Animal raisonable.
Je n'en crois rien; s'il faut le définir à fond,
C'est un Animal sot, superbe & misérable.
. . .
Aristote n'a pas trouvé notre vrai nom.
Orgueil & petitesse ensemble,
(IX: 84)

När Dalin i tidskriftens första nummer under hänvisning till människans högmodiga läggning förklarar, att det öppna moraliserandet icke medför någon effekt, så anknyter han till en tankegång hos La Motte. »At grundeligen, dogmatice och Bröstgenges gå på galenskapen lös, är wäl; men, kära, huru många begripa wåra skiäl eller wilja raisonera med Oss? En nakot sanning hyser man i Sop-wrån . . . Dessutan wilje wi altså understödia Wår mening om en warsam Satyrisk Skrif-Arts Nytta med sielfwa det menniskliga sinnets Beskaffenhet: Menniskan är högmodig, hon will intet gerna föracktas, ware huru det will.» (I: 6 f.) La Motte pläderar för det allegoriska framställningssättet med samma argument. Människorna, säger han i Discours sur la fable, tycka inte om direkta föreskrifter. »Trop superbes pour s'accomoder de ces Philosophes qui semblent commander ce qu'ils enseignent, ils veulent qu'on les instruise humblement . . .» (IX: 11 f.). Att det verkligen är La Mottes resonemang som ligger till grund för inledningsarkets programförklaring, bestyrkes av en annan sammanställning. Han vill uppmana fabelförfattarna att icke befatta sig med de triviala sanningarna. »Ce seroit un dessein ridicule d'imaginer une Fable pour prouver que nous sommes tous mortels . . .» (a. a. s. 15). Jämför härmed Dalins deklaration: »Wi hade litet at säya, om Wi allenast bewiste at twå och twå äro fyra. Hwem wiste icke utan oss, at wi skole täncka på döden?» (s. 6 f.).

Disproportionen mellan människans förmåga och hennes anspråk understrykes sålunda starkt i Argus, liksom härflytande olyckor och olägenheter. Författaren söker bota hennes inbilskhet och maktsjuka. Han visar på illusionen i storhetsdrömmarna. Metoden är densamma som i hyllningsdikten till Tessin, Tanckar öfwer Oweldigheten. Där betonar Dalin nödvändigheten för den människa som vill bliva »stor», att lyfta blicken ur det geocentriska perspektivet. ». . . Kom lyft dig til det höga / Der tusend werldar syns i blinken med et öga.» Den som betraktar himlen genom vetenskapens teleskop erfar en hisnande känsla.

Du ser en ewig rymd, et ewigt Himla-haf:
Hwar mån det ända tar? Der seglar du i qwaf.
(II: 6: 67)

Inför oändligheten gripes skalden av »en helig bäfwan». Han försjunker i »alla Himlars högd, et wälde utan ända». Jagmedvetandet utplånas:

Jag tappar bort mig sjelf och får mig knapt igen.
(s. 68)

Liknande sensationer erfar Friheten under sin himlafärd.

Jag föll förbländad ned med kjust och hisnad håg,
Och tusend werldars glans jag under föttren såg.
(Swenska Friheten 1742, II: 5: 21)

I den tidigare *Tankar om Guds försyn* ber skalden allmakten lyfta honom ur stoftet. När så sker, uthärdar han icke länge anblicken:

Dock håll, jag går nid,
Jag hisnar derwid:
Et alt uti alt,
Som tusende werldar
I blinken befalt,
Betar mig min syn,
Min flygt blir förtärder
I strålande skyn. (I: 1: 6)

I det kosmiska perspektivet blir jorden ett litet klot och människorna små kryp. Det är en bitter men hälsobringande kur mot ärelystnad och högmod. Människans ävlan för titlar och makt ter sig enbart löjeväckande i det stora sammanhanget.

Även ur en annan synpunkt äro de anförda dikterna viktiga. De hävda förståndets oförmåga att fatta Gud. I Argus finnes åsikten uttalad i många sammanhang.[1] »Jag tror, at den högsta Fullkomlig-

[1] Se härom i andra årgången av Argus sidorna 37, 63, 159, 233, 299, 488 f. Dalins Gudsuppfattning sådan den framträder i Argus diskuteras av Lamm i a. a. s. 185 ff. samt i kommentaren till Argus (s. 140). Lamms uppfattning att Dalin skulle frångått en tidigare, av van Effen förmedlad, lockeansk ståndpunkt, kan jag icke dela. Det finns, såvitt jag kan se, icke något som tyder på att han skulle ha vacklat i sin åsikt att Gudskunskapen är medfödd. Häri var han lärjunge till Andreas Rydelius. Se härom Herrlin, Sensus communis. S. 178 ff. Jfr vidare Wermlund, Sensus internus och sensus intimus. Studier i Andreas Rydelius' filosofi. Rydelius' kritik av Lockes anmärkn. mot antagandet av medfödda idéer framställes här s. 161 ff.

heten är högre, än at Förnuftet kan henne til någon sin dehl fullkomligen begripa. Jag tror at en lydig undergifwenhet för det Öfwernaturliga wäsendet, är tekn til et förnufts styrka, och at mena sig mäta Gudomligheten . . . är tekn til ett Förnufts swaghet» (II: 67). Åt samma tro på förnuftets begränsade förmåga att förklara, hade Pascal givit liknande uttryck. »Förnuftets sista steg är att erkänna att det finns en oändlighet av ting som övergå det; det är blott svagt, om det inte inser detta.»[1] Tvivlets store mästare, Montaigne, hyste samma uppfattning. I den förut nämnda apologien för Sebond (andra bokens tolfte kap.) uttalas en liknande agnosticism. Tanken blir allmän hos Montaignes efterföljare. Dit hör den nyss nämnde Charron, som uttryckligen förklarar att människan icke kan vinna kunskap om Gud med förnuftet (a. a. s. 48). Dit hör också La Mothe Le Vayer, som i Montaignes anda behandlar en mångfald olika ämnen med ett uppbåd av klassiska citat och anekdoter.[2] Det är ju bl. a. skolastiken, som indirekt angripes i de nämnda verken. Så sker också i Descartes' Discours, där författaren förklarar att teologien står lika öppen »aux plus ignorants qu'aux plus doctes» och att »les vérités révélées, qui y (»le ciel») conduisent sont audessus de notre intelligence . . .» (anf. ed. s. 8). Naturrättens systematiker, Pufendorf, förklarar att människans förnuft och fantasi ej förmå fatta Gud.[3] Av denna översikt framgår, att tanken var allmän och att den delades av författare med i övrigt olikartad grundinställning till religionen. På denna punkt kunde fromma mystiker och likgiltiga agnostiker enas. Det är tydligt, att Dalins likartade uttalanden ha en alldeles speciell adress. Han vänder sig emot wolffianismen, som i bl. a. denna

[1] »La dernière démarche de la raison est de reconnaître qu'il y a une infinité de choses qui la surpassent; elle n'est que faible si elle ne va jusqu'à connaître cela.» Œuvres de Pascal, ed. L. Brunschvicg, d. XIII Pensées. S. 196.

[2] Oeuvres. Nouv. ed. Dresde 1758 d. VII: 1, s. 73—92: De la science qui est en Dieu. Vi böra skänka våra offer åt den okände guden, d. v. s. om jag icke bedrager mig, åt den sanne guden. Honom kan ingen förstå eller lära känna; »en soûmettant humblement nôtre esprit, & tous ses raisonnemens, à celui, qui a cela de commun avec le Soleil, qu'outre qu'il ne se découvre que par sa propre lumiere, & par la clarté, qu'il nous communique, il nous ébloüit, & nous aveugle, si nous pensons le contempler trop fixement, & avec témérité» (s. 86 f.). Yttrandet går tillbaka på ett ställe i Montaignes nämnda Apologie, där den antika traditionen om den okände guden betecknas som den mest tilltalande religionen.

[3] Jag hänvisar till Jean Barbeyracs kända och spridda översättn., Les devoirs de l'homme et des citoyens, s. 63. — Charron utvecklar också uppfattningen (a. a. s. 251).

fråga betecknade ett återfall i skolastikens metafysik. I Argus talar han om wolffianerna, som bestorma himlarna (I: 74), och i »Den Epicuriske Philosophen» angriper han landets lärda »gräl-pedanter», dem som »wil i Wolffens nät / Gud och Ewigheten fånga» (III: 8).

Den dubbla erfarenhet som människan vinner av tankens färd genom oändligheten, är insikten om sin egen ringhet och skapelsens ofattbara majestät. Båda synpunkterna komma fram i Dalins parentation över Pehr Elvius i Kungl. Vetenskapsakademien 1750. Den bortgångne hade ett »upbrukadt förnuft», yttrade talaren, »som kände sina skrankor mot det öfwernaturliga . . .» (I: 3: 196). I anknytning till Elvius' vetenskapliga insatser berör Dalin astronomiens lärdomar. »At se en af de längst aflägsne stjernor, som knapt syns för wåra ögon, och föreställa sig, om man wore der, at äfwen på andra sidan se dylika o. s. w. det är, at hisna för en oändelighet, hwaruti wåra tankar måste drunkna eller kasta sig med häpnad ned för en Alswåldig Skapares fötter: Jag wil ej eller warna denna lilla bollens inwånare från den förmätna mening, at så många store himlakroppar blott för deras skull omhwälfwa: Jag wil allenast nämna, at wi på wårt jordklot kunne af stjernorna hafwa otaliga rättelser» (s. 192).

I Dalins bidrag till den rikhaltiga diktning som ville brännmärka människans bornerade förmätenhet att tro jorden vara skapad för hennes skull, förmäles oftast den filosofiska tendensen med en politisk. Den tar sikte på de nationella fördomarna. En utmärkt illustration till den tvåfaldiga syftningen ger Argusarket om Erik hin götskes resa (II: nr 22). Intresset har varit så inriktat på det litterära studiet av arket, att Dalins avsikt ej observerats, eller i vart fall icke påpekats av forskarna. Beroendet av Swifts berömda mönster är ju uppenbart, men skillnaden i litterär teknik är, som Böök understrukit, påfallande.[1] Redan anteckningen till censor på manuskriptet varslar om att författaren har något viktigt att meddela. »Ceci, Monsieur, n'est qu'une rodomontade, et sans la moindre consequence.» I »förordet» till sagan uppger författaren, att han flugit till »otroliga Nya Werlder til at hämta sanningen». När den storsvenske resenären av misstag hamnat på en planet, befolkad av jättar, utsättes han för deras ohöljda hån. Det berättas om en jätte att han väckt särskilt stor munterhet bland medjättarna, då han återgav ett rykte om, att

[1] Böök, Romanens och prosaberättelsens historia i Sverige intill 1809, s. 80 f. Se Lamm, a. a. s. 203.

de små krypen höllo sig med fästningar och förde krig. De föraktfulla omdömena om det götiska landets stridskrafter och politiska liv framkallar bittra reflexioner hos dess son. Vad skulle han icke få höra om sitt »kära Fädernesland»? Skulle då hans landsmän verkligen vara så obetydliga djur, de som »äro så berömde kring hela Werlden, fruktade, älskade och wördade af sina Grannar»? Han skulle tills nu ha kunnat taga på sin ed att de voro allt annat än oansenliga. »Skulle jag kunnat inbilla mig tänkte jag när jag anlade mina Tummelfält och widlyftiga uträkningar på den eller den stora Tiensten, på det högmålet, på den Ägendomen, på det luftsprånget etc. med förslager at röra hela Atmosphæren, och befalla Stiernornas Lopp i wårt Rike, at jag skulle wara en sådan Atome, en sådan Ringmatk, et sådant Intet, och än mer, at jag hade så oförmögne Kräk omkring mig: ... Om jag sade dem det, så mente de at jag lög; Men nu ser jag at Himmelen leker med dem som smått Stoft, och at det intet är bewänt med hela deras wäsende» (II: 190). I fortsättningen refereras jättarnas spekulationer om de götiska pygméernas ceremonier, adelskap, lärdom (man räknar med att de ha filosofer, »som tiltro sig at utmäta Gudomligheten») o. s. v. Varelserna där nere förmodas »wara afwundsiuke öfwer hwarannan, sammangadda sig til någon liten berömlig Persons undergång, bana sig listiga wägar til lycka, uphäfwa bland sig någon Afgud, söka til at winna Printzen på sin sida ...» (II: 192). Säkerligen finns där någon, som »wil giöra sig til högsta Hönset i Korgen». I det avslutande stycket förekommer den vanliga definitionen på människan, här närmast avsedd för den svenska arten av släktet (»wår blandning af högmod och wanmäktighet»). Det råder icke någon tvekan om vilka krafter och strömningar i tiden det är, som Dalin vill bekämpa genom berättelsen om Erik hin götskes dröm. Redan namnet är symptomatiskt. Erik reste ut som yverboren svensk, »mycket upblåst af dess storlek, makt och heder». Han återkom med vidgade horisonter, som människa. Liksom människan i kunskapen om de universella sammanhangen ägde en norm för sin värdering och sitt handlande, så kunde svensken av insikten om landets resurser jämförda med andra länders, erhålla ett rättesnöre för den (i vidaste mening) politiska verksamheten. Förefaller handlingsprincipen till äventyrs banal i sin självklarhet, så må till Dalins försvar anföras, att resonemanget icke var banalt då. Samtiden förbisåg ofta, att Sveriges ställning radikalt förändrats efter Nystadfreden. I politik och kultur rådde en påtaglig chauvinistisk ten-

dens, som inspirerades av kvarlevande götisk romantik och inspirerade en viss götisk renässans. Den förlorade stormaktsställningen betraktades icke som definitivt förlorad. Målsättningen var en restauration, och man väntade blott på den rätta konjunkturen för att återställa landets forna makt och ära. När Argus-numret om Erik hin götske utkom, hade ständerna i ett par veckors tid varit samlade till den urtima riksdag, som skulle avgöra landets hållning till det polska kriget. Frågan gällde deltagande eller icke. Mot denna bakgrund framstår den förödmjukande synen på landet och dess resurser i klar belysning. Dalin har ett klart politiskt syfte med sin — man vågar säga — antirudbeckianska saga. Den är ett inlägg mot kriget. Han hade ju redan före riksdagen uttalat sig i samma riktning. I det adertonde arket i samma årgång låter han en herr Quarter vädra de lockande roffarplanerna. Kunna vi icke »bryta ut som förr i Werlden, intaga Provincier, skiöfla städer och få Pengar som gräs? Dertil äro wi skapade och annat Närings-Sätt har Swerige intet fått.» Det råder som synes ingen beundran för landets urgamla krigardater. I förslaget ser Argus »wärkan af wår orklöshet och dess Dotter fattigdomen» (II: 155). Svenskarna framställas som orkeslösa; samma uppfattning mötte i Erik hin götskes resa, där uttryckt med ett från sexualsfären hämtat ord: oförmögne. Det tolfte arket bär mottot »Et sterili tantum de pulvere pugna est». Det pacifistiska ordet ter sig föga motiverat som motto för arket, sådant det föreligger i *trycket*. Arket utkom den 20 mars, enligt kommentaren (III: 116). Riksdagskallelsen hade redan utgått. Det hade censurerats till oigenkännlighet och förlorat det mesta av Dalins ursprungliga intentioner, trots författarens vädjan till censor att låta manuskriptet passera i oförändrat skick. I fullkomligt klara ord uttalade Dalin sig mot krig, och rekommenderar landsmännen »at sittia stilla». När den nyvalde lantmarskalken vid 1738 års riksdag, Carl Gustaf Tessin, höll sitt stora tal i rikssalen, framhöll han att riksens ständer alltid skulle befinnas mera benägna till »ett hederligt deltagande, när så påtränger, uti vår världs allmänna rörelse än till ett *nesligit stillasittjande och en blygsam ro*». Det är lätt efteråt att säga, att stillasittandet hade medfört större heder för nationen än rörelsen. Riktningen är ju också viktig. Men framsynt folk hade insett att äventyret skulle få detta förlopp. Till dem hörde Dalin, och han var den envetnaste och påhittigaste fredsvännen. I inledningsnumret år 1734 sätter han välbetänkta och visa ord på vers. Han erinrar Svea, att hennes blod

runnit till intet gagn, och vänder sig i anslutning därtill med en vers till konungen.

> Nu är en gyllne Tid, Försiktighet at öfwa.
> Ja Fredrich, Milde Kung, din Tid bör heta så:
> I fred och säkert stånd kan Swea sig nu pröfwa,
> Om hon blott sielfwer will, kan hon sin sällhet få.
> . . . (II: 5)

Försöket att vinna kungen för fredspolitiken misslyckades till en början kapitalt. Några veckor därefter meddelade denne riksrådet ett betänkande, där han framhöll att konjunkturerna syntes honom synnerligen gynnsamma för att snart nog — med Frankrikes hjälp — återställa Sveriges forna makt och ära (14 jan. 1734).[1] Samtiden trodde att kungagunstlingen Gyllenborg stod bakom Fredriks nyvaknade krigslust. Av någon anledning slocknade den hastigt.

Om Dalin sålunda i det tjuguandra arket använde resefiktionen för att på ett smidigt sätt kunna angripa självgodhet och fatala nationella fördomar, som frodades i okunnighetens fruktbara mylla, så ha vid andra tillfällen enbart politiska syften verkat bestämmande på motivvalet. Författaren antyder själv vid ett tillfälle, på vilka vägar han kunde smuggla in förbjudet gods. En ung man hade intervjuat honom i en ömtålig fråga. »Tänk», svarar Argus, »för sakens Ömhet skull, brakte han mig at klifwa up i högden på det jag intet måtte röra wid jorden . . .» (I: 319). Den gången tog han sin tillflykt till Saturnus och Mars för att kunna tala om — enligt Lamm — Sverige och England (III: 71 f.). Månen tillhör de oftast brukade planeterna (I: nr 11, I: nr 47). Att Dalin hämtar beteckningar för de politiska statsbildningarna från den celesta världen, sammanhänger ju självfallet med censuren. Han kunde ej deltaga i den utrikespolitiska debatten med mindre han genom en betryggande maskering av inläggen kunde lura censor. Redan innan partikampen kommit in i det akuta stadiet, var meningsbildningen effektivt kringskuren. Mot bakgrunden av den personliga ofriheten, åsiktsförföljelsen, är det tillbörligt att se Dalins ironiska attityd inför regimens skryt över friheten. Jublet skorrade i öronen på den som jämt och samt hotades med indragning. I inledningen till berättelsen om Erik hin Götske luftar författaren sitt missnöje. »Man säger så ofta at jag skal

[1] Malmström, Sveriges politiska historia d. II, s. 161, 168 ff. Jfr Lamm, a. a. s. 253 ff. samt framställningen i Argus III: 143 f.

bli förbuden: Wälan, Jag wil arbeta därpå med händer ock fötter: Om jag intet denna gången blir förbuden, så blir jag aldrig» (II: 185). Ett par veckor tidigare meddelade han läsekretsen, att han icke var hågad att fortsätta någon längre tid med tidskriften. Orsaken uppgives vara den hårda censuren (s. 157). När Dalin i första årgångens sjätte nummer refererar vissa kritiska utsagor mot Argus, finner han angeläget att i förtäckt form vädja till konung och ständer för tryckfriheten. »Jag tyckes at *det ädlaste teknet af ett Rikes och Folks Frihet, är det, at hwar och en får säja fritt ut, hwad han menar*, besynnerligen när hans afsikt ingen annan är, än sin Nästas upbyggelse. Få se, om icke wår Nådige Konung och Riksens Ständer tycka wäl derom.» (I: 38.) Man märker utan svårighet vad Dalin avsett. Framställningen medförde icke önskad effekt. Över den relativt liberale censorn stod kanslikollegium. En värdig pendang till den politiska ofriheten är den religiösa. Konventikelplakatet säger ju med önskvärd klarhet allt om tidens primitivt ofördragsamma statskyrka. Det är till dess prästerskap Dalin riktar orden: »Jag tål intet Båhl och Stegel, Galerer och Fängelsen uti Samwetens öfwertygelse . . .» Därefter följer en jämförelse mellan den politiska och den religiösa friheten. Avsikten är att genom upplysnade »liknelser» giva läsarna »bättre begrep både om Swenska Friheten och Religions-Friheten» (II: 267). Den bästa kommentaren till Dalins politiska diktning i Argus och annorstädes kan man läsa i hans egen *Swea Rikes historia*. På tal om de gamla nordbornas litteratur framhåller han, att »Sanningen förestältes ofta genom dikter och liknelser särdeles i granlaga mål och för Öfverhetens öron, när hon eljest hade warit farlig at framsäja». Som exempel nämnas »en hop små diktade Sagor», i vilka lagmannen i Västergötland för Olof Skötkonung »framstälte sine Landsmäns åstundan til fred med Norige» (I: 235 not).

Det är en egendomlig tillfällighet (?) att Dalin i just Ehrenmenuets mun lagt ovan anförda plaidoyer för yttrandefriheten. Vi skola i det följande klargöra tanken. Dalin-forskningen har framhållit, att »Argi auctorer» äro ytterst abstrakt tecknade. De sakna alla konkreta och individuella drag.[1] I konstnärligt avseende äro de tvivelsutan otillfredsställande. De sakna de yttre individualiserande smådrag, som göra Spectatorklubbens medlemmar så levande. Det

[1] Warburg, a. a. s. 131 ff.; Böök, a. a. s. 73 ff.; Lamm, a. a. s. 157 f.; Sylwan, Svenska pressens historia, s. 145.

synes mig emellertid diskutabelt, huruvida det berättande elementet i Argus bör bedömas som novellistik med konstnärliga anspråk. Den genomgående synpunkten att Argus-auktorerna äro idealiserade, ställda »på pidestal» och befriade från alla mänskliga defekter, är knappast hållbar. En närmare granskning visar, att i synnerhet Ehrenmenuet, den vid sidan av Hiernbrott intressantaste personen, sannerligen icke förtjänar de upprepade förebråelserna för ofelbarhet och fläckfrihet. Han motsvarar t. o. m. högt ställda krav på mänsklig ofullkomlighet. Kritiken synes ha fäst alltför stor vikt vid den inledande presentationen av personerna i det andra arket. Där uppgives Ehrenmenuet vara »en Hofbuss, begåfwad med alla sinnes och kropps förmåner». Vi lämna tills vidare den allmänna introduktionen därhän och erinra blott om den till läsaren ställda avslutande ursäkten. Argus medger, att han »något allmänt och widsträckt beskrifwit dem, *at du icke nog blifwit wis deraf . . . wet dock, at jag gjort min skyldighet*». Om man undersöker, hur Ehrenmenuet i ord och handling ådagalägger sin andliga konstitution, skall man finna, att förhållandet mellan honom och Argus (Dalin) är komplicerat och intressant. Ehrenmenuets första bidrag till diskussionen mellan auktorerna vill belysa stockholmsdamernas erotiska lättsinne. Så gott som hela tredje arket upptages av hans närgångna skildring av förhållandena hos familjen »Herr Tålmodig» och »Fru Kättia Sällskapslik». Den mondäna unga Fru Kättia är icke mycket värd. Ehrenmenuet är upprörd, och han skräder icke orden, så illusionsfri och kultiverad hovman han än är. Herr Tålmodigs gemål »är bekant i hela staden för ett lättfärdigt stycke, *fast jag icke warit så när at jag just wet om hon sådan är*» (I: 19). Han porträtterar, med konkreta detaljer, den ohämmade rysliga unga damen och antyder sedan husfaderns ömkliga ställning. »Han heter Hanrey, *och jag frucktar billigt at så är, nog är liknelsen därtil stor*» (I: 20). Ehrenmenuet yttrar i anslutning därtill vettiga åsikter om herr Tålmodigs oförskyllda olycka och uppfordrar »könet» till social bojkott av hans, efter vad man säger, otrogna hustru, vars omoral han utmålar med något av en åldrad roués indignerade förtjusning. När han något senare deltar i en diskussion om lyxlagstiftningen, framstår han, vars egen klädsel av Argus uppgivits vara underkastad »en beständig obeständighet» (I: 10), som en lyxfientlig sedesträng Cato — med oförneklig dragning till kvinnodräktens intimiteter och till erotiska pikanterier (I: 69). Fördömelserna strömma över våta läppar. Ingen vet heller mer om kvinnan än Ehrenmenuet, betonar

Argus som inledning till dennes nyss refererade sedemålning (I: 17). Han beredes tillfälle att ytterligare dokumentera sina insikter på området, när Argi auktorer diskutera den rådande ombytligheten och principlösheten. »Han sade sig känna Fruentimmer, som äro änglar den ena stunden, men den andra omskifftade i troll, alt effter som deras böijelser bli förnögde eller bestridde.» Hans rika erfarenhet omfattar emellertid också »liderliga och lastbara Manfolck, som hålla wissa wälluster för sina högsta behageligheter» (I: 44 f.).[1] Han är icke blott utrustad med avslöjande människokunskap, inriktad framför allt på kvinnan och samhällets spetsar. Till bilden hör också ett visst patriotiskt kulturintresse. Vid ett tillfälle väcker han en intressant diskussion om litteratur och vetenskap genom att uttrycka sin glädje över den svenska ungdomens tidiga mognad. »Jag märker at man i wår tid funnit de genwägar til witterhet, som warit dem Gamlom obekante.» Hiernbrott finner sig föranlåten att inskrida med några välbetänkta reservationer. Han vill icke förneka nyttan av den tidsbesparande nya metodiken. Han vill i sitt långa inlägg emellertid visa, att mogenheten i Sverige är skenbar. Svenskarna äro barn. »Barn tagas de ur Waggan och Barn läggas de på sot-sängen.» Argus själv fullföljer Hiernbrotts resonemang, varigenom Ehrenmenuet får två motståndare. Han inskärper, att man måste misstro sig själv. Om man icke gör det, så ligger fördärvet i försåt, stode man än »midt i Öfwerhetens håf». Hovmannen Ehrenmenuet är sålunda icke undandragen faran. Argus understryker starkt, att tendensen till tankelättja och kunskapsförakt befordras av den omständigheten, att »den unge» har så många meningsfränder. (»Han omgås ock med så många sina likar, som brista ut i samma Wältalighet, at han tröster swärja på det Flitighet är en Dårskap», I: 31.) Men han framhåller också betydelsen härvid av att »gossen» »ser och hörer många omogne Gamla, hwilka i sin Myndighet betyga ganska litet Tycke för Snillebragd, efter de ey förstå sig deruppå . . .». Efter att ha framställt okunnighet och dumhet som ett rikes värsta fiender avrundar han sitt inlägg med följande sats: »De som äro döde, lefwa altid, och de som lefwa, lära aldrig döö (= gå till eftervärlden), ty som det nu ser ut,

[1] Fastän Ehrenmenuet vid det tillfället för länge sedan försvunnit ur tidskriften som stående typ, må ett ställe ur berättelsen om Måns och Bålla i II: nr 47 nämnas. M. vidgår men nonchalerar egna trohetsbrott, men tappar sansen vid Bållas bekännelse av samma art. Ett tidigt angrepp sålunda på den s. k. dubbelheten i männens sexualmoral.

lärer Efterwerlden koxa sig omkring efter mogne Mäns Namn» (s. 32). Ehrenmenuet gör inte något som helst försök att hävda sin mening. Det är inte anmärkningsvärt, att han uppges vara övertygad av Hiernbrotts och Argus' resonemang. Men det måste anses märkligt, att Ehrenmenuet, sedan majoriteten yttrat annan mening, svänger om och omedelbart kan bidraga med argument *mot* sin tidigare uppfattning. Denna diskussion skildras i det femte arket.[1] Beträffande Ehrenmenuets roll i fortsättningen må nämnas, att hans indiskretioner om familjen Tålmodig i det tredje numret följas av auktorernas lyckönskningar för det nya året till konungaparet. Ehrenmenuets versifierade bidrag föregås av några ord om »Wår Hofman». Argus kallar honom Ehrenmenuet, fast han icke exakt vet hans namn. Han vill icke fråga därom, ty han ser så förnäm ut. I det förut citerade sjunde arket låter Argus honom dock uttala starka ord mot viktighet och övermod. I framgångens dagar spela många, säger han, »tokglättiga komedier», men råka de i onåd visa de sig så lagom karska. Mången blir, tillägger han (jämför härmed även II: 140 ff.), så högmodig av yttre framgång, att han ej kännes vid sina gamla vänner. »Hans sinne war helt annorlunda i förmaket än i Cabinettet . . .» (s. 45 f.). Bland bidragen i de följande numren må antecknas, att uppslaget till skildringen i tionde numret av »1696 Åhrs Stat och 1733 åhrs Högfärd» vid två olika tillfällen uppgives emanera från honom. I det fjortonde arket låter Argus honom göra ett fatalt inlägg. Där avhandlas ett för Argus centralt ämne, »oweldigheten», i modernt språkbruk objektiviteten. Människan skall söka komma fram till ett av personliga intressen opåverkat ställningstagande. I sitt inlägg om den moderna vitterheten företrädde den argiske adelsmannen till en början en ensidig ståndpunkt, som korrigeras av de mera omdömesgilla Hiernbrott och Argus.[2] I anslutning till Hiernbrotts saga om fördomarnas uppkomst får Ehrenmenuet nu säga kloka och vidsynta, om än något grova ord. Han bekänner, att i hans stånd många brista i vilja till

[1] Böök har i förbigående om denna diskussion yttrat, att man där fåfängt skall »efterspåra några individuella drag» hos Ehrenmenuet och Hiernbrott (a. a. 78). Han avser väl yttre, åskådliga drag. Det må ursäktas att man i samband med diskussionen om Dalins oförmåga att individualisera erinrar om den banala sanningen, att sättet att resonera och reagera i intellektuella ting också uppenbarar något om individen.

[2] I motsats till Lamm (s. 157 f.) ansluter jag mig till den av Warburg uttalade åsikten, att Dalin skapat Hiernbrott »efter sitt eget beläte» (s. 132). Observera att Hiernbrott korrigerar Ehrenmenuet väen i slutet av tionde arket!

opartiskhet. Många »af de gamla Familier see intet annat genom sina Glas-Ögon, än at de nya äro lika Torndyflar, Häst-Flugor och dylikt Pack . . . Åtskillige deremot af de Nya see med sina Glas-Ögon intet annat än at de Gamla äro lika Gastar, Skogsrån, Tomte-Gubbar och dylika gamle skiäpnader. Woro intet de elacka Glas-Ögonen, så sågo wäl beggedera hwar och en effter sitt wärde» (I: 99). Man antecknar, att Ehrenmenuet blivit vidsyntare.[1] Allusionen på motsättningen mellan gamla och nya adeln var tydligen dristig, ty den åberopades som skäl för ett tryckningsförbud, som drabbade tidskriften. Till denna uppmärksammade åtgärd återkomma vi efter studiet av det följande arket, det femtonde, som synes vara av kapital betydelse för förståelsen av tidskriftens invecklade inre historia. Här spelar Ehrenmenuet en avgörande roll. Han assisteras av borgarståndets Patriot, som nyss återvänt från en studieresa i Bergslagen. Vi förutskicka, att Patriot före avfärden bett Argus publicera ett par brev. Så skedde och dessa långa epistlar, vilka göra propaganda för Carl Gyllenborgs ekonomiska doktriner, fylla hela åttonde arket. Argus uppger, att det ena brevet till författare har en person »af samma Familie som Herr Patriot». Dessa brev äro som bekant icke författade av Dalin. (Se Argus III: 9.) Ehrenmenuets förbindelse med Patriot belyses, som vi skola se, i det sensationella femtonde arket. I detta berättar Argus inledningsvis, att Ehrenmenuet och Patriot spelat honom ett spratt. Medan han ännu sov, buro de honom med säng och allt till en stor sal, där lättjan residerade. Därefter bars han av samma personer till en gård, i vilken intet annat sågs och hördes än »Arbetz Redskap och idoga Händer: Hammarslag, Wäf-Stolar, Stampar, Hiul . . .» Här bodde herr Flit och fru Måttlighet. Läsaren får en mycket sympatiskt hållen skildring av stället, vilket framstår som den fredliga idoghetens hemvist. »Flit» berättar sin korta historia, och hans redogörelse formar sig till en lovsång över manufakturerna, industrien. Det är alltså merkantilismens ideologi, som utlägges. Genom Ehrenmenuets och Patriots samfällda initiativ har Argus fått lyssna till och berätta om denna lära. Ehrenmenuet omhuldar manufakturerna. Läsaren behöver icke sväva i okunnighet därom. Det berättas, att Flits redogörelse avbröts av Ehrenmenuet, som

[1] Man påminnes om Nya Tidens — — analogi. Korrespondensen mellan den politiskt-sociala maktstriden mellan den gamla och den nya adeln i Riddarhuset och den litterärt-filosofiska uppgörelsen mellan de gamla och de nya i, låt oss säga Franska akademien, kommer som synes fram här.

kom tillstädes. Han omfamnade Flit och uttryckte sin glädje över dennes välbefinnande. Hans entusiastiska harang övergick sedan i ett försvar för den gällande tjänstetillsättningen. Men detta kom aldrig till läsekretsen. Censuren, som alltså icke haft något att invända mot den merkantilistiska propagandan, inskred mot försvaret för utnämningspolitiken. Åberopande kanslikollegii order strök censor passagen, som utgjorde arkets avslutning och tillade, att tidningen icke skulle få utkomma längre. »Förlåt mig min Läsare, Argus fick förhinder» (I: 110). Det censurerade partiet innehöll Ehrenmenuets betraktelser över vissa kringlöpande rykten. Vänd till Flit säger han: »Det är effter Eder och Edra likars anledning, som wår Konung delar ut tienster.» Därmed har han kommit in på det ömtåliga ämnet. Man märker att han uttrycker sig mycket bestämt och initierat om kungens utnämningsprinciper. Han säger sig ha anledning att häpna över det florerande talet om att pengar gälla mera vid tjänstetillsättningen än personlig förtjänst. Dalin låter sedan Ehrenmenuet läsa upp ett till honom (Ehrenmenuet!) ställt brev, vari korrespondenten delger »Eder wälbördighet» de oroväckande rykten, som äro i svang. Tjänsterna lära »nu icke mera förtienas utan tilbytas och tilhandlas, som di säijer, at di giör i Frankerike». Ehrenmenuet avslutar med några personligt hållna kommentarer till brevet. »Jag kan intet annat än lee åt denna goda karlen och undra hwar han tagit detta lösa ryktet.» Emfasen i den annars så illusionslöse politikerns och hovmannens bedyrande att allt går rätt till, bör noteras, liksom den nedlåtande tonen. »Neij, beware Gud för annat än at iu en Menniskias ungdoms swett, skickelighet och arbete äro nu som förr de enda förtienster, som skola gifwa heder och ämbete . . .» Att Dalin, från vars hand det fingerade brevet härrör, icke biträdde sin »förnämste Auctors» uppfattning om ämbetstillsättningen, förstår man kanske utan vidare. Han har till yttermera visso i ett senare ark i första årgången redogjort för de allt annat än sakliga bedömningsprinciper, som tillämpas vid tjänstetillsättningen på »månen» (I: nr 47). Lamm har pekat på arket som vittnesbörd om censurens brist på konsekvens, och han har också, liksom Warburg (s. 166), observerat ett annat indicium på samma sak. Censor uppmanade Dalin att i en persisk anekdot angripa tjänstehandeln i Sverige, och han meddelade att herrarna i kanslikollegium bett honom införa anekdoten. Detta är en i vårt sammanhang ytterst viktig notis. (Argus III: viii, II: 98 n., 113 n.) Låt oss, innan vi behandla

tryckningsförbudet, meddela att Dalin i slutet av fjortonde arket säger sig vänta brev från allmänheten med växlande ris och ros. »*Herr Ehrenmenuets Dräng är alt för glad åt sådane Bref, ty han snokar hwar affton efter Papper* til Pappillotter» (I: 103).

Den 9 mars 1733 hade kanslikollegium fattat beslut att utfärda tryckningsförbud, men redan fyra dagar senare genomdrev (Sylwans ord, s. 137) *kanslipresidenten greve Horn* att förbudet upphävdes. Man observerar, hur vagt anklagelsen formulerades i protokollet. Statssekreteraren och överpostdirektören Baron Bunge uppläste det nya numret av Argus, »*hwaruti något tycktes wara anfördt om gambla och nya Adelen*, som kunde stiffta oenighet dem emellan». I Horns yttrande är anklagelsen lika allmänt avfattad. Han erinrar om det tidigare beslutet att förbjuda tryckningen av Argus »för det han i dess skrift något nämt angående gamla och nya Adelen». Vid detta tillfälle anhöll censor, som av Horn anmodats att till kollegiet rapportera förekommande anstötliga ställen, att »aldeles därifrån blifwa dispenserad», vilket torde innebära, att han velat bli skild från uppdraget att censurera tidskriften. Därför talar också hans anhållan vid det tidigare sammanträdet. Det förgripliga stället om adeln, mot vilket censor ej funnit anledning inskrida, upplästes, varefter censor anförde, att han ej kände författaren och att han hade strukit mycket, »och begärte at slippa sådant». I enlighet med Horns förslag beslöts emellertid, att han skulle till kollegiet anmäla eventuella anstötligheter mot teologien, bonos mores m. m. (Kanslikollegii protokoll den 9 och 13 mars 1733, meddelade i Argus III: 22—24).

Dalins reaktion vid indragningsbeslutet lär man känna i det sextonde arket. Inledningen förtjänar att meddelas in extenso.

»Du undrade wäl sidst, min Läsare, hwad förhinder jag fick? jo men, rätt som *Herr Ehrenmenuet* hölt på at tala med sin wän Herr Flit, *kom Drengen til honom* med mitt 14:de Ark, hwilket han tilförne icke sedt. Jag wäntade, at han skulle finna nöye deri, men han blef rätt sticken, at *jag så plumpt utfört hans Ord för det allmänna;* Skal intet du weta bättre, sade han, om jag säger något emellan oss, såsom wänner, än kringsprida det efter Bokstafwen och sätta mig illa ut. Det är intet gott at säya något för dig, om du är så ohöflad. Ney, det skal aldrig skie mer, gack bort från mina Ögon . . . Herr Patriot gick tyst bort til mig och sade sig wäl skola giöra det godt igen. *Du kan wistas bland Drängarne, sade ytterligare Herr Ehrenmenuet, ty ibland oss får du nu intet wara*» (I: 111).

Sedan Argus, iförd »osynlighetskappa», blivit överlägset bemött av det högmodiga tjänstefolket, gick han till Riddarhus-torget, där han

hörde några tala om Argus' död. »Här wid måste då den Döda lee; Men detta löijet war likwäl blandat med ängslan öfwer Herr Ehrenmenuets Wrede» (s. 113). Medan han på en enslig ort satt och grundade över orsaken till att hans »förnämste Auctor» bannlyst honom, kom en gammal gråhårsman fram. Det inträffade just i samma stund, som Argus kastade av sig osynlighetskappan. Den vördnadsbjudande åldringen manade honom att dämpa sina affekter och visa kristlig ödmjukhet. Frimodig av den gamles förmaningar lovade Argus sig själv att tukta sina egna, såväl som andras, fel och att aldrig frukta för sanningen. Sylwan ser i det av mig refererade partiet en försiktig avbön från Dalin för hans inblandning i politiken. Så kan det tvivelsutan fattas. Mycket talar väl också för Sylwans antagande, att den faderlige mentorn är censorn, kanslirådet Rosenadler (s. 137 f.).[1] Ingen har funnit anledning att nämna ett ord om den dominerande betydelse för händelseutvecklingen i alla dess faser, som egendomligt nog tilldelas Argus-auktoren Ehrenmenuet. Vi återupptaga referatet. Det berättas i fortsättningen, att Ehrenmenuets dräng kom »hoppandes, lik som han hade sprungit undan Fienden . . .» På hans anmodan begav sig Argus till Ehrenmenuet. Hos sin »förnämste Auctor» (uttrycket förekommer två gånger i detta ark) fick Argus nu höra, att denne insett, att en moralist bör åtnjuta samma frihet som tillkommer prästen. Han har rättighet att förfölja och straffa synder, blott han icke nämner personerna vid namn. Ehrenmenuet framför ett beklagande av sin lilla överilning och avslutar repliken med följande gåtfulla ord: »När ett Fehl generelt utställes för åtlöye, ock någon det illa uptager, så — — — Jag kan intet tåhla dem, som wid åhörandet af sådant, stå jammandes och säya; det är wäl sant, det är wäl sant, men — — —» (s. 116). Den tydliga förvirring, som han röjer, beror kanske delvis därpå, att han tänker på den i slutet av fjortonde arket omnämnda »insändaren», som protesterat mot hans osanna porträtt av den dam, som han kallat Kättia sällskapslik. Viktigast i ovanstående bekännelse för kännedomen om hans människotyp är den markerade oviljan mot fördomsfri bedömning. Han vill icke inse, att

[1] Förutsatt också att Dalins avtagande av osynlighetskappan (= anonymiteten) återspeglar det verkliga förhållandet, så skulle i så fall censor kring mitten av mars 1733 lärt känna Dalin. Den nionde mars uppgav han sig icke veta något om författaren till Argus. Man kan notera, att han på manuskriptet till andra årgångens tolfte ark »duar» författaren. Men notisen, som är tillkommen ett år senare, tillåter inga slutsatser för förhållandet i mars 1733.

en person eller ett förhållande kan ses ur olika synvinklar. Det förefaller troligt, att hans konfysa ord äro att fatta som protest mot Argus' tilltag att lägga i hans mun en besinningsfull maning mot trångsynt partianda. Officiellt förklarade han ju att han ogillade den form, i vilken Argus klätt principuttalandet om adelsmotsättningarna. Den var ju så plump (se ovan s. 44). Han önskade ingalunda verka för utjämning av intressemotsättningarna mellan den gamla och den nya adeln. Att Argus trots sin avbön icke kan avhålla sig från angrepp på Ehrenmenuet framgår av fortsättningen. Det gäller arkets slutparti. Här får man ett av de allra intressantaste exemplen på Dalins raffinerade polemiska teknik. »*Jag* gaf *Herr Ehrenmenuet* några bref, som *jag* i desse dagar, fått, hwilka *han* genomlas och bad *mig* tacka *mina* Correspondenter öfwermåtton för det särdeles förtroende de uti bewekeliga utlåtelser til *mig* behaga draga, men som brefwen finnas innehålla anagrammatizerade namn ock utgå på wissa personer, så lära de ursäkta ett *desintresserat* Sinne, at sådant Publico icke meddelas» (I: 116). Det är tänkbart att Argus härmed vill erkänna, att något till Ehrenmenuet riktat brev icke existerat. I så fall riktar sig erkännandet till de få personer som tagit del av manuskriptet till det femtonde arket. Och av dem huvudsakligen till den inflytelserika person i sinnevärlden, som i Argus uppträder under namnet Ehrenmenuet. Det kan väl knappast råda någon tvekan om att tidningens »förnämste auctor» icke är en rent fiktiv gestalt, ritad i sanden och jagande bland molnen. Men skulle Dalin härmed ha gjort ett medgivande, så inhöstar han i gengäld mångdubbelt större vinster med avslutningen. Han kunde ju på detta sätt angiva för läsekretsen vem som bar skulden till arkets stympning. Att det var Ehrenmenuet, som hade tillagt sig censors befogenheter, hade han redan antytt med de första orden i arket. Men här kunde han säga samma sak mycket klarare och dessutom lämna upplysning om det av privatcensorn underkända stoffet. Han kan förverkliga sin avsikt genom att meddela läsekretsen, att han förelagt Ehrenmenuet några brev, som han (Argus) för kort tid sedan mottagit. Ehrenmenuets granskning av Argi korrespondens resulterar i ett förbud mot brevens offentliggörande. Som den höviske kavaljer och smidige diplomat han understundom kan vara, utbeder han sig i officiösa ordalag läsekretsens förståelse för åtgärden. Korrespondensen innehöll beklagligtvis anspelningar på levande personer. Dylika lätt avslöjade anagram på vissa personers namn kunde nu »ett desintresserat Sinne» (som

Ehrenmenuet) icke annat än förhindra offentliggörandet av. Argus smugglade på detta sätt in några upplysningar om det passerade. Huvudsaken var knappast att tillfredsställa allmänhetens legitima krav på upplysning om spelet bakom kulisserna. Han ville framkalla en bestämd opinion mot den reelle Ehrenmenuet. Utvecklingen varslar om att det censurerade brevet kunde ha erhållit stor betydelse härvid. För eftervärlden som har tillgång till det utmönstrade partiet i arket, ligger det nära till hands att i det till Ehrenmenuet riktade brevet om tjänsteköpen se en närgången anspelning på dennes delaktighet i den rådande korruptionen. Argus låter honom uppträda som apologet för den kungl. utnämningspolitiken, och med skärpa tillbakavisa ryktena. Man har skäl att antaga att samtiden utan stort huvudbry skulle ha avslöjat Ehrenmenuets identitet, om brevet icke hade stoppats av hovmannen, politikern, kvinnokännaren, merkantilisten, greven el. baronen m. m. N. N. Allmänheten kunde, om den hade intresse för saken, dock genom Argus få veta, att den verklige Ehrenmenuet utövat privatcensur på viss korrespondens, som skulle ha ingått i det femtonde arket. Publiken skulle också kunna — det var Dalins avsikt — genomskåda falskheten i motiveringen för övergreppet på tidningen. För den skull lät Argus honom avslöja sin antipati mot tolerans och vidsyn. »Jag kan intet tåhla dem, som . . . stå jammandes och säya: det är wäl sant, men — — —.» I det tionde arket hade Argus låtit honom fälla några tvetydigheter, som hörde drängstugan till lika mycket som repliken om adeln (I:69). Argus rev sålunda ned opartiskheten och stilsinnet. När grannlåten fallit, såg man maktmänniskan. Diplomaten Ehrenmenuet stod till tjänst med sin sårade stilkänsla som *casus belli*, då despoten Ehrenmenuet fann rådligt att sända till de tysta den som talade för objektivitet och humanitet. Den läsande allmänheten kunde läsa fram själviska motiv bakom åtgärden att stoppa breven. Ehrenmenuet skulle m. a. o. ha blivit angripen på ett eller annat sätt i de brev, som Argus visade honom. Häremot talar skenbart det kuriösa faktum, att Ehrenmenuet bad »*mig tacka mina* Correspondenter öfwermåtton för det särdeles förtroende de . . . til *mig* behaga draga . . .» Anledningen till att Argus låtit Ehrenmenuet känna så översvallande tacksamhet mot personer, som skrivit brev till Argus, synes mig nästan outgrundlig, såvitt man icke förutsätter att Argus genom att accentuera det lustiga förhållandet velat antyda, att brevet eller breven trots allt voro adresserade till Ehrenmenuet. Möjligen

kan den malplacerade tacksamheten ha tagits med som utslag av Ehrenmenuets förmåga att rädda ansiktet. Hur därmed än må vara, så är det tydligt att Dalin velat pröva alla möjligheter att säga sitt hjärtas mening om Ehrenmenuet. Han har dock icke, såvitt jag kunnat utröna, funnit möjligt att berätta för läsekretsen att brevet avhandlade tjänstehandeln, och det var en stor förlust.

Med översikten av Ehrenmenuets roll i Argus från tidningens start till krisen i mars 1733 har jag velat visa, att tidskriftens »förnämsta Auctor» icke rättvisligen kan betraktas som någon piedestalgestalt. Av presentationen i Argus framgår bl. a. att Ehrenmenuet är högt uppsatt och mycket uppskattad. Då han träder fram med politiska akter, noter etc., lyssna alla begärligt. Egendomligt nog kan han avfatta sina synpunkter så smidigt, att alla åhörare bliva nöjda. Redan vid första bekantskapen anar man, att Ehrenmenuet, som är en världsman med stora vyer, icke skulle ha något emot att ange takten och tonen på en större skådeplats. Han har mycket god näsa för vad som gör sig, och hans öra inregistrerar tidens slagdängor. Han känner vad som ligger i luften. Det heter att han är utrustad »med alla sinnes och kropps förmåner». De melodier han leker fram ha slagit an i hovkretsarna. Man föreställer sig att kungen själv blivit förtrollad och att dansmästaren därmed kommit in i den innersta cirkeln. Efter att ha studerat Ehrenmenuet i aktion kunna vi komplettera bilden med några drag. Han förtalar en ung dam och hennes man. Han nämner icke deras verkliga namn, men beskrivningen är så livfull, att en läsare kände igen personerna. Han uttalar varma ord till tryckfrihetens försvar och stryper sanningen, när hans egna intressen så kräva. Han låtsas understundom betrakta ett ämne eller en person ur sakliga synpunkter. I praktiken avskyr han att väga argumentens pro et contra. Han är en smalspårig partigängare. Bakom den vitmenade fasaden döljer sig en maktbrunstig varelse. Han är tydligen ytterst initierad i kungens utnämningspolitik. Argus låter honom uttala sig med självklar auktoritet och sårande nedlåtenhet mot dem, som vill veta om de gamla måtten ännu gälla. Han förhindrar emellertid, att hans klarläggande bidrag till frågan kommer till offentligheten. I kulturella och ekonomiska frågor identifierar han ej sällan sin hållning med den sanne patriotens. Välvilligt inställd till sin egen tid kan han angripa den, när majoriteten gör så. Det mest iögonfallande draget hos Ehrenmenuet är kanske falskheten. Mycket tyder på att den förnämste upphovsmannen till Argus är tecknad efter levande modell.

Därför talar väl också den omständigheten, att han säges ha en »dräng», som snokar i Argi post. Man kan också erinra om ett senare principuttalande i Argus, som pekar i samma riktning. Efter att ha åberopat den jämförelse mellan prästen och moralisten, som Ehrenmenuet framställt, yttrar Dalin: »Tror du wäl, at liknelser af lefwande Personer tagas i wädret och ritas i Wattnet? Jag woro en ömkelig Moralist, om jag skrefwo så, at ingen kände igen sig uti mina Afbilder» (I: 261).

När man registrerat Ehrenmenuets konstitution och beteende, slås man av hans likhet med Carl Gyllenborg. Minister i England med olyckligt resultat, Görtz' medhjälpare, aktiv holsteinare och sålunda motståndare till Fredrik, se där några tidiga data i den märklige mannens liv. Sedan många år underjordiskt verksam för att störta Horn från platsen i solen, visade han ännu 1732 en så påfallande undfallenhet för denne, att den fullfjädrade franske ministern Casteja tog fullkomligt miste på Gyllenborgs politiska ställning och aspirationer.[1] Vid brytningen mellan kungen och Arvid Horn, som vållades av den senares öppet uttalade ovilja mot kungens liaison med fröken Taube, erhöll Carl Gyllenborg ett avgörande inflytande över kungen. Gyllenborg visste att spela på de rätta strängarna. Han visade stor förståelse för den kungliga passionen. Tack vare sin förmedlande verksamhet på detta område blev han Fredriks förklarade gunstling. Ställningen medförde reella förmåner. Ett talande exempel finner man hos Malmström, vars framställning jag här följer. I slutet av januari 1733 — en tidpunkt som på det närmaste motsvarar de aktuella numren i Argus — önskade kanslipresidenten, d. v. s. »regeringschefen» Arvid Horn, se en av sina underlydande befordrad. Denne hade själv gått den naturliga vägen till Gyllenborg för att söka hans förord. Gyllenborg hade emellertid svarat, att han skulle protegera vederbörande endast under förutsättning att Horn själv vände sig till honom i saken. Horn hade av begripliga skäl svårt att förmå sig till detta steg. Han bad i stället von Kochen i brev av den 23 jan. 1733, att denne skulle söka utverka den allsvåldige kungafavoritens förord. Härom skriver Malmström: »När Horn själv . . . måste bekväma sig till att begära Gyllenborgs biträde, huru stort skulle då ej tilloppet till denne vara av andra, som hade några ansökningar hos konungen! Vill man se ett exempel på det smicker, hwarmed Gyllenborg över-

[1] Malmström, a. a. II s. 133. Jfr s. 173, där ett yttrande av Casteja från 1733 anföres. Gyllenborgs mest framträdande egenskap säges vara falskheten.

hopades av dem, som fikade efter kunglig nåd, befordran, adelskap eller dylikt, så läse man dedikationen i 3:e delen af Stiernmans Riksdagars och Mötens beslut, tryckt 1733» (a. a. s. 175). Malmström framhåller, att Gyllenborg, jämte fröken Taube och Daniel Niklas von Höpken, ledde konungen, och att allt det inflytande, som kunde vinnas genom nådebetygelser, tjänstetillsättningar, pensioner etc. stod till deras förfogande. I Malmströms karakteristik av Gyllenborg saknas några ej oviktiga drag. »Hans egenskaper voro . . . ränksmidarens, folkuppviglarens, hovmannens; det var på olika tider konungens gunst och den stora hopens på riddarhuset och i borgarståndet, som gav honom makten i händerna» (s. 171 f.). Till bilden hör också, att han ivrade för landets ekonomiska blomstring, som han ville förverkliga genom att befordra manufakturerna. Han var bokligt bildad, som ung man var han några år rector illustris vid Uppsala universitet; han berikade den svenska litteraturen med bl. a. en bearbetning av Steeles komedi *The lying lover* under titeln *En bättrad will-hierna* (1723) och han skulle ju senare befrämja det svenska teaterväsendet på olika sätt. Han var magnifik i sitt uppträdande, gav intryck av att vara generös och älskvärd. Tack vare hustrun, engelskan Sarah Wright, som ärvt en betydande förmögenhet, kunde han inköpa det s. k. Wrangelska huset, vilket låg mellan slottet och gamla Norrbro. Huset var praktfullt inrett. Äktenskapet var barnlöst.[1]

Det torde knappast vara nödvändigt att i detalj påvisa, att Ehrenmenuets andliga läggning och yttre ställning på det närmaste liknar Gyllenborgs. Antager man att Dalin låtit Gyllenborg uppträda under Ehrenmenuets mask, så blir den senares reaktion vid Dalins insinuation om tjänstetillsättningen högst naturlig. Han måste ha känt stark olust vid upptäckten av den rävsax, som Argus gillrat i avsikt att avslöja hans rätta namn och natur. Icke underligt, om Ehrenmenuet utnyttjade sin maktställning till att förhindra offentliggörandet. Sedan så skett, var arket förträfflig propaganda för den gyllenborgska näringspolitiken. Här visade Ehrenmenuet både björnens styrka och rävens list. Men Argus överlistade i nästa rond den, som gjorde ohägn på hans bevakningsområde.

Den av forskningen godtagna traditionen att Gyllenborgs sekreterare Brun »halp D. att skrifwa Argus», går tillbaka på en utsaga av en häradshövding Broms. Denna har gått till eftervärlden genom

[1] Sahlberg, a. a. s. 15.

avskrift i Voltemats handskrivna anekdoter. Därifrån har den publicerats av Sylwan (a. a. s. 135). Till grund för notisen ligger följande: Broms uppgives vara intim vän till Brun. Vid ett besök hos Brun mötte han Dalin utanför på gatan. Då han kom in i Bruns bostad, fick han syn på ett Argus-manuskript på värdens skrivbord. Broms uppger, att hans förtrogne vän avlägsnade arket med stor skyndsamhet. Uppgiften skulle väl icke förtjäna någon kredit, försåvitt icke sagesmannen med andra uppgifter styrkt sin förtrogenhet med omständigheterna kring författarskapet till Argus. På vad sätt hjälpte den grevlige sekreteraren den verklige författaren? Det förhåller sig naturligtvis såsom Lamm anmärkt, att man icke får fatta yttrandet efter bokstaven. Värdet med anekdoten ligger enligt honom däri, att man fått reda på en av Dalins »förbindelselänkar med det Gyllenborgska partiet» (Argus, III: xiii f.). Däremot kan jag icke dela Lamms uppfattning, att Dalin av egen drift stod i kontakt med Gyllenborg. Man kan kanske lägga en viss vikt vid det faktum, att Gyllenborgs sekreterare blev märkbart besvärad, då han märkte, att hans gode vän upptäckt manuskriptet.

Om kritikens omdöme om Ehrenmenuet vore berättigat och denne alltså vore ett abstrakt dygdemönster utan alla individuella drag, hur skall man då förklara, att han håller sig med en »dräng», som snokar i och snattar efter Argi post hos herr Lochner på Stora Nygatan? Det är högst osannolikt, att drängen opererar på egen hand. Sådan herre sådan dräng. Han handlar på uppdrag av sin herre, när han vittjar brevlådan, liksom han gör det, när han strax därefter uppenbarar sig som en Mercurius för Argus. Vår hypotes att Ehrenmenuet är ett porträtt av Carl Gyllenborg, erhåller stöd av den nyss anförda notisen. Ehrenmenuet har en tjänare, som nämnes i samband med Argus. Gyllenborg har en sekreterare, som nämnes i samband med Dalin. I båda fallen talas det om brev och manuskript, som tillhöra Argus.

I det föregående har man ofta slagits av överensstämmelsen mellan Dalins reaktion gentemot Ehrenmenuet och Dalins uppgörelse med adelsmannen i Nya tiden i Swerige. Granskar man texterna närmare, finner man en nästan genomgående parallellism. Sedan Dalin i Nya Tiden haft sin stora uppgörelse med den mäktige och kräsne adelsmannen, som genom hot vunnit en skenbar seger över det fria ordet och dess representant (se ovan s. 14 f.), beger han sig — för att få nyheter — till tjänstemän av olika slag. Sedan Dalin i början av det

sextonde arket, i registret betitlat »Om wårt eget intet», blivit grundligt avbasad av Ehrenmenuet för att han »så plumpt utfört hans Ord för det allmänna», beger han sig på dennes befallning till »Underwåningen». »Du kan wistas bland Drängarne... ty ibland oss får du nu intet wara.» Vägen leder till tjänstefolket. I dikten skildras hur bortkommen den okände skalden känner sig bland de uppklädda.

> Kommer en okänd fram, at en utaf *Herrarna råka*,
> Willas han af grant folk, går bort at buga *för Håka*.
> (III s. 6.)

Argus-arket beskriver det föraktfulla mottagande, som tjänarna beredde den okände skalden. Han tänkte umgås med Ehrenmenuets kammartjänare, »men han föraktade mig, efter jag intet wille kalla honom *Herre, utan allena k. Håkan*». — I anslutning till de anförda verserna komma följande:

> Hwar Bokhållare wil Kamererare hälsas af alla,
> Skrifware wilja man dem skal Secreterare kalla.
> Et slags folk min swaga natur kan näppelig tåla:

I anslutning till skildringen av Håkan berättar Argus att han kallat »Stall-Drengen» för »Pelle», men denne krävde att kallas »Underkutsk». Den verklige kusken ville tituleras stallmästare eller åtminstone överkusk.

Poetens tankar gå till Riddarhus-torget, där sekreterarna diskutera statsangelägenheter.[1] Argus kommer också — i samma ordning — till Riddarhus-torget, där han, med osynlighetskappan påtagen, hör en skomakare och en skoflickare (!) diskutera Argi frånfälle. Sensmoralen förkunnas i liknande vändningar. Man skall »förnedra sitt högmod, spegla sig i sitt Intet», heter det i Argus (I: 115). Människan är högmodig och vanmäktig, framhåller författaren till Nya Tiden i Swerige.

Det råder som synes den allra exaktaste överensstämmelse mellan dikten och Argus-numret. Korrespondensen omfattar plan, tankeföring, och verbala enskildheter. Man måste, synes det mig, fastslå, att *Nya tiden i Swerige* och det sextonde arket inspirerats av samma händelse: Dalins sammandrabbning med den adelsman, som i Argus

[1] Jfr »De mena Månan, Stjernor och Sol deras glänsande lyda» med följande ur presentationen i Argus nr 2 av Ehrenmenuet: (Han öppnar knappt munnen) »förrän alla lyssna effter i hwad Planet wij bo, om jorden skall flyttas åt Jupiter, eller om Venus skall träda oss närmare».

benämnes Ehrenmenuet och som i dikten säges bära ett skinande nytt namn. Dikten skulle därmed kunna dateras. Den kan i föreliggande version icke ha tillkommit tidigare än i början av mars 1733. Sannolikt skrev Dalin den strax efter den 9 mars, då tryckningsförbudet utfärdades. Vid analysen av Nya tiden kunde vi på grundval av antydningarna om adelsmannens härstamning antaga, att författaren tänkt på Gyllenborg. Vid den från dikten särhållna analysen av Ehrenmenuet funno vi, att denne företedde så stora likheter med Gyllenborg, att han kunde antagas vara en ganska trogen reproduktion. Den dubbla syftningen har givetvis här, liksom fallet var med representanten för ungadeln i dikten, medfört en viss utsuddning av de personliga dragen. Ehrenmenuet inkarnerar ju samtidigt det moderna partiet i »la Querelle». Vi ha nu vid jämförelsen mellan dikten och det sextonde arket fått fram, att adelsmannen i dikten är identisk med tidskriftens Ehrenmenuet. Härav följer, att den hypotetiska analogien mellan Ehrenmenuet och Gyllenborg kommit närmare visshet. Men givetvis framträder icke ovanstående resonemang med anspråk på att ha *bevisat* saken. Till det anförda må nämnas ytterligare en hithörande detaljobservation. När Dalin i det sextonde arket skall antyda för läsekretsen, vem som förorsakat förhindret, så förser han numret med ett talande motto. Det är några ord ur Eneiden: Sit mihi fas audita loqui — — —. Han låtsas bedja om ursäkt för att han talar om bekanta ting. Man synes däri kunna se ett indicium på att omständigheterna kring indragningsbeslutet sipprat ut. Herrarna i kanslikollegium önskade helt naturligt avbörda sig ansvaret för den bland allmänheten högst impopulära åtgärden. Man ville kanske säga, att en högre makt hade intervenerat. Det förtjänar att beaktas, att Dalin vid denna tid själv tillhörde personalen i kanslikollegiet.

Med den i flera avseenden summariska presentationen av tidskriftens sexton första ark har jag velat försöka belysa Dalins inställning till samtidens svenska politik och europeiska kulturdebatt. Det framgår, att det goda humöret och den friska tilltagsenheten i de första arken sjunker i samma takt, som dirigeringen utifrån tilltager. Argus kunde icke genomföra sin uppgift med den privatcensur, som ständigt hotade, och med tidens materialistiska anda, som tolererade blott det nyttiga. Hans uppgift bör från början ha varit analog med den hundraögde jättens, som på Heras befallning skulle skydda den till en ko förvandlade Io för Jupiter. Liksom denne i sagan sände en Mercurius för att söva kovaktaren, så kommo i tidskriften Patriot och

Ehrenmenuet i samma ärende till den svenske Argus. (Se slutet av det sjätte och början av det femtonde arket.) I den vaktstuga som den svenske Argus lät uppföra åt sig, fanns det fönster både mot den svenska betesmarken och Europa. Han fick erfara, huru svårt det var att fullfölja den politiska uppgiften. Den litterära uppgiften var knappast lättare. Dalin låter Ehrenmenuet ogilla, att väktaren tog simpla och tarvliga ord i sin mun. Han skulle mäta orden och utmönstra de låga, de vardagsrealistiska. De anstodo inte den nya finheten. Man ville icke lyssna till pratet om antik naturlighet och konstlöst behag. I fortsättningen tvangs Argus att lämna den fasta jorden. Det ingår icke i min uppgift att följa rävspelet mellan Argus—Hiernbrott och hans passagerare; det gäller Patriot och Ehrenmenuet, som synas i sig innesluta Hiertskott och Gyllenbalance i nu nämnd ordning. Uppgiften är stor och svår, huvudsakligen därför att Dalin ofta blott med något enda ord eller en enstaka sats antyder, vilka bortglömda hamnar han angör under den trista färden med strömmen. Det går en inre röd tråd genom de torra arken. Dessa stå ju i mer eller mindre intimt beroende av utländska förebilder. Tack vare Lamms grundläggande undersökning äro vi väl underrättade om källorna, bland vilka van Effens tidskrifter äro flitigast utnyttjade. Man har intrycket att Dalin iklädde sig narrmössa och narrkåpa och följde sitt narrskepp genom sedlar och växlar, manufakturer och licenser. Han hade redan tidigare smickrat lasten på narrens sätt. Granskar man sammanhanget närmare, kan man se, att det ögonskenliga smickret döljer högexplosiva minor. Man kan som exempel nämna dikten *En sann och en falsk Ähra* i det nionde arket. Skalden söker förgäves den sanna äran. Han låter skaldegudinnan invända, att äran finnes mångenstädes i Sverige.

> Gå wi til Håfs, der se wj ju ähran i dödliga blänka;
> På mångfaldiga sätt? Wår Kong som Stiernan i Norden
> Står bland Stiernor i ring, rotfästad i ähra på jorden.
> Gack uti Råde, besee det Folck, som Hermline bära,
> Märck at i lustigt swall en Höfding simmer i ähra.
> Ähra det är, Guld, Titlar och Godz bland Sysslorna wärfwa
> Åt sina Barn, som sku det i Swerje till ewighet ärfwa
>
> (I: 58 f.)

Det framgår ju tydligt, att invändningen är formell. I sak uttrycker det anförda partiet just poetens åsikt. Tittar man på verserna om kungen på avstånd, så förefalla de starkt smickrande. Men egent-

ligen utsäga de väl ingenting annat än att han framstår som den kalla Stora björnen, vilken fallit ned och blivit rotfast i jorden, d. v. s. han liknar björnen i sitt ide. Riksråden taga för poeten gestalt av andra djur, ett slags vesslor. Synen är i båda fallen starkt kritisk. Det är poetens förakt för de själlösa samlarna av materiella värden. Karakteristiskt är att drottningen, som Dalin verkligen ansåg som en person av ära, icke nämnes i sammanhanget. Hon synes icke heller förekomma i Hiernbrotts maliciösa nyårsönskan till den kungliga »familjen». Den upptages huvudsakligen av en varning för kunskapsförakt. Ett land, som styres av högfärdig tankelättja och dumhet, är dömt att gå under.

> Tänk, om det mörka Barbarie, som wittra länder swärtat,
> Skull höllia Sweriges raska kropp och gå oss in i hiärtat,
> Då skull wår nya glitter frägd sitt Himmelrike få,
> Men säg: hwad skull wår gamla frägd och fasthet säija då?
> (I: 27.)

Man kan antaga att den sista versen innehåller en hänvisning till Ulrika. Omedelbart därefter följa verserna:

> Jag önskar at wår milde Kong och Kongens milda Maka,
> Som begge fått af wishetz brunn de söta frukter smaka,
> Må lärdoms blomstertiden see, som sprider liuflig luckt;
> Men ingen lärdom, som ey kan dem gifwa nyttig frukt.

Jag har svårt att i denna »hyllning» se något annat än drift med Fredrik och hans unga mätress, Hedvig Taube. Det är nämligen knappast sannolikt att Dalin skulle ge drottningen den undanskymda platsen som »Kongens milda Maka». Den understrukna ömsesidiga mildheten innebär troligen en anspelning på det kutterljuva livet i duvboet. Och talet om lärdom måste vara menat som hån, när det riktas till Fredrik. Enligt uppgift hade denne aldrig självmant tagit i någon bok. Förskjutningen i bildvalet i andra versen är säkerligen avsiktlig. Från vishetskällan går tanken till »de söta frukter», troligen för att frammana bilden av kunskapens träd på gott och ont. I linjen ligger tanken på utvandringen ur paradiset. Avslutningsvis må en allmän iakttagelse anföras. När Dalin i slutet av första årgången kastat sina »auctorer» över bord, blir hans strid mot gyllenborgska anhangets hasardspel om landet ganska oförblommerad. Det gäller framför allt under tiden före riksdagen, som motsvaras av första hälften av andra årgången.

Argus mynnar ut i en resignerad stämning. Seglaren ser den efterlängtade hamnen, där han skall få lugn. Samtidigt kommer en viss stolthet fram över att skutan trots alla faror, som lurat, dock klarat seglatsen (II: 471). Nästföljande år ligger skeppet för ankar. Dalin återgår till herdesymbolen. Så i den kända Celadon-visan mot Gyllenborg. Han är ju närmast den falske herden. Allvarligare ton möter i en dikt, som kan sägas handla om den gode herden. Jag tänker på den vackra dikten *Tankar om Guds försyn.* Vi skola ett ögonblick stanna vid denna dikt, som enligt en trovärdig tradition tillkom, när kritiken över Argus nådde Dalin.[1] Dikten uttrycker som bekant skaldens sorg och vämjelse över världsordningens alla uppenbara orättvisor. Temat tillhör de vanligaste. Förutom de energiska formuleringarna är det emellertid en omständighet, som talar för att problemet varit betydelsefullt för Dalin. I *Tankar öfwer Critiquer* (1736), som enligt min åsikt innerst är en handledning till förståelsen av Argus, återkommer tankegången.[2] Författaren säger sig ha läst »på et ställe» några verser. Jag anför inledningen:

> Min oskuld börjar bli
> Mig tung at bära:
> Här går ju lasten fri;
> Men dygden tryckt. (II: 6: 31 f.)

Det förefaller ganska troligt, att det åsyftade stället är art. *Rufin* i Bayles *Dictionnaire historique et critique* (d. IV: s. 98). Bayle karakteriserar där Rufin, stor favorit hos Teodosius, som en ytterst falsk och maktsjuk varelse. Då författaren Claudianus iakttog, hur den lastbare mannen begåvades med alla tänkbara yttre förmåner, kom han att tvivla på försynen.

> Saepe mihi dubiam traxit sententia mentem,
> Curarent Superi terras, an nullus inesset
> Rector — — —
>
> (Cit. hos Bayle.)

Det moraliska kaos, som utmärkte människovärlden, de ondas framgång och de godas olyckor, gjorde att Claudianus anslöt sig till Epikurs hypotes om slumpen som alltings skapare. Jämför härmed tankeföljden i Dalins dikt om försynen! Han förstår icke, att dygden svärtas

---

[1] Se härom Warburg, a. a. s. 39 n. Lamm behandlar dikten s. 141 ff.

[2] Till karakteristiken av uppsatsen, se Warburg, s. 230 ff., Lamm, s. 337 ff., samt Bergh, Litterär kritik i Sverige, s. 59 ff.

och att »fräckaste last /Til heder upklifwer,/ Och håller sig fast». Han tvingas ställa frågan:

Månn werlden sig hwälfwer
På lycka och spel?
Månn himlarnas här
Är gjord af sig sjelfwer,
Och sjelfwer sig bär? (I: 1: 4)

Skalden lägger ju i det följande fram den då populära leibnitzka teodicéen. Anklagelserna tystna, och han bekänner till sist sin undergivna förtröstan inför framtiden. »Mitt hus har jag byggt / På Skaparens wilja; / Der sofwer jag tryggt.» I Tankar öfwer Critiquer betonas att blott svaga sinnen föranledas till anklagelser mot försynen på grundval av sina nedslående iakttagelser. En liknande tanke skymtar i Bayles artikel. Sannolikt har denna spelat roll för utformningen av Dalins frågor till alltings upphov. Han tänker troligen på en framgångsrik människa av Gyllenborgs sedliga halt. Parallellen mellan Claudianus' reaktion och Dalins är ju ganska slående.

Det framgår av Dalins tankar över kritiken, att han fäst större avseende vid dem, som klandrade honom än vid de stora hyllningarna. Han var en känslig poet, och det tillkom en omständighet, som skänkte sammanhanget en viss tragik. Han kunde icke i klara ord säga sanningen om Argus' förhållande till den maktägande oppositionen. Då skulle hela uppsåtet slutgiltigt lidit fiasko. Det förefaller som Dalin betraktade sig som ett offer på tidens och gudarnas altare. Det finns ju antydningar i den riktningen i Tankar öfwer Critiquer, och det är offertanken, som ger fabeln i Nya tiden i Swerige en viss storhet. Där skildras en oxes tunga vandring från Skåne till Stockholm. En ringmask är gratispassagerare. Ringmasken skulle skaffa sig tjänst i huvudstaden och »få titta i bladen». Under resan hade han allt fritt, och han visade sin tacksamhet genom att uttrycka farhågor för att han utsatt sin värd för fara, när en gång »nötet war hett och börjande bölande flåsa». Ringmasken blev utom sig av förskräckelse, då han märkte, att oxen lade sig ned »at wördelig flämta». Oxen måste höra hans ursäkt, medan han ännu var i livet! Efter vad som tidigare visats, torde det vara mer än sannolikt, att berättelsen om oxen och ringmasken bl. a. speglar förhållandet mellan Argus och dess irriterande passagerare Ehrenmenuet. Fabeln innehåller öppna anspelningar på tjänsteförvärv och tidningsstudier. Ringmasken ber oxen om ursäkt, när denne efter att ha bölat som av feber, lade sig ned vid vägkanten.

Men oxen nonchalerar det lilla krypet. »Åh! är det du? Hwem tänkte på dig, sitt stilla, du lilla.» Vad som tynger oxen, är icke ringmasken, knappast heller något tyngre djur. Det är hans öde att offras för tidens vrånghet. Han tvangs att förnedra sig och att utsätta sig för hån. Han måste döda sin självkänsla, nöja sig med att bära bördan för att svenskarna skulle kunna bliva varse ömkligheten hos dem som förde befälet.

Man bör emellertid knappast betrakta Dalins anpassning efter tidsandan enbart som offer eller taktik. Anpassningen underlättades i vart fall av hans mottaglighet för olika påverkningar. Han var ju också en helt odogmatisk natur, som icke ville försvära sig åt något parti. Man får antaga, att åtminstone någon punkt i det gyllenborgska programmet tilltalat honom. Fiendskapen började väl först, då Gyllenborg hade avslöjat sin hänsynslösa självviskhet och moraliska korruption. För den rådande litterära smaken torde Dalin ha känt avsmak. Själv har han mottagit avgörande intryck av den klassiska litteraturen. Han dyrkar naturen och den otvungna friheten. Men han kunde icke förlika sig med innehållslös dikt, hur klangfull och lättflytande den än var. Därpå skola vi erhålla bevis, då hans programdikt från 1736, *Tankar öfwer Skalde-flockarna*, behandlas (nedan s. 113 f.). Hos Dalin fanns ju många djupgående motsättningar. Den intellektuella dikten har säkerligen tilltalat hans sinne för den raka linjen och det geometriska mönstret. Konstnären inom honom reagerade mot det platta och färglösa och längtade att skapa färgskimrande och kontursvaga gestalter i rörelse. Det vore väl förmätet att tro sig kunna inruta alla motsättningar. Men några ligga ju ganska åtkomliga. I hans person rymmes både sagoberättaren och den allvarlige diktaren, vardagsrealisten och grubblaren, upptäckaren och bevararen, intellektualisten och sensualisten, soldyrkaren och nattsvärmaren. Man synes kunna belysa Dalins komplicerade karaktär med en hänvisning till den vittspridda och vid denna tid aktuella nyplatonska myten om »the great chain of being».[1] I skapelsen ingå organismer av alla utvecklingsstadier från den högsta fullkomligheten till den lägsta varelsen. Mitt i denna kedja har människan sin plats. Ovanför henne ligga de olika länkarna av andligt liv och under henne går det animala livet i trappsteg nedåt. Människans särställning är därmed given. Hennes stora och svåra uppgift är att smidigt kunna balansera motsatserna mellan sinnlighet och ande.

[1] Se härom Lovejoy, The great chain of being.

Den gamla visan i ny ton.

Lamm har som bekant påvisat sambandet mellan Voltaires *Le Mondain* och Dalins *April-Wärk om wår härliga tid*. Med utgångspunkt i denna sammanställning skola vi undersöka de båda diktverken, som äro intressanta dokument från en betydelsefull brytningstid i europeisk idéhistoria. Den franska förebilden blir här icke föremål för någon allsidig behandling. Några punkter, som kunna tjäna att belysa April-Wärk, skola diskuteras.

Le Mondain tillkom år 1736 på slottet Cirey. Voltaire hade två år tidigare slagit sig ned här på Madame du Chatelets inbjudan. Under denna sejour var Voltaire rastlöst verksam med vittra och vetenskapliga sysselsättningar. Efter sitt oftast nödtvungna »vie vagabonde» ägde han en fristad, där han kunde fullfölja sina planer. Några av hans mest betydande verk se här dagen. *Alzire* hör dit; den gör stormande succé på teatern. Onekligen uppnår också le Mondain stor framgång, men det är en »succès de scandale». I mer eller mindre förvanskade avskrifter nådde dikten stor spridning. Libertinerna jubla, de devota rasa. När ett exemplar uppgives ha kommit inför ögonen på *garde de sceaux*, vilken Voltaire på goda grunder betraktade som sin personlige fiende, fann han lämpligast att fly till Holland. Efter ett par månaders exil kunde han i slutet av februari 1737 återvända till Cirey. Stormen hade bedarrat.

För Voltaire är det en gåta, att hans älskvärda badinage väckt anstöt. Icke kan väl den officiella moralen och religionen ha reagerat mot hans harmlösa lilla poetiska essä. Där framhölls ju blott att den gyllene tiden icke låg i det förflutna utan tillhörde framtiden, att civilisationens komfort var en välsignad företeelse, att överflödet var en högst nödvändig sak, att Adam hade långa smutsiga naglar och att han jämte Eva livnärde sig på ekollon och sov på hårda marken. Sammanfattar man idéinnehållet i le Mondain i andra termer, skall man se att författaren spänner över vida andliga domäner. Han polemiserar mot den antika och kristna guldåldersföreställningen, raljerar över det stoiska armodsidealet, försvarar i samband därmed lyxen

och angriper slutligen den av moralisterna anbefallda glädjefattiga och livsfientliga askesen. På bred front går Voltaire till anfall mot traditionella värden. Publiken var icke helt oförberedd. Upplysningsrörelsens avantgarde hade gjort pionjärarbetet. Morizes intressanta undersökning, l'Apologie du Luxe au XVIIIe siècle et le Mondain de Voltaire, är ovärderlig för hithörande studier. I »Yppighets Nytta» refererar Wieselgren huvudpunkterna i arbetet.

»Le Mondain, c'est la profession de foi, . . . d'un Parisien libertin», konstaterar M. (s. 34) och skisserar de idéhistoriska förutsättningarna för le Mondains filosofi. Denna hänger intimt samman med libertinernas läror. Dess ideologer äro Gassendi och Bernier. Saint-Evremond reducerade det filosofiska innehållet till några enkelt formulerade föreskrifter för en världsmannamässig livsföring. Det centrala i libertinens trosbekännelse är den hedonistiska lyckouppfattningen. Det är en synd att avstå från livets nöjen. »La gloire, les fortunes, les amours, les voluptés bien entendues et bien ménagées sont de grands secours contre les rigueurs de la nature et les misères attachées à notre vie», heter det i Saint-Evremonds »handbok» *Sur les plaisirs*. Libertinens rätta miljö är storstaden, hans valspråk är »ne pas s'ennuyer». Le Mondain i Voltaires dikt med denna titel omsätter i praktiken liknande läror. Han eftersträvar njutningar, men han förfaller icke till några debaucher. Hans dag fylles av förfinade nöjen och följes icke av någon ångerns och bakrusets morgondag.

> Le lendemain donne d'autres désirs,
> D'autres soupers, et de nouveaux plaisirs.

Som den väsentliga punkten i Voltaires lärodikt betraktar Morize med all rätt apologien för lyxen. Detta element introduceras med nästan chockerande öppenhet i diktens inledande ord:

> J'aime le luxe, et même la mollesse,
> Tous les plaisirs, les arts de toute espèce,
> La propreté, le goût, les ornements:
> Tout honnête homme a de tels sentiments. (10: 83 f.)

Voltaires argumentation för lyxen omfattar en uppgörelse med begreppet »frugalité», torftig enkelhet, vilket av moralister och teologer upphöjts till ideal. Helt naturligt var det nödvändigt för varje lyxförsvarare att kritiskt pröva den seglivade traditionen om guldåldern. Bayle och Saint-Evremond hade förklarat att förfäderna levde i spartansk enkelhet helt enkelt därför att de icke hade något

val. De voro fattiga. Deras livsföring kunde alltså icke vara något etiskt föredöme för eftervärlden, för vilken barbariet och den smutsiga fattigdomen var något avskyvärt. Morize ägnar huvudparten av sin bok åt undersökning av den litteratur som bidragit att bestämma Voltaires ekonomiska åskådning. Efter att ha redogjort för de arbeten av Bayle och Montesquieu, som kunnat vara av betydelse, understryker han vikten av Melons lilla propagandaskrift för merkantilsystemet, *Essai sur le commerce*. I detta arbete systematiseras i mönstergill form merkantilismens läror. Emellertid framhåller Morize (a. a. s. 112), att Voltaire för sina syften kunnat hämta i det närmaste lika mycket ur Mandevilles kända pamflett *The Fable of the Bees* som ur Melons traktat. Mandevilles idéhistoriskt så betydelsefulla arbete analyserar Morize utförligt. Sedan han understrukit dess inflytande på 1700-talets tankeliv, visar han på de obestridliga överensstämmelserna mellan den engelske läkarens lyxapologi och Voltaires. Till de slående likheterna hör den skildring av en mondän epikurés »train des jours» som förekommer i såväl bifabeln som i Voltaires dikt. Trots en omsorgsfull, och som det vill synas fullt bindande argumentering, för ett direkt samband mellan diktverken, anser sig Morize nödsakad att uppgiva tanken på att Mandevilles skrift skulle utgöra en direkt källa för Voltaires nära befryndade arbete. »Si donc de la Fable au Mondain il n'y a pas filiation directe, il est fort croyable, que le Mondain nous apporte comme l'écho de ces discussions et de ces polémiques dont Mandeville a été la cause ou le héros» (a. a. s. 77). Det väsentliga hindret för antagandet att fabeln inspirerat Voltaire till en likartad skapelse ser Morize i den omständigheten att Mandevilles namn dyker upp i Voltaires skrifter först i slutet av 1760-talet. Det förefaller som om Morize fäst alltför stor vikt vid detta faktum.

Egendomligt nog har varken Morize eller den senare Voltaireforskningen uppmärksammat en notis, som klarlägger frågan om le Mondains litterära genesis. Det gäller ett brevuttalande från den 20 maj 1736. Denna dag skrev Madame du Chatelet på sitt slott Cirey till Algarotti ett brev, varur jag anför följande rader: »Je traduis The fable of the bees de Mandeville, c'est un livre qui mérite que vous le lisiez si vous ne le connaissez pas.»[1] Mandevilles bifa-

[1] Detta uttalande återgiver jag efter Kaye's förträffliga edition av bifabeln (d. 2, s. 427). Dennes källa, Asse's utgåva av Mme du Chatelets brev, har ej varit mig tillgänglig.

bel har sålunda studerats i Cirey vid tiden för le Mondains tillkomst. Enligt egen utsago har Voltaires vittra väninna ägnat sig åt att översätta det märkliga engelska alstret. I syfte att söka »kontrollera» uppgiften har jag undersökt de franska översättningarna av bifabeln. Någon som härrör från Mme du Chatelets hand har aldrig kommit i tryck. Den första franska översättningen publicerades 1740 av J. Bertrand.[1] Emellertid kan man på andra vägar konstatera icke blott att härskarinnan på Cirey verkligen utfört en översättning utan också hur långt denna avancerat. Om man går till den förteckning över Voltaires i Leningrad förvarade manuskript, som 1913 upprättades av F. Caussy, finner man att en foliovolym i rött marokängband innehåller två kopior av »Traduction de la Fable des Abeilles de Mandeville», varav en är försedd med översättarinnans egenhändiga rättelser.[2] I samma volym förvaras »*Preface de Mad. la marquise du Chastellet à la tête de sa traduction de la Fable des abeilles, et dissertation sur liberté*». Allt tyder på att översättningen befinner sig i tryckfärdigt skick. Här är icke anledning att taga ställning till frågan, varför denna översättning icke befordrats till trycket; det enda väsentliga i vårt sammanhang är att konstatera att Mme du Chatelet i slutet av maj 1736 arbetat med Mandevilles bifabel. Det är självklart att den engelska skriften utgjort ett animerande samtalsämne mellan översättaren och hennes i engelsk litteratur och engelska språket verkligt initierade vän. Välbekant är deras samarbete i fråga om vetenskapligt författarskap. Möjligen ha de använt den upplaga av bifabeln, som Voltaire, efter vad man numera vet, hade i sin ägo.[3] Efter vad som visats torde det icke råda någon tvekan om Mandevilles betydelse för le Mondain. Man får tänka sig att bifabeln inspirerat Voltaire till hans lyxvänliga och optimistiska alster. Därifrån förskriver sig mycket av tankeinnehållet i hans dikt. Men naturligtvis har bifabeln icke ensam furnerat materialet. Morize har som nämnts också pekat på arbeten av Bayle, Montesquieu och Melon. I fortsättningen skall jag draga in i diskussionen ett diktverk, som synes ha varit av största betydelse för utformningen av ett centralt

[1] Enligt Querard, La France littéraire, uppslagsord Mandeville.

[2] Inventaire des manuscrits de la Bibliothèque de Voltaire conservée à la bibliothèque impériale publique de S:t Pétersbourg, 1913, s. 43 o. f.

[3] I Voltaires bibliotek fanns The fable of the Bees, d. 1 1724, d. 2 1729, tryckort London. Se i Modern Philology, d. 27, s. 14, den instruktiva uppsatsen »Voltaire's books: A select ed list».

avsnitt i le Mondain. Dessförinnan skola vi med utgångspunkt från den förda diskussionen söka komma fram till en precisering av tidpunkten för diktens tillkomst.

Morize daterar dikten till september 1736 (a. a. s. 8). Han har förbisett en notis i ett brev från Voltaire till Cideville av den 5 aug. 1736: ». . . on vous a envoyé le Mondain» (34, s. 100). Den 5 aug. 1736 är dateringens ad quem, dess a quo är vanskligare att fixera. Det brev vari Mme du Chatelet avslöjar sitt översättningsarbete är daterat 20 maj 1736. Vid denna tidpunkt befinner sig Voltaire i Paris sedan drygt en månad. Han hade bryskt ryckts bort från sitt dyrkade eremitage. Hans boktryckare i Rouen, Jore, hade väckt process mot honom om *Lettres philosophiques*. Det var en deprimerande tid för Voltaire. Han författar inlagor och agiterar bland sina inflytelserika vänner. Jores åtal ogillas visserligen men Voltaire ådömes dryga »aumônes» (Desnoireterres, *Voltaire et la Société au XVIIIe siècle*, II, s. 88). Efter en kort tids vistelse i Paris utbrister Voltaire i lamentationer: . . . »je suis à Paris depuis douze jours, comme dans un exil, et je m'en retourne bien vite» (34: 72). För samme adressat, den förtrogne vännen Cideville, bekänner han den 2 juli: »Je retourne bientôt à Cirey; c'est là que mon coeur parlera au votre, et que je reprendrai ma forme naturelle. L'accablement des affaires *a tué mon esprit pendant mon séjour à Paris* (34: 93). Förkunnelsen i le Mondain förutsätter, synes det mig, ett stämningsläge av helt annan karaktär än den misantropi, som talar ur dessa brev. Den återvunna kontakten med Cirey kring mitten av juli alstrar hos honom frejdig aktivitet och livsglädje. Därom vittna hans brev. Är det icke rimligt att antaga, att han vid återkomsten granskat »la divine» Emilies översättning av Mandevilles pièce? Ur samtalen kring bifabeln och dess anmärkningar materialiseras le Mondain, som lånat miljö från Paris och Cirey. Till livet i Mandevilles »grumbling hive» har han kort dessförinnan sett paralleller på det mänskliga planet. Mycket talar för att dikten skrivits under senare hälften av juli 1736.

Voltaire var visserligen sedan länge illa anskriven hos de officiella moralvårdande auktoriteterna, som icke läto något tillfälle gå sig ur händerna att göra livet surt för honom. Men de måste dock ha någon förevändning för ett ingripande mot honom. Vad kunde tjäna som »prétexte» i fallet le Mondain, detta »oskyldiga badinage»? Voltaire tröttnar icke att karakterisera sin pièce med de orden. Det

synes främst vara paradisscenen som chockerat känsliga sinnen. Att döma av ett brev till Cideville (8 dec. 1736, 34: 184) har Voltaire erfarit vad som vållat anstöt. Le Mondain har behandlats som ett »ouvrage scandaleux», syftet har varit att ytterligare trakassera honom. »Dans quel siècle vivons-nous! et après quel siècle! *faire à un homme un crime d'avoir dit qu'Adam avait des ongles longs, traiter cela serieusement d'hérésie!*» Voltaire behärskade som bekant konsten att förlöjliga kritiken! Det är mer än troligt att de enskilda dragen i hans skildring av det jordiska paradiset vållat måttlig förargelse i jämförelse med den uppfattning, som ligger bakom hela gestaltningen av scenen d. v. s. den latenta kritiken av bibelns skapelseberättelse. Syftet har den religiöst orienterade publiken icke tagit fel på. Den första motskriften mot le Mondain, Denesles *La présomption punie*, rasar mot den som travesterat »l'histoire respectée», och ger en paradisskildring, som helt överensstämmer med Genesis. Även Piron angriper i sin *L'Antimondain* Voltaires uppfattning av det primitiva oskyldighetstillståndet. Känner man till denna inofficiella indignation mot dikten, kan knappast förföljelsen mot le Mondains författare betraktas enbart som repressalier gentemot en redan förut misshaglig person. I litteraturhistorien karakteriseras dikten i överensstämmelse med dess författares uppfattning, som ett harmlöst raljeri. Denna åsikt som uttalats av Strauss (Voltaire, Sechs Vorträge, 1878, s. 66), Morize (a. a. s. 8), Pelissier (Voltaire Philosophe, 1908, s. 204) samt i Brandes', Faguets och Lansons välkända Voltaire-monografier är sålunda, så vitt jag vågar döma, icke alldeles korrekt. Får man tro vad Voltaire själv yttrar i brev av den 9 dec. 1736 (34: 185), hade han aldrig avsett att publicera dikten. »La pièce, tout innocente qu'elle est, n'était pas faite pour être publique. Vous savez ailleurs que je n'ai jamais fait imprimer aucun de ces petits ouvrages de société qui sont . . . supportables à huis clos.» Författarens ofta gentagna försäkran om diktverkets »innocence» tyder möjligen på att han själv icke varit så övertygad därom. Det förefaller den moderne läsaren hart när ofattbart att Voltaires samtid kunnat chockeras av resonörens paradisskildring. Man får emellertid hålla i minnet att den av bl. a. den moderna naturvetenskapen stimulerade bibelkritiken ännu icke vunnit insteg i det allmänna medvetandet. Om en ogrumlad tro på bibeln som högsta sanningskälla vittna t. ex. Huets *Traité de la situation du Paradis Terrestre* (1691) och Calmets *Commentaire littérale sur tous les livres de l'Ancien et du Nouveau Testa-*

ment, 1707—1715. Det sistnämnda verket innehåller en karta över det jordiska paradiset (se Morize, s. 150). Framför andra av bibelns böcker var Genesis sakrosankt. Hur starkt motstånd de bokstavstroende kristna reste mot den begynnande exegesen visa förföljelserna mot t. ex. Richard Simon.[1]

Varifrån har Voltaire fått idén till denna parodi på livet i det jordiska paradiset? Morize har icke kunnat finna någon speciell förlaga. Han konstaterar: . . . »*c'est une transposition d'idées qui, en elles-mêmes, n'ont rien à voir avec Adam et Eve* . . . Il y a, dans cette description, du Lucrèce[2], un peu de Mandeville, beaucoup de Grotius et de Pufendorff, et une parodie générale des descriptions de l'âge d'or que Voltaire se souvient d'avoir lues dans Ovide, Virgile, Horace ou Juvénale» (a. a. s. 143 f.). Det är svårt att tro att Voltaires paradisskildring icke skulle ha något att göra med den kristna skapelseberättelsen.[3] Voltaires skildring är, som Morize framhåller, en parodi, men det är knappast de latinska författarna som lämnat stoff. Det är en modern skald, som givit form åt den ortodoxt kristna föreställningsvärlden. Det synes mig nästan ofrånkomligt, att utgångspunkten för Voltaire är den klassiska paradisskildringen i fjärde boken av Miltons stora skapelseepos, där han smyckat Genesis' framställning med välkända accessoarer ur den pastorala idyllens rika förråd. Personernas gestaltning har han förlänat sann konstnärlig storhet, och hela sången, som domineras av de idealt sköna människorna äger en obestridlig fägring. Här behöver icke närmare betonas Voltaires intima kännedom om Milton. Den är väl känd.[4] Ett helt kapitel har Voltaire i *Essai sur la Poésie epique* ägnat åt Miltons Paradise lost. Inför paradisskildringen är han entusiastisk: ». . . on lut avec beaucoup de plaisir la description du jardin d'Éden,

---

[1] Se härom Hazard, La crise de la conscience européenne, I: 2, ch. iii.

[2] Morize åsyftar väl närmast det parti i femte boken av De rerum natura, som behandlar människosläktets utveckling. Det finns vissa detaljöverensstämmelser (v. 969—971) men någon *påfallande* anslutning, i le Mondains paradisbild till Lucretii lärodikt har jag icke kunnat finna.

[3] Observera Voltaires lilla épitre i Mme du Chatelets namn till Formont! (10: 506) Den senare hade tillställt Mme du Chatelet en dikt, betitlad Sur le Mondain de Voltaire. Voltaires svar utgöres av en antireligiös dikt.

[4] För Milton i Frankrike, se Telleen, Milton dans la littérature Française. Om Voltaires kännedom om Miltons skapelseepos tiden kring le Mondain se brev till Thieriot 3 nov. 1737, 34: 339. Miltons aktualitet i Frankrike omkr. år 1730 understrykes av Naves i dennes stora arbete, Le Goût de Voltaire, s. 443.

et des amours innocentes d'Adam et d'Ève . . .» Voltaire hänför Miltons poesi i *Paradise lost* till det yppersta i världslitteraturen. I samma andetag förklarar han: ». . . il n'y a point d'exemple d'un pareil amour» (8: 357). Voltaire visar i le Mondain, hur det egentligen förhållit sig. I andra delen av *The fable of the bees* har Voltaire kunnat erhålla direkt hänvisning till Miltons Paradise lost. Författarens språkrör, Horatio, raljerar över det miltonska paradiset och dess »gentle loving» lejon, vilket ». . . in his Paw / Dandl'd the Kid . . .»[1] Även om inga slående detaljöverensstämmelser finnas i motsvarande partier av Paradise lost och le Mondain, bär dock den senares fula människor och karga lustgård oförtydbara spår av att ha tillkommit i medveten kontrast mot den förra.

De första människorna hos Milton äga en statuarisk skönhet[2]:

»Two of far nobler shape, erect and tall,
Godlike erect, with native honour clad,
In naked majesty seem'd *lords of all:*»

Voltaire hyser en annan uppfattning om människans ställning i universum.

»Deux Singes verds, deux Chèvres pieds fourchus
Sont moins hideux au fond de leur feuillée;»

Adams skönhet var en gängse föreställning.[3] Miltons porträtt överträffar alla tidigare försök att teckna den ideala skönheten hos Adam.

»His fair large front and eye sublime declar'd
Absolute rule; and hyacinthine locks
Round from his parted forelock manly hung
Clust'ring but not beneath his shoulders broad:»
(v. 300 f.)

Voltaire replikerar:

»Par le soleil votre face hàlée,
Vos bras velus, votre main écaillée,
Vos ongles longs, crasseux, noirs et crochus
Votre peau bise, endurcie et brùlée,
Sont les attraits, sont les charmes flatteurs
Dont l'assemblage allume vos ardeurs»

---

[1] Mandeville, a. a. II, s. 234.

[2] Milton, The poetical works of . . ., Leipsic, s. 55 v. 288 f.

[3] Bayle, Dictionnaire historique et critique, I, art. Adam, s. 73 n.: »Si l'on s'étoit contenté de dire qu'il étoit bel homme et bien fait, on n'auroit rien dit qui ne fut probable.»

Efter dagens arbete sätta de sig »tätt vid ett källsprångs bädd» och förfriska sig med:

»Nectarine fruits, which the compliant boughs
Yielded them, sidelong as they sat recline
On the soft downy bank damask'd with flowers:
The savoury pulp they chew, and in the rind,
Still as they thirsted, scoop the brimming stream.»
(v. 332 f.)

Även Voltaire dukar fram en måltid:

»Sous un vieux chêne ils soupent galamment
Avec de l'eau, du millet et du gland;»

Efter måltiden hänge sig Miltons människopar åt sin unga kärlekslycka.

»Nor gentle purpose, nor endearing smiles
Wanted, nor youthful dalliance, as beseems
Fair couple, link'd in happy nuptial league,
Alone as they.»

Voltaires Adam och Eva förunnas ingen vacker älskogslek:

»Ce repas fait, ils dorment sur la dure:»

Som synes av ovanstående sammanställning, förete dikterna stor likhet i kompositionsavseende. Miltons lustgård har erbjudit Voltaire rikligt stoff. Metoden har varit att ersätta Miltons pastorala begrepp med vardagliga, opoetiska. Om »The soft and downy bank» erbjuder Miltons första förfäder skön vila, får Voltaires ligga på hårda marken. Sin måltid intaga de »Under a tuft of shade that on a green / Stood whisp'ring soft», Voltaire placerar dem under en gammal ek, knappast så mycket för att skänka dem skugga som för att ge en värdig pendang till »nektarträdet» i Paradise lost. Eken kastar lika lydigt sina frukter till Adam och Eva som Miltons träd sträcker fram sina nektarfrukter. Den utformning den naket realistiska paradisscenen i le Mondain fått synes mig stå i klart beroendeförhållande till motsvarande scen i Paradise lost.

Det är icke osannolikt att Voltaire, som ju var ytterst initierad i fråga om samtida resebeskrivningar (Candide!), därifrån kunnat låna vissa realistiska drag för sitt »paradis». Voltaire delade icke tidens kärlek till den av jesuitmissionärer och sentimentala revolutionärer koncipierade idén om den gode vilden. Man erinrar sig det porträtt han skisserar i Candide av Långöronen (ed. Morize 1913, s. 93 o. f.).

Gentemot uppfattningen att Voltaires Alzire präglas eller färgas av något slags rousseauanskt natursvärmeri har Chinard eftertryckligt framhållit, att han varken i Alzire eller annorstädes beundrat barbariet eller om man så vill, naturtillståndet.[1] Man kan konstatera att han i le Mondain angripit den livskraftigaste av alla guldåldersmyter.

Jag övergår nu till att behandla *April-Wärk om wår härliga tid.* Där går färden över kända vägar, men farkosten är konstruerad efter en ny tids krav på elegans och komfort. Den löper lätt och medger vida utblickar.

Diktverket innehåller 42 strofer. Den från bl. a. Nya tiden i Sverige kända tredelningen återkommer här. Stroferna gruppera sig i tre avdelningar om vardera 14 strofer. Den första avdelningen utgår direkt från Voltaires jämförelse mellan förr och nu i le Mondain och behandlar ur olika aspekter frågan om den gamla eller den nya tidens företräde. Den andra skildrar Lysanders dag och den tredje har sitt centrum i dennes kvinnliga motsvarighet, Florinda. I den första avdelningen urskiljer man lätt två partier. Av dessa utgör det första en parafras på Voltaires samtidspanegyrik. Det är egentligen blott här och i slutstroferna, som dikten uppvisar överensstämmelser med le Mondain.[2] Det karakteristiska för de sex stroferna är den labila inställningen till tiden. Stämningen växlar från strof till strof. Ibland är ironien i lovsången till samtiden alldeles påtaglig, ibland förefaller den negativa kritiken av det förgångna vara ganska uppriktig. (Se: Hörnström, Anders Odel, s. 97 noten. Jfr även Svanfeldt, Anna Maria Lenngrens Pojkarne och Dalins April-Wärk. Samlaren 1938 s. 129 ff.) Själva anslaget i första strofen präglas av en ganska grov ironi.

Stor sak i forna dagar
Och i den Gyllne Tid,
Wår ålder mig behagar,
Han är mig skön och blid:
Om själen ej har styrka,
Så blir dock kroppen fet,
Och werlden får nu dyrka
En ädel weklighet. (II: 6: 3)

I nästa strof framhålles att samtidsbelackarna äro knarriga misantroper. Poeten uttrycker sin glädje över att han blivit född i detta tide-

[1] *Chinard*, L'Amerique et le rêve exotique dans la littérature française ... s. 241.

[2] I April-Wärk korrespondera stroferna 1—2, 4—6 med 40—41 verserna 1—2, 5—7, 30—35 och 112—122 i le Mondain. Jfr Lamm, s. 367.

varv. Linjen från den första strofen återkommer i den tredje. Inställningen till den materialistiska tidsandan är starkt kritisk. Den moderna »finheten» förhånas.

Ack, mina dumma Fäder,
Om I dock hade sedt
Wår lefnad, mat och kläder
Wår höga smak och wett!
Jag tror, I skulle blygas,
Och på Ert plumpa wis
I magen öfwertygas
Om wåra Paradis.

Den fjärde strofen är däremot vag. Den framlägger »de modernas» argument i debatten mot antikpartiet.

Jag wet ej hwart de famla,
Som Er för gamla ta:
Nej, wi är rätt de gamla,
Den äran få wi ha:
Wår werld sig nu beropar
På ålder klok och stolt:
I woren unga glopar[1],
Då werlden gick i kolt.

Den femte strofen innehåller omisskännlig tidskritik. Den moderna självviskheten och bördsfåfängan fördömes. Förfäderna brydde sig icke om det nu så »kära Mitt och Ditt». De bedömde människors värde efter en annan norm.

Er rang, Er plats, Ert bästa,
Alt lät'n I gå förbi,
Och hwar en war Er nästa,
Som skapad war som I.

I den följande strofen bagatelliseras den nyssnämnda synpunkten.

På gods ej mycket sniktes,
Der mäst war fattigt pack:
Der kunde ro ej fela;
Ty den om intet rår,
Har ingenting at dela,
Och sällan trätor får.

[1] För denna teori, se i kap. om Nya Tiden i Swerige s. 12. Jfr med Dalins »wi är rätt de gamla» en passus i Bouhours populära La manière de bien penser sid. 82. Denne ansluter sig till Bacons åsikt, att antiken var släktets barndom; »nous sommes proprement les Anciens».

Hittills har kursen varit svävande. I de tre udda stroferna möter en otvetydig kritik; i de mellanliggande ligger protesten på lur. Med en viss överdrift skulle man kunna säga, att stroferna stå antitetiskt mot varandra. Troligen avser arrangemanget att illustrera den moderna ombytligheten.

Wi ändre tro och sinne
Tolf gånger på et år:
I dag är man ur minne,
Der man haft nåd i går.

I de följande sex stroferna kastar författaren alla reservationer över bord. Han går mot strömmen utan alla sidoblickar. Kursen är spikrak.

Der blott förtjänsten lyste,
Der war strax Adlig hjälm,
Och den blott skrymtan hyste,
Den war hos Er en skälm.
Den blott til dygd war födder,
Den war af Kunglig blod,
Och fast han kom från slödder,
Så togs han dock för god.
(7. strofen)

Han hyllar i entydiga ord de rättframma, sederena och kraftfulla fäderna. De gingo med stadiga steg på jorden, men de funno sig till rätta också i andra element. Det heter om skaldens far »i tolfte led»: »I alla elementer / Han trefs och tog quarter.» Med nästföljande strofer förskjutes och vidgas perspektivet. En förvånansvärt stor plats ägnas beskrivningen av de gamlas handfasta och »plumpa» kärlek.

Ja, fast jag går tilbaka
Til den som aflat Seth,
Jag tror, at han sin Maka
Har älskat likså nätt:
Han wisste ej at lefwa:
I sanning, när han kysst
Min stackars Fru-Mor Ewa,
Det lär ej skedt så tyst.

Det är högst sannolikt, att den anförda trettonde strofen har dubbel syftning. Det förefaller åtminstone troligt att man tappar bort något ganska väsentligt, om man i den ser blott sedesatir. Skalden hånar därjämte den moderna kritiken av den antika poesiens naturlighet. Den moderna tiden godkände egentligen blott intellektuell diktning; den yttre verkligheten skulle behandlas med yttersta diskre-

tion. Själv uppskattar poeten de gamla fädernas ogenerade förhållande till sångmön. Att sedesatiren här förmäles med litterär satir, göres troligt också av den fjortonde strofen, där poeten synes ironisera över den aktuella mönstringen av de antika hjältedikternas dräkt.

Ack, dumma Slägt-Register,
Ju mer jag på Er ser,
Ju mera blir jag bister,
Jag gråter och jag ler:
Jag ser på Edra kläder,
Hur dumt en tröja skars,
Och hur det gröfsta läder
Af sjelfwa Prinsar bars.

Den femtonde strofen inriktar läsarens uppmärksamhet på svenska förhållanden. Poeten frammanar bilden av »Hustru Brita, Herr Erik Wases Mor». Han frågar henne »Hwad tyg en Fru skal slita, / När hon skal synas stor». Den tillfrågade har ingenting att svara. Och kommentaren till hennes reaktion lyder: »Mån det ej war en lycka, / At hon ej het Ers nåd?» Strofen betecknar övergång till skildringen av Lysander. Det är en satir av det slag, som förekommer i Argus och Nya tiden. Man fäster sig vid vissa realistiska smådrag. Dalin tecknar raskt och säkert. Enligt vissa samtida uppgifter var han också en skicklig miniatyrmålare.[1] Man får en föreställning om realismen i Dalins porträtt av Lysander, om man vid sidan därav ställer sedesatiren i t. ex. kapitlet De la ville i La Bruyères *Les Caractères*. Sedan Lysander vid midnatt somnat från »spel och dans och sus», sover han till mitt på dagen.

Då wäcks han up af Drängen,
Som nyss fått dager se,
Och simmer matt ur sängen,
At ta sit goda Thé.

Mannen med herdenamnet är ingen obetydlig person. Hans första omsorg är att tillbringa en stund »i hemligt råd». Därefter överväger han hur han skall kunna fördriva »sin dag i ro och nåd» och beger sig ut på jakt.

[1] I en anteckning från 30 april 1735 i Browallii Journal uppgives, att Dalin »tog af perfect». (N. 971 s. 69 b.) Styvbrodern Bökman påstår, att han var »mästare i mignature contrefaits, och all dylik målning». (Olof Dalins Curriculum vitæ. U. U. B. x 241.)

För Porten man framdrifwer
Et rullande Palats,
Dit Herren warsamt klifwer
Och tar en myndig plats.

Därefter följer en sybaritisk måltid, som skildras med effektfull realism. Lysander erinrar sig, att han lovat se vissa personer. Han gör ett kort uppehåll, då han anländ till ett »mäktigt kaffehus». Han utfrågas om sin jaktlycka, och det antydes, att han kommit på kant med Camilla. Han ilar sedan till Donzella. Hos henne gnolar Lysander »den Menuetten, som ny wid hofwet är». Han har icke ro att stanna hos sin herdinna. Han deltar i ett spelparti, innan han avslutar sin rastlösa dag med »aftonmålets must». Det är måhända i ett högt, politiskt spel han gör sina insatser.

Lysanders blod här gäser
Af lycka, med och mot,
Och i hans syn man läser
Båd hemlig frögd och knot.

Man kan gissa, att han superar vid någon utländsk ministers taffel. De förekommande kortspelstermerna kunna syfta på det diplomatiska språket. Skildringen av Lysander har sin fullständiga motsvarighet i porträttet av Florinda. Även hon har fått namn från den galanta herderomanen. Poeten föreställer sig, att Lysanders förfäder med förundran skulle bevittna ättlingens framfart (str. 27). Inför Florindas täcka uppenbarelse skulle hennes fränder förundra sig över naturens förmåga att skapa »Så snälla, täcka Djur». Liksom Lysander, vilken ständigt är på språng för att tillfredsställa sin friska aptit på makt, njutningar och ära, är Florinda styrd av njutningslystnad och maktbegär. Hennes dag är inrutad av nöjen och intriger. Det finns vissa anspelningar på aktuell verklighet i det parti, som handlar om Florinda. Det är därför ganska troligt, att Dalin tänkt på någon politiskt betydelsefull dam, då han tecknade bilden av det »snälla och täcka djuret» Florinda.

Ja, oförliklig qwicka
Man Evas Döttrar ser!
Man ser ju mången Flicka
Så god Soldat som fler?
Och mången Fru förblinda
En djupsint Ministére?

Här åsyftas med största sannolikhet kungamätressen Hedvig Taubes yngre syster Catharina Charlotta Taube. Fastän blott fjorton år gammal stod hon som chef för den ungdomsavdelning av Awazu och Wallasis, som kallade sig »Lijf-Squadronen». I denna nöjesorden var Dalin fältsekreterare.[1] Efter denna anspelning på Hedvig Taubes syster och på en hög dam, som kan överlista en djupsinnig minister, övergår poeten till att prisa den lyckliga tiden. Allt har nu fått nytt liv. Man ser ju »Kärleks-striden i sexti-åra blod» och »Hur Gubbens brånad lyser uti en ung Peruk». Sammanför man ovanstående antydningar med den i polemiskt syfte gjorda hänvisningen till Erik Wases mor och den likartade referensen till de gamla svenskarna, som premierade »blott dygden» med adelsskap, undgår man svårligen att tänka på Hedvig Taube och kung Fredrik. Man kan erinra om en utnämningsskandal från 1734. Till tack för visad vänlighet erhöll Hedvig Taubes fader av konungen riksrådsämbetet. Samma år blev han också greve. Det bör nämnas, att fröken Taube våren 1734 födde kungen en dotter, som kort därefter dog. I mars 1735 föddes sonen Fredrik Vilhelm. Nästföljande år framkom en önskan, att han skulle erhålla titeln greve av Hessen. Fröken Taube förmåddes »med möda» låta tanken vila något.[2]

I sitt tal över Dalin i Svenska akademien yttrade Nordin, att April-Wärk, som han visserligen feldaterar till 1740, i likhet med Sagan om hästen hade »lätt tillämpning på allmänna sakerna».[3] Det bör nämnas, att intimiteten mellan Gyllenborg och kungen hade upphört. Gyllenborg hade framträtt som chef för det aktivistiska franska partiet. Han fick därmed allt svårare att inverka på kungen, vars sympatier för Frankrike redan hade svalnat. Vid tidpunkten för April-Wärks tillkomst äro livliga krafter i rörelse för att vinna kungen för Frankrike och krigspolitiken. Som ersättning skulle Frankrike bistå strävandena att vid följande riksdag förvärva åt hessiska huset tronföljden i Sverige. Gyllenborg sökte realisera sina planer på att i iltempo återställa Sveriges stormaktsställning. Restaurationen skulle ske på billigast möjliga sätt. Det gällde att spekulera i goda konjunkturer. Gyllenborgs politiska grundsats var att Sverige kunde »komma upp» blott under förutsättning av krig mellan stormakterna.

[1] Om Livskvadronen, se anförd litteratur i Nordberg, En swensk adelsmans äfwentyr och dess författare, s. 41.

[2] Malmström, s. 257 f.

[3] Sv. Akad:s handl. från 1796, d. II, s. 179.

Det gällde därför att befordra en utveckling mot ett allmänt krig, »jag hafver trott, att vattnet borde blifwa mycket grumligt, innan wi kunde med säkerhet däri fiska». Gyllenborgs ställning som kungens favorit hade intagits av Karl Sparre.[1] — Frågan huruvida dikten har politisk tendens kan diskuteras. Läser man emellertid dikten på angivet sätt, framträder dess likhet med Nya tiden. Man varsnar också förbindelsen mellan Ehrenmenuet i Argus och April-Wärks Lysander. Dalin intar en avvisande hållning mot den unga adeln med dess smak för den moderna tidens rokokokultur. Han pekar återigen på svunna tider, då natur och frihet präglade liv och konst.

Man kan fråga, huruvida de hädangångna svenskar som Dalin prisar i April-Wärk, kunna hänföras till någon fixerbar historisk period. Några ledtrådar finnas. Skalden talar med beundran om sin fader i tolfte led. Tar man fasta på den uppgiften, bör Dalin ha åsyftat tiden kring 1400. Uppgiften är alltför vag för att tillåta någon bestämning av April-Wärks guldålder. Poeten apostroferar ju också Erik Wases moder. Hon var syster till riksföreståndaren Sten Sture den äldre och farmor till Gustav Vasa. Hon tillhör den senare hälften av 1400-talet. Det förefaller som om 1400-talet för Dalin framstått som en föredömlig tidsålder. I Nya tiden framhöll han vissa gestalter ur den svenska medeltidshistorien som höga exempel i fråga om personlig dygd. Hänsyftningen på de medeltida stormännen ingår icke i den version av dikten, som Bökman använt för sin utgåva av Dalins samlade skrifter. Däremot förekommer den i en avskrift (U. U. B. E. 138), som uppvisar samma läsart som »Tidens seder» i Hammarskölds Stiernhielmsedition. Här prisas Nils Sture och »andra som han», vilka dött »uti skinnklär». Joar Blå nämnes med beundran. Ur sin »walmar-jacka» hade han kunnat skaka fram en konung. En avsevärd tidrymd ligger mellan dessa båda gestalter. Joar Blås självmedvetenhet och Nils Bosson Stures nationella sinnelag ha fängslat Dalin. I den förmodligen något äldre korrespondensen mellan »Ragvald Pik och Herr Silfver-Spasser-Klinga» (IV: 6 ff.) har Dalin också tecknat en sympatisk bild av en medeltida storman. Den fiktive Ragvald Pik hör hemma i senmedeltiden. Kronologiseringen tyder verkligen på konsekvens hos Dalin. Man måste slå fast att frihetskämparnas, Engelbrekts och Sturarnas, sekel haft hans beundran. Det finnes i April-Wärk ytterligare en hänsyftning på medeltiden. Jag tänker

[1] Malmström, s. 179, 253.

på följande verser, som innehålla en hyllning till den medeltida frälseadeln.

Då skull man Folket truga
Til tjänst med påck och bön:
Nu drar den minsta fluga
Til Hofs för tjänst och lön.

Verserna ha sin spets riktad mot de ungadliga tjänstemännen. Sympatien för de gamla jorddrottarna lyser igenom. Emellertid gör den vaga miljöskildringen knappast intryck av att vara strängt tidsbunden. Senmedeltidens svenskar ha begåvats med dygder, som passa in på en götiskt ideal forntid.

Knapt wisten I omtala
Det kära Mitt och Ditt.

Kommunismen är anakronistisk och förklaras väl av det faktum, att Dalin i början av sin dikt följer le Mondains beskrivning av naturtillståndets människor, vilka »ne conaissoient ni le Tien ni le Mien». De dygder och förtjänster, som Dalin tillskriver förfäderna äro de vanliga götiska. Man kan finna dem förtecknade på flera ställen i Argus. Så t. ex. i första årgångens tjugoåttonde ark. Av ett speciellt intresse äro några rader i det bekanta arket om resan till Glysiswall (II: nr 34). Som Hörnström visat, skämtar Dalin där med Atlanticans Elysé.[1] Men samtidigt som han alltså förlöjligar den chauvinistiska rudbeckianska historieuppfattningen faller han själv offer för benägenheten att idealisera det förflutna. På Svante Stures förfrågan om sederna i Sverige ger Argus svaret, »at de woro nu så förändrade, sedan han lefde, at knapt något war likt, mer än at födas och döö: Wi ha politesse i stelle för enfaldighet, Finesse i stelle för tro och Redelighet, Delicatesse i stelle för styrcka o. s. w. som alt gifwer tilkänna huru wi förbättrat oss.» April-Wärks tendens och metod ligger som synes in nuce i de anförda raderna. Det skulle väl knappast löna mödan att teckna de litterära förutsättningarna. Förhärligandet av fädernas enkla, dygdiga liv är ju ett urgammalt tema.[2] Det har alltid funnits människor, som i det i tid avlägsna sett något stort och föredömligt,

[1] A. a., Anders Odel, s. 50 f.

[2] Se härom Delbrücks instruktiva uppsats Die gute alte Zeit. (Preussische Jahrbücher, Bd 71, 1893.) En utomordentligt fyllig och representativ sammanställning av hithörande material i den antika litteraturen finnes i Lovejoy, Chinard m. fl., A documentary history of primitivism and related ideas in antiquity.

något som den följande tiden avvikit ifrån. I den fortskridande samhälleliga utvecklingen se de enbart en växande moralisk korruption. Som vittnesbörd om den rikliga förekomsten av samtidsbelackare vid frihetstidens början vill jag peka på en gravskrift från 1729 av fru Brenner. Hon opponerar där mot dem, som spara allt sitt »rökverk» för fäderna och deras tid. Skaldinnan hävdar att det bakom tillbakablickandet ofta ligger rent personliga misslyckanden.

> . . . ibland ett mulit sinne-lag
> Dem deras verld och tid fördunklat föreställer,
> Ibland, at lyckan dem ei fyllest fogar, eller
> För det hon androm giör för mycket til behag.[1]

Något bör emellertid nämnas om liknande försvar för de nationella kulturtraditionerna i den samtida utländska litteraturen. De moraliska tidskrifterna bekämpa alltifrån starten den expanderande franska kulturen. De göra propaganda för de gamla nationella kulturformerna. Detta gäller såväl de engelska som de holländska tidskrifterna. Förhållandet understrykes starkt av Pienaar.[2] Han hänvisar bl. a. till en av de bästa essäerna i van Effens *Misantrope*. Det gäller numret för den 10 aug. 1711.[3] Författaren anbefaller där sina landsmän — i anslutning till Addisons mönster — att återgå till den gamla holländska livsföringen och vända dagens modenation ryggen. Han erinrar om förfädernas lyckliga och sorgfria liv. »L'aimable simplicité, compagne de l'innocence, cachoit à ce peuple . . . les Vices que les manières rafinées répandent à pleines mains: sans finesse d'esprit, ils avoient un bon sens admirable.» Bakom fädernas förnuftighet låg okunnighet om den nu populära modesjukan »Politesse». I sin entusiastiska karakteristik av de gamla holländarna betonar han särskilt deras hjärtegodhet. »La bonté cordiale, qui paroit si ridicule dans ce siècle, étoit le caractère particulier de ce Peuple . . .» Man erinrar sig i April-Wärk:

> En Klok fick heta Kloker,
> Fast än han godsint war,
> . . .

Det var icke blott i England och Holland, som de franska sederna betraktades som vådliga. Den kanske skarpaste vedersakaren till

---

[1] Saml. Vitterhetsarbeten, utg. av Hanselli, 17, s. 435.
[2] Pienaar, English influence in Dutch literature, s. 113.
[3] Oeuvres diverses 1742, I, s. 106 ff.

Frankrike vid denna tid är schweizare till extraktionen. Jag tänker på Muralt. Som pietist utvisad från Bern begav sig Muralt till England; med vakna ögon studerade han engelsmännen och bidrog med sina *Lettres sur les Anglois et les François* till att skapa det intresse för England, vilket är ett så prominent drag i 1700-talets kulturhistoria.[1] Genomgående prisas engelsmännens solida dygder. Fransk servilitet och förfining avhånas. Han betonar, att det franska exemplet att betrakta godhet som en mindre värdefull egenskap än intelligens har smittat. Om de gamla fäderna har han givetvis blott gott att säga. De behövde icke smycka sig med prydnader utifrån. De voro värdefulla i sig själva. »La Droiture, la Franchise, la Fermeté, les ornoient sufisamment. Ils ne savoient pas qu'avec ces qualitez on eut besoin de Manieres, ni que, pour se faire estimer dans son Païs, il falloit le quitter & aller chercher au loin dequoi contenter le Public» (s. 306). Han prisar deras enkla naturlighet i tal och uppförande, och han inskärper att lyxkulturen icke passar till klimatet och naturen i Schweiz.

Muralts nationella idealism och stoiska armodsideal återkommer hos Rousseau och dessförinnan i poetisk dräkt hos landsmannen Haller. Den lärde skalden är en typisk förrousseauan. Han framträder i sin stora lärodikt *Die Alpen* som elegisk guldålders-svärmare och sträng samtidsdomare. I en något yngre dikt, *Der Mann nach der Welt* (1733), har skalden skrivit ned sitt mäktiga hat mot den förfranskade sprätten. Efter att ha skildrat dennes dagliga utsvävningar förutsäger han statens snara undergång. Frankrike bär skulden.[2]

> Nein, also war es nicht, eh Frankreich uns gekannt;
> Von unsren Lastern war noch manches ungenannt;
> Die Ueppigkeit war noch durch Armuth weggeschrecket,
> Und Einfalt hielt vor uns manch feines Gift verdecket.

I dikten *Die verdorbenen Sitten* (1731) ställer han en fråga, som starkt erinrar om inledningen till Nya tiden.

> Sag an, Helvetien, du Helden-Vaterland!
> Wie ist dein altes Volk dem jetzigen verwandt?
> (s. 88 v. 31 f.)

Vi ha belyst Dalins opposition mot Voltaires le Mondain med några utdrag ur van Effens, Muralts och Hallers skrifter. Att Dalin läst van Effens artikel i Misantrope är höjt över allt tvivel. Det är möjligt,

[1] I Bibliothèque de la Revue de litterature comparée, 86, 1933.

[2] Hallers Gedichte, hrsggn von Hirzel, s. 108 v. 145 ff.

att Muralts och Hallers skrifter också ingått i hans lektyr. Frågan om de nämnda verken direkt påverkat Dalin synes mig emellertid icke viktigast. Min avsikt med sammanställningen har varit att påvisa den nästan samtidiga motrörelse mot den franska rokokokulturen, som uppstår på germansk mark. Även i de tidiga tyska moraliska veckoskrifterna förekomma klagomål över att franskt språk och fransk sed trängt in i landet.[1] Enligt April-Wärks författare och hans utländska kolleger är fädernas land urhemmet för tro och redlighet, tapperhet och öppenhet. Det är icke den exakte historikern, som skapat bilden. Den är framsprungen ur en historieromantisk grundsyn, som sugit näring ur den antika traditionen. Man kan tala om vissa rousseauanska eller götiska element i den svenska satiren. De nordiska ämnena uppleva vid denna tid en renässans. Loccenii arbete *Antiquitatum sveogothicorum libri* översattes år 1728 till svenska. Några år senare översattes ytterligare ett av stormaktstidens historieverk. Under titeln Svenska folkets ärominne publicerades en översättning av Johannes Schefferi *Memorabilium Sueticae gentis exemplarum.* Samtidiga med April-Wärk äro Biörners ryktbara *Kämpadater* och Celsius' försök till fransk-klassisk tragedi med nordiskt ämne, *Ingeborg.*

I Dalins dikt till Karl den tolftes minne den 30 nov. 1735 erhålla de götiska stämningarna ett vackert uttryck. Både formellt och innehållsligt äger dikten anknytningspunkter till det för oss aktuella verket.

Du folk, som liknat Gudar,
Du gamla Hjelte-Slägt,
Som klädd i ull och hudar,
har burit Ärans drägt!
Hwar är din fordna heder?
Din tappra Kämpa-Blod?
Enfaldighetens seder
Och Ärlighetens mod? (I: 2: 19)

Vi finna här liksom i April-Wärk klagan över ett folk, som förslösat sitt arv. Rytmen och melodien är gemensam i dikterna. Samma versmått, Hildebrandsstrofen, finnes i en med April-Wärk samtidig dikt, som Dalin riktat till greve Piper med anledning av sonen Carl Gustafs födelse den 18 mars.[2] Det är en egendomlig hälsning till den lycklige

[1] Se härom t. ex. Hartung, Die deutschen moralischen Wochenschriften als Vorbild Rabeners, s. 87—99.

[2] Se om Hildebrandsstrofen, Källquist, Thet Swenska Språketz Klagemål, s. 30 f. Se även Hedvall, En gammal vis- och psalmrytm.

fadern. Skalden betonar liksom Lucretius meningslösheten i den mänskliga tillvaron. Den nyfödde uppmanas att spela åskådarens roll.

> Tag aldrig werlden när,
> Hon är wäl wärd at skåda;
> Men ej at hålla kär. (II: 4: 14)

Karl XII-dikten 1735, dikten 18 mars 1737 och April-Wärk utgöra en poetisk trilogi med gemensam inspiration. Men dikterna äro klart avgränsade från varandra. Karl XII-dikten är trotsig, Piperdiktens signum är resignation och April-Wärk är huvudsakligen ironisk och raljant.

Man har rätt att antaga, att Dalin reagerat framför allt mot den jordbundna synen på människan i Voltaires le Mondain. Moraluppfattningen i den franska dikten måste ha förefallit den idealistiska pliktmänniskan högst cynisk. Under hela 1730-talet förkunnar Dalin moralidealismens höga lära. Människan är icke »satt hit i Werlden för sin egen skull» (Argus II: 292). Det är hennes höga sedliga bestämmelse att tjäna sanningen och rätten utan att fråga efter sin egen välgång. När Dalin flera år senare skrev »Skriftermål» (1739), upprepade han satsen om tjänandet.[1] Den självviska njutningsmänniskan i den franska dikten företrädde Mandevilles materialism. Bifabelns författare hade sökt rättfärdiga egoismen. Han såg i jag-driften alltings yttersta drivkraft. Om egoismen befriades från den metafysiska idealism, som hämmade dess verkningskraft, skulle samhällslivet gå mot sin blomstring. För Dalin stod det däremot klart, att »självkärleken» var roten till det onda i världen. Den band människan till jorden, skymde blicken för den gudomliga arvedelen i hennes natur. »Den blott sig sjelf har kär, är sämre än en warg.» Versen återfinnes i Dalins dikt till Tessin, Tankar öfwer Oweldigheten, där det genomgående temat är nödvändigheten för den stora människan att bortse från sig själv för tjänandet.

> Sitt bästa wil han fritt til andras bästa läna,
> Hans enda fägnad är, at fägna och at tjäna:
> När han et Rike ser och hur det hjelpas wil,
> Han kommer knapt ihog, at han är sjelfwer til.
> (II: 6: 69)

[1] Det bör nämnas att Dalins båda likalydande passager om tjänandet har sin fullkomliga motsvarighet i Stiernhielms Hercules, v. 453: »Födder är ingen Man för sijn skull alleen hijt i werlden.» För Stiernhielms spekulation, se Nordström, Inledning och kommentar till Stiernhielms Filosofiska fragment samt Friberg, Den svenske Herkules. Studier i Stiernhielms diktning.

Dalin återkommer till ämnet, då han hösten 1739 i Paris utkämpar sitt bekanta »verskrig» med baron Cederhielm (III: 427).

Det förefaller som om den platonska traditionen verkat bestämmande på Dalins antropologi. Människans moraliska verksamhet skall syfta till att befria gudsbelätet inom henne från allt jordiskt och djuriskt, som vill förkväva det. Skönhet är dygd. Tanken kommer fram i en liten dikt, Til den sköna Iris.[1]

Dina ögon äro sköna,
Iris, men din Själ är mer:
Alla dygder får man röna
Just der man all fägring ser.
. . . (III: 169 f.)

Vid flera tillfällen har Dalin framlagt denna uppfattning. Klarast i vissa kvinnoporträtt i Argus. Konstitutivt för Dalins ideal är oskuldsfull, naturlig frihet. Hos honom finnes synbarligen plats både för sinnenas betagenhet inför den vackra kvinnokroppen och dyrkan av den oåtkomliga madonnan. Han är både den hundraögde Argus och korsriddaren. Den unga Aurora i Argus synes förkroppsliga hans ideal. Av naturen är hon begåvad med stora kroppsliga förmåner, men hon fängslar alla lika mycket med »sitt sinnes fägring, som med sin kropps . . . Hon äger kyskhet och frihet på en gång; Men kyskhet utan widskiepelse, och frihet utan fräckhet. Hon är altid i glättigt följe med dygden och Behageligheterne, som giör at man för henne intet kan fatta annan kärlek, än ren och wördsam» (II: 119 f.). Det står luftig svalka och genomskinlig klarhet över hennes graciösa flickgestalt, en stämning, som leder tankarna till prerafaeliternas konst. En Adam och Eva i Miltons serafiskt rena gestaltning måste självfallet ha tilltalat skönhetsdyrkaren Dalin.[2] Det är därmed också självklart, att Voltaires hidiösa människopar i le Mondains olustbetonade miljö tett sig som en utmaning.

I April-Wärks sista strofer återknyter poeten till diskussionen om antiken och den nya tiden. Han sammanfattar resultatet av den gjorda jämförelsen. Allt vad de »gamla drakarna» kunna skryta över, är barnen. »Här sen I Edra makar / och Edra öfwermän.» I nästa strof

[1] Jämför härmed ett liknande flickporträtt i Triewalds diktning, på vilket Blanck fäst uppmärksamheten i Bellman vid skiljovägen . . . s. 117.

[2] Man kan förutsätta att den mångbeläste Dalin studerat Paradise lost. Skildringen av den »Helwetiska Öfwerheten» och hans hov i Argus (II: nr 7) synes utvisa hans bekantskap med Miltons skapelseepos.

nämnes »Hamnen wid Athén». Man kan icke misstaga sig på innebörden i de avslutande stroferna. Dalin ironiserar över de modernas förmätenhet som i antiken såg en tid »då dygd och sorgligt snille Inpintes gamla Hjon».

I tragedien *Brynilda* se vi Dalin styra till havs. Denna gång har han övergivit den lätta slupen av April-Wärks behagfulla skärgårdstyp. Han har gått ombord på en farkost, som liknar ett gammalt drakskepp. Dess konstruktion, som vi numera känna väl till, är i själva verket noggrant kalkylerad och tidsenlig.[1] Vi skola i fortsättningen se, att *Swenska friheten* kan yppa något om den gemensamma förebilden. Dessförinnan böra vi erinra om att Dalin vid sin utlandsresa på nära håll såg verkliga krigsfartyg. Han berättar därom i sina reseanteckningar. Vid ankomsten till Helsingör i slutet av juni 1739 sågo resenärerna en fransk eskader ligga förtöjd på redden. Enligt Dalin var den »skickad til at wisa wederbörande makter sin Konungs wälwilja och wälde äfwen i Norden och Östersjön».[2] Ett par veckor därefter inträffade han i Korsör. Under färden över Stora bält uppger han sig ha sovit. »Jag somnade och drömde aldrig så lifligen: jag såg hela Stockholm i liusan låga och wid det tilfället alla dem iag kände i Swerige.» Notisen om drömmen inramas av upplysningar om befästningarna i Korsör och Nyborg. Kriget stod för dörren, och Dalin lämnade med viss ängslan men troligen utan saknad den svenska skådeplatsen. Hans Odyssé kunde börja.

---

[1] Se Breitholtz, Våra första fransk-klassiska dramer. Celsius' Ingeborg och Dalins Brynilda.

[2] Dalin, Anmärkningar för mig sielf på min resa. X 241 U. U. B.

»Swenska Friheten» i tidsenlig utrustning.

Det estetiska problemet.

Av den samtida kritiken betraktades Dalins *Swenska Friheten* (1742) som en nationell trofé. Till den kronologiskt och innehållsmässigt närstående *Sagan om hästen* förhöll sig samma kritik kallsinnig. Den folkliga sagan tillhör ännu den levande litteraturen, medan konstdikten ohjälpligt förvissnat. Till följd av sin betydelse för den samtida litteraturen kan den senare emellertid påräkna historikernas intresse. Av de forskare som senast yttrat sig om Swenska Friheten, har Hilma Borelius framhållit att dikten är en direkt imitation av Voltaires *Henriade*. Den är ett deklamationsnummer, som i detaljerna följer Voltaire »slaviskt».[1] En utförligare karakteristik har Sylwan lämnat. Enligt honom är diktverket visserligen uppbyggt efter vissa sånger i Henriaden. »Men till hela sin anläggning är det långt ålderdomligare och faller under renässansens estetiska typ... Swenska Friheten är en lärodikt såväl som Stiernhielms *Hercules*, och dess ton är icke heller modern, mätt med pseudoklassicismens mått.»[2] Några år senare återkommer Sylwan till ämnet. Dalin har visserligen använt Henriaden, men diktverket, som är »skäligen gammalmodigt» som epos, har Dahlstiernas *Kungaskald* till förebild i sin byggnad med allegoriska figurer och betraktelser.[3] Karakteristikerna gå som synes kraftigt isär, trots att bedömarna utgå från den undersökning av dikten, som återfinnes i Lamms avhandling. Ur det kapitel som där ägnats vår text, må anföras följande sammanfattande karakteristik: »Men det är ej endast i den yttre formen, i ämnets behandling och i den mytologiska apparaten, som Dalin tagit intryck av Henriaden. Även själva idéinnehållet är i stort sett

[1] Borelius, Hedvig Charlotta Nordenflycht, s. 130, 133.

[2] Svenska litteraturens historia, ny omarb. uppl., d. I 1929, s. 335 f.

[3] Svenskt Biografiskt Lexikon, d. 10 1931, art. Dalin, Olof von. Dikten behandlas av Schück i Illustrerad Svensk litteraturhistoria, 3:dje uppl. 1927, d. III, s. 358 f.

detsamma.»[1] Någon definitiv karakteristik av Swenska Friheten inrymmes synbarligen icke i dessa ord. Ingen har visserligen bestritt det av Lamm hävdade beroendet av den franska hjältedikten. Men medan den ene talar om direkt imitation av det helt moderna 1700-talseposet, finner den andre så avgörande olikheter, att Dalins diktverk karakteriseras som ett 1600-talsverk av Kungaskalds eller Hercules' typ. Skillnaden i uppfattning är inte obetydlig och förpliktar till förnyad prövning.

Likheterna mellan Henriaden och Swenska Friheten äro uppenbara. Vi lämna tills vidare därhän de likheter som Lamm anser sig ha funnit beträffande den yttre formen, ämnets behandling och den mytologiska apparaten. Att själva idéinnehållet i stort sett är detsamma i de båda diktverken och att verbala överensstämmelser finnas, har Lamm till full evidens visat. Man kanske t. o. m. kan påstå att Lamm på en viss punkt underskattat beroendet. Voltaires antiklerikalism torde återklinga på fler ställen än Lamm menar. Då Dalin t. ex. i första sången tecknar medeltiden, lägger han skulden till den rådande förvirringen på det katolska prästerskapet, som icke skydde några medel i den politiska maktkampen. Följande beska skildring har med säkerhet sin inspirationskälla hos Voltaire:

> I Norden war det lätt en menlös hop förkjusa:
> Prælaten såg man der til häst ur mässan rusa:
> Med Biskopshatt på hjelm och kåpan kring sin sköld,
> Han drog i Herrans Namn til upror, wåld och stöld.
> Ur feta Klosters djup, dem Kung och Adel skänkte,
> Och der i lustars bad sig Munk och Nunna dränkte,
> Flög ut en faslig swärm, som drefs av wördig list,
> Bedrägeri, försåt och Riksfördärflig twist.
> Själfswåldet snart på Thron Tyranners wåld uphäfer,
> (II: 5: 18)

Samma element ingå i Voltaires uppgörelse med katolicismens förvärldsligade religion.

> Rome, depuis ce temps, puissante et profanée,
> Au conseil des méchants se vit abandonnée;
> La trahison, le meurtre, et l'empoisonnement,
> De son pouvoir nouveau fut l'affreux fondement.
> Les successeurs du Christ au fond du sanctuaire
> Placèrent sans rougir l'inceste et l'adultère;
> (8: 114)

[1] Lamm, Olof Dalin, s. 328.

Man kan inte uppfatta denna överensstämmelse som ytlig efterhärmning, som blott reflexer av Henriadens antiklerikalism. Dalin tänkte som Voltaire i detta avseende. Men han formulerade sin kritik efter Voltaires mönster, lärde sig av honom pregnans och udd. Han fick i Henriaden perspektiv på sitt prästhat. I hans historieverk gå Voltaires tankar igen. Här är icke platsen att redovisa dessa; jag vill i korthet erinra om vignetten i andra delen av *Swea rikes historia* (1750). Det är en originalgravyr av landets då främste utövare av denna konst, Jean Erik Rehn. Till vänster på bilden ser man en påve sittande på sin tron framför en ståtlig arkad. På hans högra sida sitta två representanter för kleresiet, och vid foten av tronen knäböjer en fjättrad konung. Kungakronan ligger vid påvens fötter. Hela arrangemanget synes återgå på Henriaden. Texten återfinnes i fjärde sången:

> Près de ce Capitole où régnaient tant d'alarmes,
> Sur les pompeux débris de Bellone et de Mars,
> Un pontife est assis au thrône des césars;
> Des prêtres fortunés foulent d'un pied tranquille
> Les tombeaux des Catons et la cendre d'Emile.
> Le thrône est sur l'autel, et l'absolu pouvoir
> Met dans les mêmes mains le sceptre et l'encensoir.
>
> (s. 113)

Strax därefter erinrar Oenigheten om sin forna makt:

> »Je ne suis plus, dit-elle, en ces temps bienheureux,
> Où les peuples séduits me présentaient leurs vœux;
> Où la crédule Europe, à mon pouvoir soumise,
> Confondait dans mes lois les lois de son Église.
> Je parlais; et soudain les rois humiliés
> Du trône, en frémissant, descendaient à mes pieds;
> Sur la terre, à mon gré, ma voix soufflait les guerres;
> Je tenais dans mes mains la vie et le trépas;
> Je donnais, j'enlevais, je rendait les États.» (s. 115)[1]

De viktigaste elementen i denna bild äro uppenbarligen hämtade från Henriaden; främst naturligtvis grundidén: den fjättrade konungen, som nedlägger sin krona inför »l'orgueil imposant du triple diadème» (s. 114) eller med Swenska Friheten ens ord »trefalt krona» (II: 5:24). Man kunde kalla vignetten för visualiserad historie-

[1] Jfr i Swenska Friheten (s. 17): »Och sjelf Monarken låg inunder Påfvens fot.» Se Lamm, a. a. s. 329.

uppfattning. Givetvis har Dalin givit konstnären idén. Det är denna som den följande texten utlägger. Många år efter Swenska Friheten tillkomst har Dalin Henriadens antiklerikalism i friskt minne.

Till det anförda vill jag foga ytterligare en sammanställning. Voltaire inleder nionde sången på följande sätt:

Sur les bords fortunés de l'antique Idalie,
Lieux où finit *l'Europe* et commence *l'Asie,*
S'élève un vieux palais respecté par les temps:
La Nature en posa les premiers fondements;
Et *l'art, ornant* depuis sa simple architecture,
Par ses travaux hardis *surpassa la nature.*

Man jämföre härmed:

I Norden wid den strand, der Mälarn glättig rinner,
Och fägnar *Östersjön,* i den han tyst förswinner,
Och der *naturens hand den fägring dem beredt,*
At mer man aldrig än af sjelfwa *konsten* sedt
Der tyckte från en höjd Ulrika . . . (s. 36)

Dalin har som synes utformat sin lilla naturbild i nära anslutning till Voltaires skildring av kärleksgudinnans hemvist. Versen har också här en viss mjukhet och ton, som annars icke förekommer i Swenska Friheten.[1] Parallellismen i uppställning och ordval är så påtaglig, att man är berättigad antaga att Dalin haft Henriadens litet elegiska målning av klassiska nejder framför sig, då han skrev sin lovsång till naturen i Stockholms-trakten. Sammanställningen låter ana en viss syftning i den i och för sig anspråkslösa svenska bilden.

Lamm uttrycker förvåning att ingen före honom sett och visat på sambandet mellan Henriaden och Swenska Friheten. Om man emellertid efter läsningen av texterna redovisar sina intryck, är den första reaktionen: vilken olikhet! Henriaden förefaller rörlig, brokig, målerisk; Swenska Friheten skridande, färglös. De akustiska effekterna och den rika ornamenteringen saknas helt i Swenska Friheten. Om Voltaire målat bildytan full, har Dalin etsat med skarp nål. Henriaden leder tanken till vridscenens växlande vyer, Swenska Friheten

[1] Hildén, som bedömt detta ställe med andra jämförelsepunkter, finner det »tonlöst och torrt». Se hans Studier av naturen i Linnéseklets svenska diktning, s. 44.

till festspelets värdiga tablåer. För att kunna undersöka, vilka egenskaper hos dikterna, som åstadkommit dessa kontrasterande intryck, måste vi isolera eventuella gemensamma element. Svårigheten att finna dylika jämförelsepunkter är symptomatisk. I båda texterna förekomma dock s. k. utförda liknelser.

Henriadens hjälte kastar sig från de rykande stadsmurarna, som han erövrat från rebellerna:

> Comme on voit un torrent, du haut des Pyrénées,
> Menacer des vallons les nymphes consternées;
> Les digues qu'on oppose à ses flots orageux
> Soutiennent quelque temps son choc impétueux;
> Mais bientôt, renversant sa barrière impuissante,
> Il porte au loin le bruit, la mort, et l'épouvante;
> Déracine, en passant, ces chênes orgueilleux
> Qui bravaient les hivers, et qui touchaient les cieux;
> Détache les rochers du penchant des montagnes,
> Et poursuit les troupeaux fuyant dans les campagnes;
>
> (s. 159)

Snabbhet, rörlighet präglar också den bild, som Voltaire använder för att åskådliggöra den unge Egmonts stridsiver:

> Tel qu'échappé du sein d'un riant pâturage,
> Au bruit de la trompette animant son courage,
> Dans les champs de la Thrace un coursier orgueilleux,
> Indocile, inquiet, plein d'un feu belliqueux,
> Levant les crins mouvants de sa tête superbe,
> Impatient du frein, vole et bondit sur l'herbe;
>
> (s. 205 f.)

En annan ton har naturligtvis följande parallell mellan en ung hjältes död i striden och den späda blomman:

> Telle une tendre fleur, qu'un matin voit éclore
> Des baisers du Zéphire et des pleurs de l'Aurore,
> Brille un moment aux yeux, et tombe, avant le temps,
> Sous le tranchant du fer, ou sous l'effort des vents.
>
> (s. 96)

I början av nionde sången finna vi en jämförelse med samma mjuka ton och elegiska stämning, men med en tillsats av sensuellt raffinemang. Det är den kyska stoltheten hos den unga Gabrielle d'Estrées, som skalden velat förtydliga på följande sätt:

Semblable en son printemps à la rose nouvelle,
Qui renferme en naissant sa beauté naturelle,
Cache aux vents amoreux les trésors de son sein,
Et s'ouvre aux doux rayons d'un jour pur et serein.

(Ch. IX s. 232 f.)

Både akustiskt och visuellt gripbar är den bild, som Voltaire använder för att illustrera, hur en till en början upprorisk församling tystnar under Potiers berömda tal:

Ainsi, dans un vaisseau qu'ont agité les flots,
Quand l'air n'est plus frappé des cris des matelots,
On n'entend que le bruit de la proue écumante,
Qui fend, d'un cours heureux, la mer obéissante.

(s. 153)

Om vi ur mångfalden av utförda jämförelser anföra ännu en, är det för att Voltaire själv har funnit den lyckad.[1] Det är mötet mellan de båda härarna, upptakten till stridsskildringen i åttonde sången, som beskrives:

(Sur les pas des deux chefs alors en même temps
On voit des deux partis voler les combattants.)
Ainsi lorsque des monts séparés par Alcide
Les aquilons fougueux fondent d'un vol rapide,
Soudain les flots émus de deux profondes mers
D'un choc impétueux s'élancent dans les airs;
La terre au loin gémit, le jour fuit, le ciel gronde,
Et l'Africain tremblant craint la chute du monde.

(s. 206)

Jämförelserna i Swenska Friheten äro få, speciellt gäller detta om de utförda eller homeriska liknelserna. Av denna typ finnas inalles fem, av vilka tre omfatta blott två rader. Alltså typen:

Men som kring Karlewagn et bloss i hast uprinner,
Rätt som det skönast syns, i blinken det försvinner:
Så gick — — —

(s. 30)

---

[1] I artikeln Comparaisons i Connaissance des Beautés et des Defauts de la Poésie et de l'Éloquence dans la langue française, 1749 (t. 23: 337). Bengesco har nedlagt stor möda att frånkänna Voltaire denna »poetik» (utan regler), dock utan bindande argumentering. (Bengesco, Voltaire, Bibliographie de ses oeuvres, II, s. 47 ff.) Enligt den allmänna meningen är Connaissance en skrift, som tillkommit under medverkan av Voltaire, ett slags »interview», troligen.

Karl den tolftes oföränderliga mod jämföres med klippan, som motstår elementens raseri:

> Så plär et Hälleberg, när tusend stormar hota,
> Och wräka kull de trän, som i dess sköt sig rota,
> Med lika fasthet stå: så står — — — (s. 32)

På samma uråldriga schablon bygger Voltaire sin hyllning till Henrik:

> Il est comme un rocher qui, menaçant les airs[1]
> Rompt la course des vents et repousse les mers.
> (s. 212)

En längre liknelse förekommer i partiet om Gustav Vasa:

> Liksom, när rägn och moln, och mörker kring det höga,
> Har alt i dwala swept, det klara werldens öga,
> Som genomstrålar skyn och ner på jorden ser,
> Upwäcker och nytt lif det matta tysta ger:
> (Så steg det hjärtat up . . .)[2]
> (s. 23)

Det är Gustav Vasa, återkommen från sin exil, som liknas vid solen. Till sist citera vi den längsta jämförelsen:

> Som Hafwet, när det lugnt sin fägring låter skåda,
> Ej törs då wädrets magt den minsta wåg upbåda:
> Mot stilla skyars glans den tysta böljan ler
> Och himlen sjelf sin prakt uti dess spegel ser;
> Men strax en faslig storm ur jordens djuphet rusar,
> Med swall och wågors ras det wreda Hafwet brusar,
> Och seglarn i et moln långt bort ur leden bögd:
> Går än til afgrund ned och än til skyars höjd:
> (Så kan ock Sorgen snart all Glädjen at fördrifwa:)
> (s. 16)

Denna bild avser att genom framställning av den atmosfäriska förändringen, då ett stilla solsken över ett lugnt hav plötsligt avlöses av en »storm ur jordens djuphet», ge en parallell till den omkastning i stämning, som kom efter den första hänförelsen över Kalmarunionen.

[1] Kellgren valde detta Voltaire-citat till motto för »En stadig man».

[2] Jämför i Henriaden, då hjälten, just återkommen från England, mötes av en farlig situation, men slår ligan på flykten:

> (La victoire revient, les liguers disparaissent,)
> Comme aux rayons du jour qui s'avance et qui luit,
> S'est dissipé l'éclat des astres de la nuit.
> (s. 110)

Det är en påfallande brist på konkret naturiakttagelse i de nyss anförda bilderna. Eller, för att se saken positivt: en beslöjad natur, och ibland, såsom i uttrycket »det matta, tysta», en långt driven abstraktion. Därmed sammanhänger bristen på kolorit. Det finns inga som helst pittoreska drag. Det finns heller ingen rörelse. Man kan invända, att i det sist anförda exemplet, Dalin just med rörelsen velat åskådliggöra en själslig process. Ser och känner läsaren rörelsen i raden om seglaren som »går än til afgrund ned och än til skyars höjd»? Mitt intryck är tvärtom *balans*. Avståndet till »motivet» är så stort, att detta, »båten», knappt varit skönjbart. I fjärrperspektivet upphör rörelsen.

Det är en iögonfallande skillnad mellan Voltaires och Dalins utförda liknelser. Den statistiska skillnaden har redan berörts. Här några exakta uppgifter. Vid en undersökning av relationen mellan långa och korta jämförelser i de båda diktverken har jag funnit följande skillnad (som kort räknas jämförelse på två rader, som lågn jämförelse på mer än två rader). I Henriaden utgöra de långa jämförelserna över 80 procent av hela antalet, i Swenska Friheten är motsvarande relation 40 procent. Dalin är sålunda sparsammare med detta stildrag än Voltaire. Vi veta inte varför, möjligen är det slump, det kan också vara vilja. Denna kvantitativa olikhet motsvaras som vi sett av kvalitetsolikhet. Henriadens långa jämförelser förmedla intryck av rörelse, färg, ton; motsvarande element i den svenska texten äro diffusa, diskreta. Blott de relativt sparsamt förekommande korta och banala naturbilderna äga motsvarigheter i Swenska Friheten. Denna iakttagelse synes tyda på medveten vilja, och aktualiserar frågan om Dalins natursinne. Lamm har med rätta kallat Swenska Frihetens naturbilder banala. När han (a. a. s. 334 f.) som förklaring till naturklichéerna hänvisar till Dalins brist på fantasi och brist på intresse för naturskildringar, frågar sig läsaren, om dessa drag verkligen äro så konstitutiva hos Dalin, som formuleringen anger. Man tänker på författaren till Sagan om Hästen och till denna suggestiva höstbild:

> Kulna höst med rägn och töken
> Bara backar, torra trän,
> Ängar, magra som en öken,
> Toma fält och foglaskrän,
> Is-belupna kärr och hagar,
> Mörka gång och hala stig,
> . . . (Wisa, W. A. IV: 136)

Hur därmed än må förhålla sig, så är det anmärkningsvärt, att Voltaire, parisaren, tagit med avgjort fler konkreta naturdrag än Dalin, som under sin mottagligaste tid stått i daglig kontakt med naturen. Vi få anledning diskutera förhållandet längre fram.

Den frappanta olikheten mellan de båda diktverken har bl. a. sin rot i de »utförda jämförelserna». Men givetvis kan inte den stora skiljaktigheten i fråga om dessa senare ge annat än en del av förklaringen. Till intrycket av brokig prakt och traditionell poesi i Henriaden bidraga inte oväsentligt de förekommande mytologiska namnen och anspelningarna på antikens saga och poesi. Låt oss anföra några exempel. Först den rokokosöta ingressen till skildringen av hjältens uppvaknande ur drömmen:

> L'Aurore cependant, au visage vermeil,
> Ouvrait dans l'orient le palais du Soleil:
> La Nuit en d'autres lieux portait ses voiles sombres;
> (s. 188)

Att Themis och Mars nämnas (t. ex. Ch. VIII s. 174) liksom på flera ställen klassiska namn och symboler, såsom Amor och pilkogret, Justitia och vågen, är mindre viktigt i sammanhanget, än t. ex. att Mornays redbara karaktär påstås lika litet fördärvas av hovluften som Arethusas rena vatten, då det rinner genom Amphitrites rike:

> Belle Aréthuse, ainsi ton onde fortunée
> Roule, au sein furieux d'Amphitrite étonnée,
> Un cristal toujours pur, et des flots toujours clairs,
> Que jamais ne corrompt l'amertume des mers.
> (s. 235)

Suggestivare är kanske bilden av hur de genom belägringen utmärglade borgarna röra sig på stadsmuren:

> On voit sur les remparts avancer à pas lents
> Ces corps inanimés, livides, et tremblants,
> Tels qu'on feignait jadis que des royaumes sombres
> Les mages à leur gré faisaient sortir les ombres
> Quand leur voix, du Cocyte arrêtant les torrents,
> Appelait les enfers, et les mânes errants.
> (Ch. X s. 254)

Och vid Henriks avfärd från Dieppe till England berättas, att

> L'impétueux Borée, enchaîné dans les airs,
> Au souffle du zephyr abandonnait les mers.
> (s. 50)

Swenska Friheten är inte prydd i dylik poetisk dräkt. Man söker förgäves efter uppenbara anspelningar på och reminiscenser från klassisk eller nordisk mytologi, med ett undantag:

> Den ädle Ladulås, hwars glans nu jorden dölgde,
> Fick se i Glysiswall två Söner alt för brådt.
> (s. 15)

I avsaknad av »lärd» utsmyckning blir den svenska dikten naknare och kyskare än Henriaden. Distansen mellan verken i estetiskt avseende förstoras därjämte av de ej få reminiscenserna från bibeln i den franska hjältedikten.

Detaljerade beskrivningar äro ej speciellt utmärkande för Henriadens poetiska stil. Men de förekomma. Vi tänka närmast på skildringen i sjätte sången av anfallet mot huvudstaden, vilket utmynnar i en blodig strid. Det är en bred, omständlig beskrivning med många sakupplysningar om vapnen; kastmaskinerna, minorna, bomberna.[1] Det behöver knappast påpekas, att Dalin avstått från varje ansats till sådan amplifikation. För honom är synbarligen *linjen* viktigare än figuren, *saken* än form och dekor. Att belysa detta förhållande genom citat är av lätt insedda skäl ganska svårt. Ögnar man igenom en sida var som helst i dikten, slår »nakenheten» emot en. Avslutningsvis må påpekas den kanske mest uppseendeväckande skillnaden mellan texterna. Henriaden är till omfånget som ett ordinärt epos, medan Swenska Friheten är anmärkningsvärt kort.

Granskningen av jämförbara poetiska element i texterna har bragt i dagen vissa orsaker till den spontant kända olikheten mellan verken. Det konstaterades, att Henriaden till skillnad från Swenska Friheten innehåller homeriska liknelser, klassisk mytologi, bred beskrivning, m. a. o. traditionellt episka drag. Vårt närmaste tema blir att hastigt inventera, vad Henriaden kan ha behållit av det »lärda» eposets *motiv*. Redan i första sången inträffar den klassiska stormskildringen; och sedan följa de välkända situationerna slag i slag. Vinddriven finner Henrik en grotta med en eremit, som förutsäger hans framtida öden. Sedan får läsaren i hjältens berättelse inför drottningen en redogörelse för förhistorien. Henrik besöker — vis-

[1] »Il transporte le lecteur sur le champ de bataille; et il vous semble plutôt *voir un combat* qu'en lire la description en vers.» Orden äro hämtade ur sedermera Fredrik II:s företal till Henriaden. Man kan betrakta passagen som ett expertutlåtande, fastän den förelegat redan 1739 (VIII: 25).

serligen i en dröm — himmel och helvete och får kasta en blick in i sitt lands framtid. Han avgör i envig stridens utgång, och han hindras för en tid av sin kärlek till Gabrielle att fullfölja sin patriotiska höga uppgift. Han överger henne liksom Eneas Dido. Vi äro aldrig långt borta från Homeros och framför allt Vergilius även vad beträffar stoffet. Och den nionde sången, där kärleksepisoden utföres, är så antik i ämne och ton som något verk före antikrenässansen mot slutet av seklet. Vi ha tidigare anfört själva anslaget. Några rader, som visa den klassiska pastorala stämningen, må anföras. Jag tager mig friheten att använda ett stycke av en översättning, som lyckats föra över stämningen, samtidigt som den på det närmaste ansluter sig till originalets text. (Denna anonyma översättning av början av nionde sången publicerades i tre nummer av Gjörwells Allmänna Tidningar på senhösten 1772.)[1]

Där är hvar enda park med gröna Myrten hölgd,
Som ännu aldrig var af vintrars våld förfölgd.
Där alt i blomma står, och mognar utan hinder:
Pomona frugter ger, och Flora kransar binder.
Förutan mänskors svett man jorden bördig ser;
Hvar årstid är sig lik, och samma skörder ger.
En dödlig nyttjar där Naturens sälla Lagar,
Och alt hvad ljufligt fants i verldens första dagar,

Det är inte blott vid skildringen av den antika guldålderns Arkadien, som den franske poeten lockar klassisk ton ur sitt instrument. Lika lätt som det är att i sjätte sången se att paret Henrik och Ludvig har sin förebild i Eneas och Sibyllan, lika lätt är det att peka på andra vergilianska reminiscenser i motiv och stil — åtminstone om man använder en edition som tagit med Voltaires egna noter. Han har nämligen inte lämnat någon möda ospard att peka på sitt klassiska mönster. Låt oss se, vad Henrik såg och höra vad han hörde, då han från solarnas oändliga ljusvidder ställde färden

Vers un séjour informe, aride, affreux, sauvage,
De l'antique chaos abominable image,
Impénétrable aux traits de ces soleils brillants,
(s. 172)

[1] Några år tidigare hade Brander häftigt kritiserat just nionde sången, »så hednisk, som någonsin någon af Homeri eller Virgilii». Noternas upplysningar om skildringens allegoriska karaktär bryr han sig icke om: »jag har intet at göra med noterne». Försök om Epopée, Poëme epique eller Hjälte-Dikt, s. 33.

Hur denna dödens boning var beskaffad, få vi veta genom hans förfärade ord:

»Quelles clameurs, ô Dieu! quels cris épouvantables!
Quels torrents de fumée! et quels feux effroyables!
Quels monstres, dit Bourbon, volent dans ces climats!
Quels gouffres enflammés s'entr'ouvrent sous mes pas!
(s. 172)

När vi sedan följa hjälten under hans vandring mellan olika grupper av osälla, som lida sina gärningars lön, få vi om icke en detaljerad bild, så i alla fall en klar föreställning om de lokala förhållandena.

Även den svenska dikten presenterar dödsriket. I övrigt finnes här ingen motsvarighet till nyssnämnda episoder. I en dröm får Ulrika skåda in i underjorden. Introduktionen är känd och beundrad:

Omringad af sin magt stod Mörksens Förste myndig,
Och ögon hwälfde kring, hvars minsta blink var syndig:
Förmätna wreda steg han tog och jorden skalf,
Han talte och det gall i bärgens djupa hwalf.
(s. 36)

Men hur det rike såg ut, som denne furste härskar över, därom lämnar oss Dalin i fullkomligaste okunnighet. Alla upptänkliga allegorier intaga scenen, beskrivas och karakteriseras, varefter följa anföranden av »mörksens Förste» och »oenigheten», i vilka redogörelser avgivas, planer utformas, instruktioner meddelas. Men inte en aning om topografien får man, inte en sekund tänker man på plågor, kval, marterade syndare. Dalins skildring påminner mest om ett stenografiskt återgivande av — sit venia verbo — förhandlingarna vid en bolagsstämma — i en för bolaget kritisk situation. Liksom överallt i dikten råder här fullständig återhållsamhet med de konkreta dragen. Allt synes vara anlagt på instruktion, ingen miljöskildring stör diktens ekonomi. Trots att Dalin för in ett typiskt antikt motiv, dödsrikesbesöket, och trots att uppträdande personifierade egenskaper, såsom t. ex. Afund ha sitt genealogiska ursprung i den klassiska hjältedikten, är detta parti helt oklassiskt till form och i anda. I denna egenskap harmonierar det med hela dikten.

Betrakta vi undersökningen ur genrehistorisk synpunkt, kunna vi säga, att den givit två resultat. Det ena är att Henriaden på många och avgörande punkter står i direkt kontakt med det klassiska eposet, det andra att Swenska Friheten på samma punkter är definitivt

olik sitt förmenta mönster. Detta synes innebära att Swenska Friheten frånsagt sig rätten att räkna släktskap med det förnämaste litterära familjen med Iliaden, Odyssén och Eneiden som prominentaste medlemmar och alla tiders mönster. Då uppställer sig den viktiga frågan: Har Dalin för sitt verk gjort anspråk på den stolta beteckningen epos? Om så inte är fallet, kunna vi avsluta undersökningen och formulera resultatet: I sitt verk Swenska Friheten har Dalin influerats av i Henriaden förekommande idéer och idékänslor, men poetiskt och stilmässigt har han avvisat samma dikt som mönster, vilket är helt naturligt, eftersom Henriaden är ett epos av traditionell typ och Dalin aldrig avsett att skapa ett epos. Nästa steg vore att med Sylwan m. fl. i Hercules eller Kungaskald — eller varför inte hos Columbus eller Spegel? — söka förklaring till diktverkets form. Det är sålunda en angelägen uppgift att besvara frågan. Låt oss först höra samtida omdömen! Diktverket anmäldes i septembernumret 1742 av *Tidningar om The Lärdas Arbeten* (tryckt och utgivet först jan. 1743). Dalin överhöljdes med lovord. Han hade skänkt sina landsmän *»en epique Dikt»*, ett verk, »som kan jämföras med vår tids bästa poetiska arbeten» (s. 147). Ej blott vår tids, menade den patriotiske Abr. Sahlstedt (1757). Den svenska dikten uthärdade en jämförelse med »det Italienska frälsade Jerusalem». Underlägset Tassos epos i »invention och eld» var det i värdig diktion och tankestyrka överlägset Gerusalemme Liberata.[1] Vid ett annat tillfälle yttrar Sahlstedt sig på ett originellare sätt: »En Fransk Auctor som handlar om Episka dikter säger att Homeros gjort Virgilius. Men huru det är, kunna bägge dessa Poëter anses såsom fäder för alle andra af det slaget. Frankrike har at tacka dem för det man fådt se Henriade, ock när wi hörde wår Mäster-Skald siunga om Swenska Friheten, tror jag det något hvar tänkte på de gamla gubbarne.»[2] Det är Voltaires *Essai sur la poésie épique*, som är hans utgångspunkt. Man lägger märke till att han uttrycker sig försiktigt om Swenska Frihetens »rapport» med Homeros och Vergilius, medan han är säkrare på Henriadens beroende av »de gamla gubbarne», som hans litet respektlösa översättning av »les Anciens» lyder. Men han tvekar inte att räkna Swenska Friheten som ett dithörande verk. Det gjorde heller inte en så kunnig och känslig kritiker som Bergklint. I sitt minnestal över Dalin 1764 yttrar han om Swenska Friheten följande:

[1] Critiska Samlingar, II, 1757, s. 182. (I Anmärkn. öfver Triewalds Lärospån.)
[2] Tankar i Witterhetsarbeten, s. 346, 1758.

»Är denna Hjältedikt hos oss snart den enda . . . så uppgår den ock i styrka och wärdighet emot allt hvad som bör väntas af vår enda Maro.» Vid denna tid gör sig en tendens att sammanställa de båda diktverken märkbar. Oss intresserar denna omständighet närmast som indikation på samtidens syn på Dalins dikt. Vi finna däri stöd för vår åsikt, att det enormt populära diktverket utan vidare fördes till den anrika epikens genre. Ur en annan synpunkt är denna observation viktig, nämligen för frågan om Henriadens (och Voltaires i viss mån) »fortune» i Sverige. Känt egentligen först på 1750-talet, då alltså över två decennier gammalt, synes det franska eposet först vid denna tid på allvar komma in i kritiken. Anders Odel fann 1764, att Dalins diktverk vida överträffade Henriaden.[1] Anders Schönberg, Gjörwells vän, sammanställer de båda diktverkens angrepp på fanatismen, då han i en artikel 1767 fördömer intoleransen.[2] Något år senare säges rent ut att Henriaden i viss mån tjänat som mönster för Dalin. Det sker i det välkända tal inför Kungl. Vetenskapsakademien, i vilket Celsius som metod för att höja den litterära smaken rekommenderar poeter och talare att imitera erkända litterära mönster. Det var alltså ingalunda i avsikt att skada Dalins litterära renommé, som han avslöjar beroendet, utan för att gendriva den tydligen existerande uppfattning, som sade att imitation vore klandervärd. »Ej eller länder det vår berömda Dalin til något förmörkande, då han i sin förträffeliga Sång öfver den Svenska Friheten, lyckeligen, på et eller annat ställe... imiterat Henriaden».[3] Långt tidigare hade Aurivillius i sin lärda avhandling *De Carmine epico* 1753 observerat, att diktverken på en viss punkt tillämpade samma realistiska teknik. Denna avhandling laborerar med ett imponerande stort material, från Iliaden till den nyaste tyska Henriade-imitationen, Schönaichs Hermann (1751).[4] Swenska Friheten blir heller inte bortglömd. Den omnämnes ingalunda särskilt utförligt. Man måste förstå svårigheten. Ty om det är sant, att Aurivillius i denna dissertation i anslutning till Voltaires Essai sur la Poésie epique gav

---

[1] Odel, Plato om Swerige, 1764, s. 11, cit. efter Hörnström, Anders Odel. En studie i frihetstidens litteratur- och kulturhistoria, 1943, s. 226.

[2] Bref, om et godt Hjerta och et stort Förstånd, Swenska Magasinet, 1767, s. 190 f.

[3] Celsius (d. y.), Tal om smak uti den svenska . . . vältaligheten, 1768, s. 16.

[4] Om Henriaden i Tyskland, se Korff, Voltaire im literarischen Deutschland des XVIII. Jahrhunderts, 1917, d. I, andra kapitlet.

uttryck åt en märkligt fri uppfattning vid bedömningen av skilda tiders och kulturers epos[1], är det inte mindre sant, att hans mönster för framställningen är Le Bossus schema i *Traité du Poème epique* 1675, en järnhårt dogmatisk, klassicistisk traktat. Regelestetikens schematism går igen i rubrikerna: Sectio I:ma De Actione Epica (med underavdelningar), Sectio II:da de Episodiis. Mätt efter den mallen har Swenska Friheten svårt att hävda sig. Aurivillius gör dock sitt bästa för att få in den i diskussionen. Så t. ex. när ämnet för epos ventileras. Moderna bedömare ha ju klandrat Dalin för hans val av ämne, men Aurivillius tolkar samtidens mening, då han säger, att Dalin inte kunde ha valt något ämne, värdigare ett fritt folk än lagen och rätten: »Nostratum denique Poëtarum nobilissimus *Dalinus* libera gente dignius nihil, quam de caelo missam & a patriæ tot patribus vindicatam legum juriumque aequabilitatem adumbrare potuit» (a. a. s. 7). Det är vid behandlingen av episoderna som Aurivillius gör den parallellisering av de båda texterna, som jag nyss nämnde. Författaren uttalar sitt gillande av att Voltaire, när han efter klassikernas mönster förde sin hjälte ned till underjorden, lät detta ske i en dröm.[2] Dalin visar prov på samma skicklighet, säger Aurivillius, när han utmålar de faror som hota den svenska friheten, »non quasi opere ipso exstitissent, sed in somnio tantum augustae Principi occurentsia» (a. a. s. 28). Man kan inte hålla tillbaka misstanken, att den lärde humanisten först efter många överväganden bestämt sig för att taga med Swenska Friheten. Det väsentliga och faktiska är, att han gjorde det. Långt in i den gustavianska tiden menade man att Swenska Friheten var ett epos, och att så skedde var väl till någon del Aurivillii fel eller förtjänst.

Den veterligen förste, som uttrycker tveksamhet härom, är Carl Fredrik Scheffer. Han resonerar på samma sätt om Dalins skaldestycke, som Addison i århundradets början om Miltons Paradise Lost.[3] Det är i det anonyma företalet till Rudins Dalin-utgåva, han bekänner att han inte vet om ifrågavarande dikt är en »Poème epique». Den kanske inte skulle räknas till denna genre av den som

---

[1] Se Bergh, Litterär kritik i Sverige, 1916. 4:de kap. Carl Aurivillius.

[2] I sitt företal till Henriaden (1739, utg. 1756) ger Fredrik II uttryck åt en gränslös entusiasm över samma grepp. »La seule idée d'attribuer au rêve de Henri IV ce qu'il voit . . . dans les enfers . . . vaut seule toute *l'Iliade*.» (8: 24)

[3] I The Spectator, vol. 4, passim. I Essai sur la Poesie Epique omnämnde Voltaire Addisons tveksamhet vid bestämningen av Paradise Lost. (8: 308)

»strängeligen ville pröfva alt efter de Episke Reglors föreskrift; men visst är, at vi i Svenska Språket icke äge något Skaldeverk, som mera liknar en Poeme Epique, än detta». Leopold är den förste som vägrar att tillägga Dalins opus beteckningen epos. Det är ju, menar han, en blandning av hjälte- och lärodikt, men »det har länge hos oss varit berömdt såsom en god epopé, jemförlig med andra nationers mästerstycken. Till den grad voro rim med tankar en alldeles osedd nyhet i Dalins första tid, at man trodde konstens höjd upphunnen, så snart man i et rimmadt språk kunde framställa några allmänna maximer med ett visst logiskt sammanhang».[1]

På detta ställe berör Leopold också en fråga, som vi nu närmast ha att taga ställning till, Dalins egen åsikt. Leopold uttalar sig med största bestämdhet: »Utan tvifvel var det Dalins mening att gifva nationen ett episkt poem.» Efter de enstämmiga vittnesmål vi lyssnat till skulle vi väl utan vidare diskussion kunna göra Leopolds påstående till vårt. Kanske skulle en jury finna anledning förklara vittnena i jäv med hänvisning till att de varit influerade av önsketänkande. Det är dessbättre inte helt omöjligt att komma Dalins egna intentioner på spåren. Dikten börjar med »propositio» och »invocatio», vilka avdelningar väl lika litet som diktverkets s. k. homeriska jämförelser leda tankarna till »de gambla gubbarne», men som dock äro av relevans vid examinationen. Här har Dalin nämligen följt för genren gällande konventioner. Man kan taga för avgjort att Dalin delade samtidens åsikt beträffande Swenska Frihetens genre. Diktverket var ett epos, trots att det icke uppfyllde de *klassiska* kraven på en hjältedikt. Sannolikt rymmer den utländska litteraturen parallellfall. Den närmaste uppgiften blir att ställa in vår text i det historiska sammanhanget. På denna väg kan man kanske erhålla förklaring till den egendomliga dubbelhet, som karakteriserar Swenska Frihetens relation till Henriaden: likhet och olikhet.

---

[1] Samlade Skrifter, d. V, 1833, s. 435 f. Intressant är att se, hur långt bort Leopold kommit från den ståndpunkt han hade 1777. I sitt välkända brev till J. A. Lindblom anmärker han visserligen på vissa formella brister i Swenska Friheten, men trots dessa betraktas dock Dalin som en skald av yppersta internationella klass. Brev $^3/_2$ 1777, Samlade Skrifter. SVS 2: 1, s. 34 f.

Voltaires eposteorier.

I sin tidigare nämnda avhandling har Gunhild Bergh satt Aurivillii vidsynta kritik i samband med Voltaires *Essai sur la poésie épique*.[1] Det är tydligen i denna skrift vi i första hand böra söka förklaringen till Dalins emancipation från reglerna, speciellt som även en yttre omständighet talar härför. Voltaires skrift har alltsedan 1733 och långt förbi 1742 (Swenska Frihetens tillkomstår) ingått i varje ny Henriade-edition.[2] Den fräna polemik mot regler och definitioner och det (därav nödvändiggjorda!) energiska understrykande av Smakens relativitet, som sätter sin prägel på det första kapitlet, ha kommit många forskare att i Essai . . . se gryningen till smakrelativitetens och den historiska kritikens era. När Voltaireforskningen upptagit detta betraktelsesätt, och gjort den unge Voltaire till romantiker, har resultatet blivit, att hans senare kritik framstått som ett negerande av den fria uppfattningen i Essai . . . Den äldre Voltaire blir med andra ord som kritiker en avfälling; hans kritiks historia blir berättelsen om romantikern, som blev reaktionär. Med skärpa har Lanson-lärjungen Raymond Naves i sitt betydelsefulla arbete *Le goût de Voltaire* (Paris 1938) protesterat mot denna uppfattning. Han har visat på förekomsten av till synes diametralt motsatta idéer i Essai . . .[3] Förutom den ivrigt kommen-

---

[1] Aurivillius pläderade för uppskattning av (enl. Gunhild Berghs översättning, a. a. s. 84) såväl »Homeri enkelhet och Vergilii majestät» som »Tassos leende färger, Miltons sublima djärvhet, Voltaires manliga kraft och Dalins lyckliga försök».

[2] Se Bengesco, Voltaire, Bibliographie de ses oeuvres, I, s. 99—122.

[3] Man kan med svenskt material belysa, hur heterogen Essai är i enskildheterna. Abraham Sahlstedt avhandlade någon gång på 1750-talet svårigheterna att bedöma »et wackert snille-värk». (Tankar i Witterhets Arbeten II, s. 135 f.) Han refererar till en »Fransösk auctor», som framhållit, att kritikern »måste wara född med några gnistor af den eld som upqwickar dem, hwilka han will känna». Sahlstedt har här ordagrant översatt de rader i Essai, vilka Voltaire riktat mot »filosofernas» (särskilt La Mottes) rationalistiska Homeros-kritik (8: 319). Det är den modernaste, från Dubos emanerande känsloestetiken som Sahlstedt får i sina händer. Han tar ingen skada. Hans rationalism är bombsäker. Några sidor tidigare (s. 124 f.) har han citerat det parti i Swenska Friheten, som börjar »Omringad af sin magt . . .», exakt samma stycke sålunda, som Atterbom beundrade. (Siare och Skalder, 3, s. 62.) Sahlstedt kommenterar: »Desse äro ju förträffelige tankar . . .» — Voltaire stod i själva verket fjärran från den okritiska genikult, som Dubos' estetik ledde till. Miltons självsvåldiga fantasterier såra hans smak. Han ägnar sig utförligt åt

terade fördomsfriheten märkes där också den ständigt vakna kritiken (a. a. s. 142). Denna dubbla aspekt uttrycker Naves i formeln: »tout accueillir, tout contrôler». Voltaires innersta mening och därmed skriftens enhet ligger i denna tvåfaldiga maning: att läsa skilda tiders och länders litteraturer men att läsa dem med kritik. Naves påstår, att man inte kan läsa fram denna formel i den nu föreliggande franska versionen. Denna är en av Voltaire 1733 omarbetad översättning av den ursprungliga från 1727, som skrevs i England på engelska. Naves menar, att Voltaire i denna senare franska version »a voilé ses intentions primitives» (a. a. s. 141). *Essay on Epick Poetry* har inte varit mig tillgänglig, fastän den numera föreligger i nytryck (ed. F. D. White, New York 1915). Men man har en utförlig och citatrik presentation av de väsentligaste partierna i originalversionen i en undersökning av Ernst Merian-Genast, *Voltaire und*

att i Essai referera alla vansinnigheterna (s. 358): »cette futilité avec laquelle Satan fait bâtir une salle d'ordre dorique au milieu de l'enfer, avec des colonnes d'airain . . . pour haranguer les diables . . . Pour comble de ridicule, les grands diables, qui auraient occupé trop de place . . . se transforment en pygmées . . .» Vi påminnas om Kellgrens Milton-kritik i kommentaren till *Man äger ej snille för det man är galen.* I själva verket är Kellgrens Milton-kritik nära nog en översättning av Voltaire's eller, exaktare: en katalogartad förteckning på grundval av Voltaires kritiska referat av Paradise lost. Här några »orimligheter at förvånas af: . . . Satan som bygger midt i Helfvete en sal med Koppar-Colonner av Dorisk ordning, för at rådpläga med Djäflarna; de stora djäflarna som förbyta sig til Dvärgar för at ge mera rum» o. s. v. (Samlade Skrifter, SVS, andra delen, s. 236). Vi se sålunda, att Sahlstedt och Kellgren i Essai mött såväl den nyaste känslokritiken som den på klassisk grund vuxna smak-kritiken. Mellan Kellgren och Voltaire existerade andlig frändskap. Om båda reagera starkt inför förvillelserna i Paradise lost, så hindrar detta inte, att de finna paradis-scenen oöverträffad. Voltaire (s. 357) förklarar, att det inte finns något motstycke till Miltons kärlekspoesi, och Kellgren (s. 236) yttrar om samma paradisscen, att troligen ingen »Skald på jorden upnått styrkan af hans snille». Att Kellgrens Milton-kritik i formen så nära anslöt sig till Voltaires, betyder blott att Voltaire gett den bästa tänkbara formulering för Kellgrens egen åsikt. Att det låg allvar bakom lovorden bevisas av att hans egen stora kärleksdikt bär spår av Miltons skapelse-epos. (Blanck, Den nordiska renässansen i sjuttonhundratalets litteratur, s. 360.) Ingen kan ha förstått Voltaires intentioner i ungdomsskriften bättre än den mogne Kellgren, om vilken sagts att »han fogade sig lydigt under den harmoni, som kallades smaken, le goût». Kellgren passerade klassicismen, »gjorde en färd in i det romantiska landet, men han upphörde aldrig att lyda smakens förnäma lagar». (Blanck, Bellman vid skiljovägen och andra studier, s. 92.) Betydelsen av Essai . . . för Kellgrens smak-kritik har ovanstående rader också velat framhäva. Man har veterligen ej tidigare observerat Kellgrens beroende av Voltaires Milton-uppfattning.

die Entwicklung der Idée der Weltliteratur.[1] Att döma av denna har Naves starkt överdrivit olikheten mellan de båda versionerna. Differenserna synas vara av framför allt dipositionell art (vartill kommer att vissa av formuleringarna i Milton-avsnittet avsevärt skärpts i den franska editionen). Sålunda inledes 1727 års upplaga med orden »There is such a thing as a national taste» (Merian-Genast, a. a. s. 101) och vidare ha de viktiga rader, som i den aktuella versionen stå som avslutning till första kapitlet ursprungligen varit placerade efter det avslutande Milton-avsnittet. Naves menar, att denna ursprungliga placering av stycket gav den där uttryckta idén karaktären av »conclusion générale»; för honom blir samma ställe, på franska och med annan omgivning, på sin höjd en »indication» på Voltaires ursprungliga intention med Essai (a. a. s. 141, not 75). Jag citerar det berörda stället:

> Si les nations de l'Europe, au lieu de se mépriser injustement les unes les autres, voulaient faire une attention moins superficielle aux ouvrages et aux manières de leurs voisins, non pas pour en rire, mais pour en profiter, peut-être de ce commerce mutuel d'observations naîtrait ce goût général qu'on cherche si inutilement (8: 314).

Så vitt jag förstår, har Voltaire med denna nya placering så litet beslöjat sina avsikter, att dessa i själva verket här framträda med större skärpa. De anförda raderna kunna inte ha fått en lämpligare placering än just här, i slutet av första kapitlet. De summera å ena sidan upp det föregående: Låt inte nationella fördomar eller smakfördomar hindra oss att lära känna de moderna litteraturerna! Å andra sidan ge de anvisningar hur man skall fatta det som följer: läs Homeros, Vergilius, men också Tasso, Milton m. fl. Läs alla, men med kritik. Sök hos alla det för alla tider vackra! Det är självklart, att Dalin, om han läst denna skrift, använt den vanliga, franska versionen. Det har därför varit angeläget att visa, att denna icke avsevärt beslöjar Voltaires ärende.

Sedan Voltaire avhånat Le Bossus definition av epos, uppställer han mot denna sin egen enkla beskrivning: »Le poëme épique ... est un récit en vers d'aventures héroiques» (s. 308). Han ångrar sig omedelbart, och överlämnar åt pedanterna att disputera om namn. Förnuftiga människor anlägga väsentligare synpunkter på eposet: de fråga sig »sur quoi les nations polies se réunissent, et sur quoi

[1] I Romanische Forschungen, Band XL.

elles diffèrent». Voltaire svarar utan att tveka med satsen: »Un poëme épique doit partout être fondé sur le jugement, et embelli par l'imagination» (a. a. s. 309). Första delen av satsen var tydligen enligt Voltaire så evident, att han nöjde sig med att utveckla, vilka element i eposet, som hörde under »le jugement», under förnuftet. Dit hörde kraven på handlingens enhet och enkelhet. »Toutes (sc. les nations) vous diront qu'une action une et simple . . . leur plaira davantage qu'un amas confus d'aventures monstrueuses» (a. a. s. 309). Handlingen skall vara storslagen, vidare väcka intresse och slutligen vara fullständig. »Telles sont à peu près les principales règles que la nature dicte à toutes les nations qui cultivent les lettres.» Vi komma till den senare delen av satsen: en épopée bör vara förskönad av fantasien. Till fantasiens domäner hör sådana traditionella konventioner som det episka maskineriet, »le merveilleux épique» överhuvud, och episodernas karaktär. Allt beror här på »cet instinct qu'on nomme goût». På detta område måste finnas tusen åsikter, men inga regler. Sålunda: allt det som hör under fantasien är relativt. Voltaire uppställer dock frågan, om det inte finns några »beautés de goût», som behaga i lika grad alla folk? Jo, svarar han, *den antika litteraturen* har alltsedan renässansen förenat alla Europas folk till en enda republik och skapat *en övernationell smak*. Men varje folk har dessutom en miljöbetingad »goût particulier»: »Vous sentez dans les meilleurs écrivains modernes le caractère de leurs pays à travers l'imitation de l'antique: leurs fleurs et leurs fruits sont échauffés et murís par le même soleil; mais ils réçoivent du terrain qui les nourrit, des goûts, des couleurs, et des formes differentes» (s. 309). Beträffande den nya litteraturens förhållande till den gamla yttrar han: »Nous devons admirer ce qui est universellement beau chez les anciens» (s. 312). Med hänvisning till de fullkomligt förändrade samhällsförhållandena, den nya världsbilden, vetenskapens och teknikens exempellösa utveckling, förklarar han, att den nya litteraturen måste upptaga nya ämnen, men att den skall skildra dessa lika verklighetstroget som antiken återgav bilden av sin tid. »Il faut peindre avec des couleurs vraies comme les anciens, mais il ne faut pas peindre les mêmes choses.» Det är mycket viktigt, fortsätter Voltaire, att man inte hemfaller åt en så blind beundran för antiken, att man sluter ögonen för den skönhet som finnes i den moderna litteraturen. Voltaire uppvisar i huru hög grad innehållet i skönhetsbegreppet varierar. Han utlägger med andra ord klimatets och över huvud miljöns

betydelse. Han gör det på ett så åskådligt, fördomsfritt, ja, djärvt sätt[1], att Brunetière vid läsningen kom att tänka på Madame de Staël[2].

Han har onekligen genom sin lättfattliga utläggning av smakbegreppets relativitet gjort den litterära kosmopolitismen stora tjänster. Man må emellertid inte draga alltför vittgående slutsatser av ett yttrande som detta: »Il me semble qu'il y a une satisfaction noble à regarder les portraits vivants de ces illustres personnages grecs, romains, italiens, anglais, tous habillés ... à la manière de leurs pays.» Voltaire var ingalunda någon övertygad anhängare av den estetiska relativismen. Tvärtom, den europeiska smak, den »goût général», han ville se förverkligad, skulle vara så absolut som någon skoldoktrin. Han demonstrerade emellertid skönhetsidealets föränderlighet och betonade den nationella smakens berättigande! Man måste här beakta att accepterandet av dessa synpunkter enligt Voltaire utgjorde förutsättningen för att de moderna litteraturerna skulle bli lästa och aktade. Det gällde förresten numera också den antika litteraturen. Försvaret för Homeros' grovhet var forntidens barbariska sedvänjor. Och den enda tänkbara väg, som ledde till »le goût général», utgick från »le goût particulier» (»local»), de olika folkens växlande smakomdömen. Det gemensamma i dessa utgjorde den allmänna smaken. Den lokala smaken manifesterade sig i de olika »nationallitteraturerna». För den som ville befordra detta gemensamma smakideal var det viktigt först och främst att rättfärdiga den lokala smaken, i syfte att väcka intresse för det främmande. Men blott till en viss gräns. Sedan Voltaire i första kapitlet med drastiska exempel inskärpt hos sina landsmän, att de icke voro alltings mått, använder han relativitetsestetiken med viss försiktighet. Sedan han fått dem att se det intressanta i stället för löjliga i det särpräglade,

[1] »Je sais qu'il y a plusieurs personnes qui ... disent que la raison et les passions sont partout les mêmes; cela est vrai, mais elles s'expriment partout diversement. Les hommes ont en tout pays un nez, deux yeux, et une bouche: cependant l'assemblage des traits qui fait la beauté en France ne réussira pas un Turquie, ni une beauté turque à la Chine; et ce qu'il y a de plus aimable en Asie et en Europe serait regardé comme un monstre dans le pays de la Guinée. Puisque la nature est si différente d'elle-même, comment veut-on asservir à des lois générals des arts sur lesquels la coutume, c'est-à-dire l'inconstance, a tant d'empire? Si donc nous voulons avoir une connaissance un peu étendue de ses arts, il faut nous informer de quelle manière on les cultive chez toutes les nations. Il ne suffit pas, pour connaître l'épopée, d'avoir lu Virgile et Homère ...» (s. 312).

[2] Brunetière, L'Évolution des genres ... I, s. 147.

angriper han det alltför främmande och lovprisar det universella. Voltaire gjorde så till vida uppgiften lätt för sig, som han utan resonemang identifierade sin smak med den allmänna smaken. I det avslutande stycket är tonen neddämpad. Texten (från 1733) har också ett ömtåligt ärende: att rekommendera Henriaden hos publiken. Teoretikern konfronterades med verkligheten. Verkligheten, parispublikens smak, kände Voltaire väl. Han var medveten om att hans försök att i en välavvägd syntes balansera det bästa i den antika traditionen och den moderna litteraturen icke skulle vinna gehör. Varför? Han svarar: »c'est que de toutes les nations polies la notre est la moins poétique». Poesien hade aldrig tidigare varit mindre aktad. Dikten hade fjättrats av *»l'esprit géométrique, qui de nos jours s'est emparé des belles-lettres» ... »La méthode est la qualité dominante de nos écrivains»* (Essai ... s. 362). Om denna sats har Emile Faguet, en av de få moderna franska litteraturhistoriker, som utförligare behandlat Henriaden, anmärkt, att *méthode* här är identiskt med Boileaus *raison*.[1] Såvitt jag förstår är påståendet missvisande. I ordet *méthode* angives klart vilken riktning Voltaire åsyftar. Det är icke Boileau utan Boileaus litterära motståndare. Den förebråelse som Perrault genom hela sin *Paralelle des Anciens et des Modernes* riktar mot de antika författarna och deras eftersägare är deras brist på »méthode». Och när det gäller »les beautés essentielles», d. v. s. de av tid och rum oberoende är *»la Méthode ... d'une necessité indispensable»*. Det är Perraults eget språkrör, abbén, som framför åsikten (a. a. I: 248). De gamle saknade metod, Descartes' lärjungar först lärde sig metodisk ordning (s. 251). För att bestämma innehållet i Voltaires begrepp har man också hållpunkter i Essai. Voltaire använder »méthode» som synonym till »l'esprit géométrique». Den matematiska andan hör icke hemma i det boileauska »raison». Vi kunna icke här ingå i någon närmare diskussion om betydelsen av »l'esprit géométrique» eller »esprit philosophique», som strömningen också kallas. Termen har sitt ursprung hos Pascal och betecknar allmänt sett en skärpning av klassicismens krav på ordning. Från sekelskiftet till omkring 1750 råder en långt driven rationalism, »une sorte de ferveur rationaliste et ... une sorte de mysticisme de la clarté logique» i Mornets formulering.[2] I litteraturen ledde hörsammandet av kravet på matematisk-filosofisk metod till en

[1] Histoire de la poésie française, d. VII. Voltaire. s. 47.

[2] Mornet, Histoire de la clarté française. Paris 1929, s. 91.

stark stilförkonstling. Vi återvända till Essai. I fortsättningen går Voltaire närmare in på ämnet. »On cherche le vrai en tout . . .» Här synes visserligen ligga en klar anknytning till Boileau. Men strax därefter yttrar författaren: »Insensiblement il s'est formé un goût général *qui donne assez l'exclusion aux imaginations de l'épopée.*» Att Voltaire i Boileau skulle se målsmannen för den antipoetiska, metodiska saklighet, som han i vissa avseenden finner beklaglig, är omöjligt med tanke på just Boileaus entusiastiska försvar för den antika mytologiens användning i litteraturen. Vi återkomma till denna fråga. Man skulle, påstår Voltaire, göra sig lika lustig över en författare vilken utnyttjade de antika gudarna i epos, som över en som introducerade legendernas helgon. Det är otänkbart för en diktare, som icke vill bli utskrattad, att föra in behornade djävlar i dikten. Italienarna uppskatta helgon, och hos engelsmännen åtnjuter djävulen stort anseende. Men fransmännen ha icke »la tête epique». Skreve man också lika bra som Racine och Boileau, så skulle man dock bliva föga läst. »C'est pour me conformer à ce génie sage et exact, qui régne dans le siècle où je vis, que j'ai choisi un héros véritable au lieu d'un héros fabuleux; que j'ai décrit des guerres réelles et non des batailles chimériques; *que je n'ai employé aucune fiction qui ne soit une image sensible de la vérité*» s. 363. Raymond Naves har starkt betonat Voltaires strävan att vinna publikens bifall. Posthum upprättelse eller berömmelse intresserade honom föga. Därav förklaras hans oavlåtliga strävan att sondera den aktuella smaken; »plus qu'aucun autre, il est d'avis qu'il faut être de son temps» (a. a. s. 300). I detta sammanhang är det lika viktigt att påpeka att Voltaire i vissa viktiga avseenden icke behövt tumma på sin egen övertygelse för att träffa publiksmaken. Hans åsikt sammanföll med samtidens. Det kräves icke någon ingående kännedom om Voltaire för att man skall förstå, att det *icke* betydde någon uppoffring av personliga idealbildningar, när han för sin hjältedikt valde en verklig hjälte och verkliga krig. Som vi ovan (s. 101) sett, inskärpte han ju också behovet av nya ämnen i litteraturen. Man behöver ju blott hänvisa till det faktum att han tidigt orienterade sig mot historieskrivning. Det är också otänkbart att han, som redan före 1733 kommit på tanken att förlöjliga Chapelains högtidliga behandling av Jeanne d'Arc, skulle ha beklagat att helgon och änglar blivit urmodiga som personer i hjältedikten. Redan Boileau hade ju rasat och skämtat över såväl Chapelains nationella som Saint-Sorlins kristna epopéer. Voltaire bekla-

gade däremot den inflation, som med rationalismen drabbat kvalificerade poetiska värden. Det är i fråga om den litterära stilen som han känner sig stå i motsättning till tiden. Läser man slutstycket i Essai, får man ju det bestämda intrycket att Henriaden i dess författares ögon är en torr och fantasilös historisk berättelse på vers. Man använder icke överord, om man säger att författarens karakteristik av verket icke stämmer överens med den bild av Henriaden, som vi fingo fram vid jämförelsen. Det är rimligt att Henriaden, bedömd mot bakgrunden av Swenska Friheten, ter sig praktfullare, rörligare, mer fantasifull och dekorativ än den är »an sich». Men givetvis kan vår text icke ha »skapat» dessa särdrag hos Henriaden. De egenskaper, som Voltaire tillägger sitt verk, äro samtliga sådana som en nykter och saklig publik kunde sentera. I sin »anmälan» har författaren synbarligen förbigått de traditionellt episka dragen i verket, de för Henriaden som konstverk mest karakteristiska.

Voltaire förfor därvid på samma välmenta och ohederliga sätt som många uppfostrare före och efter honom. Han lurade poesi på den som var angripen av »l'esprit géométrique». En sådan vän av matematisk ordning kunde icke känna sig helt bedragen vid läsningen av Henriaden. Han fann där, vid sidan av lättflytande vers, omväxlande rytm, åskådlig naturmålning och verklighetsskildring m. m. dylikt poetiskt bländverk, oaser av ordknapp precision. Det var i porträtten av kungar och furstar. Där fanns denna elaborerade och metodiska »poesi», som kunde vara vacker som Fontenelles nya prosastil med dess eleganta kantsnitt.

> Guise du sein des morts n'a plus rien à prétendre.
> Le sang d'un Souverain doit suffir à ca cendre,
> S'il mourut par un crime, un crime l'a vengé.

Där fanns också utspekulerade antiteser.

> De tous ses favoris, Mornay seul l'accompagne,
> Mornay, son confident, mais jamais son flatteur;
> Trop vertueux soutien du parti de l'erreur,
> Qui, signalant toujours son zèle et sa prudence,
> Servit également son Église et la France;
> (s. 50)

Av två skäl har det synts mig angeläget att fästa uppmärksamheten på detta inslag i Henriaden av långt driven preciositet. Denna stiltendens, vilken som bekant icke föll för Molières drift eller Boileaus satir, förekommer huvudsakligen i porträtten men är där karakteris-

tisk. Som Voltaires viktigaste kritiska insats betecknar Naves hans strid mot preciositeten, »cette lutte incessante contre les déformations du classicisme» (Le Goût de Voltaire s. 451). Påståendet att episk ton för Voltaire innebar färg och fantasi och att Voltaire därmed avsåg att bekämpa »les méfaits de la géométrie» tål dock någon modifikation. På intet sätt karakteristiskt för Henriaden borde det »geometriska» eller preciösa stildraget dock inte ha nonchalerats vid undersökningen av Voltaires smak. Så är emellertid fallet. I en not (s. 483) redovisar Naves ett exempel på schematisk psykologi i Henriaden. Det är allt. Det är den ovan citerade raden »Trop vertueux...», om vilken han säger: »C'est la psychologie de Télémaque.» I annat sammanhang har Naves kallat Fénelons prosaepos »la plus belle construction de géométrie morale de l'époque» (s. 34). Som anmärkningsvärd divergens från giltigheten av sitt eget påstående: »Personne n'a été de son temps plus que Voltaire», räknar Naves Voltaires relation till den preciösa eller geometriska modestilen (s. 451). Detta betraktelsesätt är alltså inte helt hållbart. T. o. m. i ett verk som Henriaden, vars syfte estetiskt var polemik mot den torra fantasilösa litteraturen, märkes en modemässig förkonstling. »C'est pour me conformer à ce genie sage et exact . . .» Porträtten rönte också uppskattning. I en av den kände holländske publicisten *van Effens* tidskrifter ingår ett utförligt, kritiskt referat av Henriaden eller La ligue, som diktverket ännu kallades (*Le nouveau Spectateur françois* nr 18, 19 1725—1726). Vid sidan av våldsamma anfall mot »le Paganisme Poétique» i nionde sången (s. 259 f.) och Vergiliusimitationen i skildringen av dödsriket uttalar van Effen panegyriska lovord över karaktärsteckningen. Om han inte fruktade att stöta dem som ha »une *foi implicite* pour l'Antiquité» (v. E:s kursiv.) skulle han kraftigt understryka sin uppfattning, att Voltaire i porträtteringskonst »laisse loin derrière lui *les Anciens, ses maîtres*». En bättre belysning av Henriadens dubbla ursprung kan man knappast begära. Van Effens kritik blir härigenom av ganska stort historiskt värde. Att han kände sig i förbund med tiden, framgår av hans förmodan, att porträtten i Henriaden »font la baze de l'estime générale du Public, qui distingue avantageusement cette partie du Poëme de toutes les autres . . .» (s. 269).[1]

[1] van Effen, Oeuvres diverses, d. 5. — Välbekant är, att Homeros och Vergilius icke avbröto berättelsen för att analysera huvudpersonernas karaktär. Läsaren lär känna dem genom deras ord och handlingar.

Även Swenska Friheten innehåller porträtt av de historiska personerna. Om dessa har Lamm yttrat, att de vittna om Dalins böjelse för sammansatta karaktärer (s. 331). Som exempel visar Lamm på Kristina-porträttet, och anmärker, att det är helt igenom byggt på motsatser. Han sammanställer Henriadens Coligny-porträtt med Dalins teckning av Karl den tolfte och pekar på likheterna. Han vill till sist icke påstå att Dalins porträtt stå i direkt beroendeförhållande till Henriadens. Likheten kunde förklaras av det förhållandet att Dalin »upptagit Henriadens psykologiska teknik». Det förefaller som om man här borde göra en distinktion mellan t. ex. psykologien i bilden av Karl den tolfte och i Kristinaporträttet. Den förra erinrar avgjort om många av Henriadens porträtt av rätlinjiga och *osammansatta* personer. Karakteristiken av dessa framställes i svart och vitt. De tecknas med förkärlek mot bakgrunden av en korrumperad miljö. Även till Kristinakarakteristiken torde man kunna påträffa allmänna motsvarigheter i Henriaden. Men knappast någon med så starkt understrykande av det *sammansatta* i personligheten. Hon handlar i allt mot vad man kunde vänta. Den bästa kommentaren till Dalins syn på drottning Kristinas människotyp erbjuder Fontenelles Entretiens sur la pluralité des mondes. Det är svårt, säger förf. på ett ställe (s. 25), att tänka sig mer förbryllande varelser än människorna. De ha dåraktiga passioner och kloka tankar, de veta mycket om onyttiga ting och äro okunniga i viktiga. Man finner hos människan »tant d'ardeur pour la Liberté, tant d'inclination à la Servitude; une si forte envie d'être heureux, une si grand incapacité de l'être».

En litteraturhistoriskt sett viktigare nyhet i Henriaden är det allegoriska maskineriet.[1] Det ligger som bekant en hetsig diskussion bakom. Traditionellt fordrade ju hjältedikten »le merveilleux», övernaturliga makter, som ingrepo i de historiska händelserna och länkade huvudpersonernas öden. I det klassiska eposet representerades »det underbara» av antikens alla gudar och gudomligheter. För många moderna var denna form av episkt maskineri en hednisk styggelse. Tasso och Milton kristnade »det underbara», och i deras spår följde det senare 1600-talets franska hjältediktare. Välbekant är Boileaus häftiga opposition mot det kristet underbara och plaidoyer för den antika mytologiens användande i eposet. Voltaires ställnings-

[1] Införandet i den allvarligt syftande hjältedikten av personifierade egenskaper har betecknats som »audacious innovation». Clark, Boileau and the French classical critics in England, s. 315.

tagande bestämdes av samtiden. Enligt honom skulle den förnuftiga tiden ha skrattat åt varje art av övernaturligt ingripande, och för det poetiska och symboliska värdet av de klassiska namnen hade man ej heller sinne. Därför tog han upp allegorierna och försäkrade som vi ha sett, att han inte använt någon fiktion, »*qui ne soit une image sensible de la vérité*». Detta måste innebära en utfästelse från Voltaire, att egenskapen, idén, hela tiden skall lysa igenom, att allegorien m. a. o. icke skall förlänas en så stark kroppslig påtaglighet, att den chockerar den upplyste läsaren, för vilken levande, handlande idéer äro förnuftsvidriga. Om detta är innebörden i orden, lyckades Voltaire icke hålla sitt löfte. En jämförelse med Swenska Friheten visar bäst sanningen i detta påstående. Dalin har ju följt Voltaires exempel och infört personifierade egenskaper. Om dessa anmärker Lamm med rätta, att de äro mycket svagt individualiserade. Motsvarande element i Henriaden finner han visserligen inte särskilt åskådliga, men dock »vida överlägsna Dalins» (s. 332). Av fortsättningen framgår att överlägsenheten yttrar sig däri, att de ingripa i handlingen. Lamm betonar starkt, hur osäkert tecknade Dalins personifikationer äro, och han finner vid en jämförelse med liknande allegorier hos Stiernhielm och Dahlstierna, att dessa förstått att framställa sina personifikationer på ett mycket mer genuint och levande sätt. Härtill vill man invända att Dalins bristande konkretion i framställningen måhända icke får betraktas som ett misslyckande, för så vitt det inte varit författarens *avsikt* att förläna egenskaperna eller liknelserna eget liv och påtaglig åskådlighet. Har man inte av det föregående, framför allt det nyss meddelade Voltaire-citatet, en misstanke om att Dalins syfte i stället varit att *undvika* att ge allegorierna och bilderna alla påträngande drag av yttre verklighet? Hur därmed än må vara, mätt efter måttet av förmåga att förläna naturskildringen skärpa och egenskaperna kroppslighet är författaren till Swenska Friheten avgjort »underlägsen» sina svenska föregångare från 1600-talet. Det är därmed icke sagt, att hans intentioner innefattat någon tävlan i nämnda avseenden. Dalin följer Voltaires exempel och inför allegorier, men i handhavandet av dem har han kommit närmare dennes programmatiska utfästelse att låta fiktionen vara blott »une image sensible de la vérité» än Voltaire själv i Henriaden. I praktiken är Dalins rationalism hållbarare än Voltaires.

Återstår som — icke särskilt remarkabel — nyhet i Henriaden det historiska ämnet. Estetiker och kritiker hade länge rekommenderat

poeterna att behandla ämnen ur den nya tidens historia. Som Lombard visat, har Voltaire i en propå av abbé Dubos fått idén att behandla Henrik IV i en episk dikt.[1] Dalin är ju härutinnan långt radikalare. Inte nog med att han valde ett samtidshistoriskt ämne; han introducerade i de båda sista sångerna dagens politiska debatt. Ämnesvalet leder tanken till Lucanus. I sin hjältedikt Pharsalia behandlade denne recent historia, medborgarkriget mellan Cesar och Pompejus. Diktverket bör nämnas i detta sammanhang, eftersom Voltaire ingående studerar det i Essai ... Med hänsyn såväl till ämnesvalet som den historiska trovärdigheten och den poetiska asketismen företer det romerska eposet stor likhet med Swenska Friheten. När såg man annars hjältedikten, av ålder ägnad mänskligheten och folkens stora historiska och religiösa data, folkslaktningar och folkvandringar, krigets hjältar och trons martyrer, befatta sig så öppet med dagens politiska situation? I högtidliga alexandriner avhandlas konungens rättigheter i utnämningsfrågor. Låt oss leka med tanken, att det berett Dalin, en av de mest reflekterade gestalterna i vår litteratur, en stor tillfredsställelse att i den litterära livrustkammaren välja den förnämaste högtidsdräkten för de dagsaktuella svenska problem han skulle debattera, att han moderniserade dräkten, gjorde den sobrare för att den skulle kläda just nuets stämningar och framtidens förhoppningar.

Sedan vi ha konstaterat att ämnesvalet liksom förekommande porträtt och allegorier förete vissa allmänna och därför ganska intetsägande likheter, skola vi helt hastigt undersöka hur Swenska Friheten förhåller sig till vissa regler i Voltaires Essai. Redan genom sitt obetydliga omfång strider ju Swenska Friheten mot den vanliga föreställningen om epos. Längden yttrar sig Voltaire emellertid icke om. Hans liberala definition är i alla fall inte liberal nog för Swenska Frihetens behov. Dalins dikt är minst av allt någon berättelse på vers om heroiska äventyr (se ovan s. 100). Däremot har Voltaires likgiltighet, spelad eller verklig, beträffande definitionen kunnat vara av viss betydelse. Voltaires resonemang om den allmänna och den lokala smaken har säkerligen varit av stor vikt för Dalin. Överensstämma inte de båda dikterna just i fråga om de epos-element, som Voltaire hänför till den allmänna smaken? På näst sista sidan i Essai konstaterar Voltaire, att en allmän smak uppkommit,

[1] Lombard, L'Abbé Du Bos, s. 292.

som i hög grad utdömer fantasin ur eposet. Detta innebär, att gudamaskineriet fördömes, liksom också den traditionella hjältediktens mytiska stoff. Medan 1600-talets hjältedikt väsentligen präglades av en *underbar* handling, kom den tilltagande rationalismen att starkt beskära fantasiens verkningsområde i hjältedikten. »Un poème épique doit être fondé sur le jugement . . .» Vi observera emellertid, att Voltaire till det förnuftsbetingade kravet på handlingens enhetlighet och enkelhet lägger satsen: »on souhaite généralement que cette unité si sage soit *ornée d'une variété d'épisodes* qui soient comme les membres d'un corps robuste et proportionné» (s. 309). Voltaire betraktar önskemålet om episoder som dikterat av sunda förnuftet; därmed fick det universell giltighet: »ce qui appartient au bon sens appartient également à toutes les nations du monde». Det är poeten Voltaire, som sticker emellan med en replik för poesien. Lät Dalin påverka sig? Finns det någon *episod* i den svenska dikten? Man tänker väl ett ögonblick på drottningens dröm i tredje sången. Undersöker man dess betydelse för diktens ekonomi, finner man, att den ingalunda kommit till i något lättsinnigt poetiskt syfte. Den kan inte som episoderna tagas bort utan att det logiska sammanhanget går förlorat. Ulricas dröm är i idéavseende ett bärande parti.

Till sist är det egentligen blott de sista raderna i Essai med deras allmänt formulerade psykologiska realism som Dalin — att döma av hans skaldedikt — helhjärtat kunnat omfatta. De ge uttryck åt en antipoetisk rationalism, som satt spår i Henriaden och som präglar Swenska Friheten. Det är emellertid föga troligt, att Dalins dikt har sin ideologiska bas i slutpartiet av Essai sur la poésie épique. Inte nog med att Voltaire icke har någon entusiasm i stämman, då han talar om den kloka tiden och dess krav. Han tar avstånd från sakligheten. Hans ton är bister beslutsamhet, när han till sist skriver anpasslingens Brask-lapp, avsedd för Boileau och det stora seklet. Troligen hade Boileau förstått och förlåtit. Henriaden var dock i väsentlig grad ett diktverk i hans anda. Må vara att det episka maskineriet och Olympens gudar saknades. Hade inte Henriadens diktare i stället klassiska namn, mytologiska scener och utförda jämförelser med antika motiv? Hade han inte i *Idée de la Henriade* till försvar för det bruk han gjort av antikens mytologiska figurer hänvisat till vad »ce grand maître Déspréaux» hade skrivit om den narraktiga rädslan för allegorier:

Bientôt ils défendront de peindre la Prudence,
De donner à Themis ni bandeau ni balance,
. . .
Et partout des discours, comme une idolâtrie,
Dans leur faux zèle iront chasser l'allégorie.
(8: 40)

Naturligtvis är det felaktigt föreställa sig att Boileau halsstarrigt höll fast vid alla gamla föreskrifter för eposet. I tredje sången av *L'Art poétique* gav han blivande hjältediktare många kloka råd. Han manar dem att inte överlasta sitt ämne med händelser, att berätta raskt och (i anslutning till Horatius) att inte börja för högtidligt utan först så småningom göra berättelsen pompös. För genrens framtid olyckligare var att han behöll många föga uppskattade konventioner: beskrivningarna skulle vara breda och rika på detaljer, framställningen skulle överflöda av bilder och mytens väsen skulle råda överallt.

D'un air plus grand encor *la poésie épique*,
Dans le vaste récit d'une longue action,
Se soutient par la fable et vit de fiction.[1]

Så börjar Boileau den avdelning som ägnas epiken. Här ligger som synes den avgörande skillnaden mellan Boileau och Dalin. Lamm har i förbigående yttrat, att Dalin här och där följt Boileaus sed att berätta hastigt. Namnet Boileau leder läsaren vilse. Har någon konsekventare än Dalin handlat stick i stäv mot föreskrifterna och råden i l'Art poétique?

Là pour nous enchanter tout est mis en usage;
Tout prend un corps, une âme, un esprit, un visage.
. . .
Chaque vertu devient une divinité: (s. 24)

Lanson har framhållit, att Boileau är realist.[2] Bakom kravet på verkligt gripbara, levande allegorier ligga förmodligen dystra erfarenheter av dilettanternas sätt att manövrera figurerna. Boileau betonar, att även naturkrafterna böra framställas som levande väsen, och han demonstrerar åskådligt, vad han avsett. Man märker, att han är med på ett alldeles särskilt sätt. Det är övertygelsens kraft i den ståtliga retoriken:

[1] Boileau, L'art poétique, s. 24 (III v. 160 ff.).
[2] Lanson, Boileau, s. 53.

Ce n'est plus la vapeur qui produit le tonnerre,
C'est Jupiter armé pour effrayer la terre;
Un orage terrible aux yeux des matelots,
C'est Neptune en courroux qui gourmande les flots;

Och versen följer lydigt ämnet. Den får något ömt och behagfullt enkelt, när denne parisiske borgare tänker på Écho och Narcisse:

Écho n'est plus un son qui dans l'air retentisse,
C'est une nymphe en pleurs qui se plaint de Narcisse.

(s. 24 f.)

Det är långt till nyklassicismens antikuppfattning och Schillers längtan. Men att det inte är lika långt till poesien bevisas väl av att man tyckt sig se gestalterna röra sig i ett landskap, inte på svarta tavlan. Den avgörande skillnaden (förutom Dalins bruk av historia i st. f. fabel) mellan Boileau och Dalin belyses av följande punkt i den franska poetiken:

Ainsi, dans cet amas de nobles fictions,
Le poëte s'égaye en mille inventions,
Orne, élève, embellit, agrandit toutes choses,
Et trouve sous sa main des fleurs toujours écloses.

Efter införandet av Boileau i diskussionen kunna vi med relativt stor säkerhet pricka in Henriaden och Swenska Friheten på den gemensamma genrens utvecklingslinje. Med en viss förenkling kan förhållandet angivas på följande sätt: på de estetiskt viktiga punkter, där Voltaire följer Boileaus av den antika diktningen beroende poetik, skiljer sig Dalins diktverk från Henriaden. Till de i Henriaden förekommande nyheterna finnas däremot — i radikal riktning skärpta — motsvarigheter i Swenska Friheten. Det svenska eposet hänvisar till en litteratur av den antipoetiska, psykologiskt realistiska typ, som i avslutningsorden i Essai förklaras vara i den aktuella franska publikens smak. Allting tyder på att den senare fasen i La Querelle des Anciens et des Modernes skall bidraga till att sprida ljus över det historiska sammanhanget. Innan vi övergå till att se vår text i ljuset av de modernas litterära produktion, skola vi söka visa att man även på en annan väg än den vi följt, ledes till det moderna partiets litteraturideologi. Jag tänker på en ganska bortglömd Dalindikt, *Tankar öfwer Skalde-Flockarne* (III: 22 ff.). Man kan förstå,

att dikten ej stimulerat forskningen. Den har knappast den vanliga dalinska tonen. Ordvalet är arkaiserande och formen överhuvud ganska valhänt. Dalin synes föredraga att här uppträda i en simpel dräkt. Man erinrar sig armodsidealet som skymtar i Nya Tiden i Swerige. »Guldet har intet fel, fastän det myllas i jorden. / War wåra Fäder lik, war spaker i wärk och i orden» (III: 5).

Tankar öfwer Skalde-Flockarne.

1. Mån himlen lyser ej uppå den Swenska jorden?
Mån ej de ädla pund plä delas ut i norden?
Jo men, wårt folks natur, så widt jag finna kan,
Är bögd til godt och ont så wäl som någon an.
2. Här finnas ämnen nog til Gudar och Gudinnor,
Til makalösa män och makalösa qwinnor:
Statsklokhet, språk och konst, i krig til siös och lands,
Med bild- och byggnings-wett, ha här sin fulla glans.
3. Lagfarenhet är en bland wåra träffligheter:
Hwi skulle man ock här ej kunna få *Poeter?*
Jo, kan man nya Rom hos oss i finhet få,
Kan man det gamla ock i höga tankar nå.
4. Hwar jord sin himmel har: den Stora Guden lagar,
At hwart et land har det, som alla land behagar,
En Tiber, Seine och Thems dra ej klenoder fram,
Som lända med sin prakt til wåras minsta skam.
5. Låt dem Maroner ha, Fontainer och Owener;
Stiernhielmar ha wi här med Speglar och Rudener,
Och om de wörda ej så högt en Swensk Poet,
Så är det ej förakt, det är okunnighet.
6. En Stockholms dockas werld är innom stadz-staketen,
Knapt har hon halfft begrep om landsbygdslifligheten:
Hon wet ej om man ser på åkren wäxa malt,
Och om det är at såå, som bonden köper salt,
7. Om höken gala plär, om göken dufwor sargar,
Om skallhion älta fåhr, om wallhion wakta wargar,
Om skwaltan fångar fisk, om miälan maler miöl,
Och om en nämdeman gör blott sin tjenst i öl.
8. Så plär man utomlandz om Swenska saker drömma,
Man wet ej hwad här fins, man kan derom ej dömma:
En Hübner, stackars man, när han wår målning giör,
Utkladdar så sig sjelf, at man det ömcka bör.
9. Man hör hwar tisdag hit när Hamburgs tuppen galer;
Dock talar han om oss liksom om Cannibaler,
Och liksom Swerje låg med Grönland i climat;
Jag wet ej om det är af dumhet eller hat.

10. Men hör, du Swea barn, at folk så litet weta,
Är mest din egen skuld, du borde mer arbeta.
Den snillegåfwors eld, som Gud din födzel gier,
Är skiänckt at blifwa lius för dig och andra fler.
11. Besåå ditt fosterland med wishets ädla hwete,
Drif dina tankar ut som swultna får i bete,
Mät ut båd längd och bredd och låt förnufftets syn
Bestråla minsta grand från diupet up til skyn.
12. Tro ey det är så lätt, som mången sig inbillar:
Giör blott en skaldedikt, som hela werlden gillar,
Du lär få möda nog: Apollos branta klint
Har ingen blott med rim och ordabuller hint;
13. Men tro, min Wän, derhos, at man på jorden finner
Ej någon ting så högt, som wett och dygd ej winner.
Ju mer det syns dig swårt, ju mer grip til gewär,
Ju större strid du får, ju större segren är.
14. Låt oss imedlertid nu wörda det wi äga:
Det skadar ey, at wi wårt pund på guldwigt wäga,
At se hwad jorden ger, hwad Sol i Swerje blänkt,
Och om dess skaldeträn ha goda frukter skänkt.
15. De Trän, som detta wärk med sina frukter retat,
Den oförtrutna hand, som slika frukter letat,
Ha begge tack förtient: den ena sår och skiär
Den andra säden in i sina lador bär.
16. Så kom nu, Nya Skald, och täfla med de gamla:
Låt denna käcka hand, som dina blad will samla,
Så mycken syssla få, at hon må förr bli trott,
At sanka werket hop, än du, at giörat gott.

Stockholm den 15 Decemb. 1736.

Dikten, som förelåg den 15 december 1736, har i omtrycket för Witterhets-Arbeten erhållit strofisk form. Den återgives här i sitt ursprungliga skick (med den strofiska indelningen antydd), i det skick alltså som den möter i första flocken (1737) av Carl Carlssons *Försök til Swänska skaldekonstens uphielpande, eller samling af utwalda swänska rim och dikter*. I första strofen möta vi ånyo den från Argus bekanta frågan, huruvida utlänningarna ha rätt i sina påståenden att klimatet i Sverige omöjliggör andlig odling. Här liksom i tidskriften besvaras den nekande. Dalin hävdar att svenskarnas natur i gott såväl som ont liknar andra folks. Exempel på nya svenska vetenskapliga och konstnärliga kulturinsatser anföras i nästa strof. Bland dessa saknas dock diktningen. Någon förklaring till denna brist har skalden icke till hands här.

Lagfarenhet är en bland wåra träffligheter
Hwi skulle man ock här ej kunna få Poeter?

I de återstående verserna i tredje strofen anföres ytterligare ett skäl för att man i Sverige borde kunna få fram en högtstående diktkonst.

Jo, kan man nya Rom hos oss i finhet få
Kan man det gamla och i höga tankar nå.

Liksom svenskarna i förfining likna det nya Rom, d. v. s. Paris (jfr April-Wärk), så kunna de nå lika högt som det gamla Rom i fråga om tankediktning. Svenskarna skulle således ha lika stora förutsättningar som antikens romare för en idealistisk litteratur. Fjärde strofen bär även formellt Dalins signatur. Speciellt gäller detta omdöme ordknappheten och stringensen i de båda första verserna. Där formuleras i man frestas säga genial koncentration resultatet av en hel generations idédebatt. Varje land har sin miljöbetingade särpräglade kultur, men varje land har också något gemensamt vackert. Svenskarna behöva inte skämmas för sin vitterhet. Den uthärdar jämförelse med alla länders och tiders mästerverk. (Se härom nedan s. 161.) De ha visserligen »Maroner», »Fontainer» och »Owener», men Sverige har »Stiernhielmar», »Speglar» och »Rudener». Att dessa (nu döda) svenska skalder ej äro kända i utlandet, beror på utlänningarnas allmänna okunnighet om svenska förhållanden.

I omedelbar anslutning härtill komma de anmärkningsvärda sjätte och sjunde stroferna. »Stockholmsdockan», förklaras det där, är helt okunnig om landsbygdens förhållanden:

Hon wet ej om man ser på åkren wäxa malt,
Och om det är at såå, som bonden köper salt.

Den sjunde strofen upptages helt av exempel på stadsbons okunnighet om livet utanför tullarna. Vi observera den synnerligen »särpräglade» formen, men fästa oss nu mera vid strofernas *uppgift* i sammanhanget. Den framgår av åttonde strofens inledande ord: »Så plär man utomlandz om Swenska saker drömma.» Utlänningen är lika okunnig om svenska förhållanden som stockholmaren om livet på landet. Om det blott är i avsikt att belysa utlänningens okunnighet, som Dalin gör denna parallell med kända inhemska förhållanden, måste man säga, att hans demonstration av dessa är ganska omständlig. Den tar ju två hela strofer. Det okunniga utlandet representeras av den tyske publicisten och läroboksförfattaren Hübner.

Denne är inte ensam om sin vanföreställning om Sverige. Det heter att en Hamburgstidning ». . . talar om oss liksom om Cannibaler». Dalin säger sig icke veta, om denna inställning dikteras av hat eller om den är utslag av dumhet. I tionde strofen inskärper Dalin emellertid starkt hos sina landsmän, att utlänningarnas okunnighet om Sverige mest beror på svenskarna själva. De äro skyldiga mänskligheten att sprida upplysning i hela världen, att »arbeta» mer:

> Den snillegåfwors eld, som Gud din födzel gier,
> Är skiänckt at blifwa lius för dig och andra fler.

Om detta »arbetes» art lämnar följande strof upplysning:

> Besåå ditt fosterland med wishets ädla hwete
> Drif dina tankar ut som swultna får i bete,
> Mät ut båd längd och bredd och lät förnufftets syn
> Bestråla minsta grand från diupet up til skyn.

Vi observera här det starka eftertrycket på *förståndet* (wishet, förnuft). En välbehövlig påminnelse om att det är till de svenska poeterna, Dalin riktar sina tankar, få vi i följande strof. Han vänder sig där mot dem som betrakta poesien som en lättförvärvad konst. Med »rim och ordabuller» uppnår man inte »Apollons branta klint». Detsamma hade sagts de svenska rimlekarna tidigare (Triewald). Däremot hade nog ingen svensk förut betraktat skaldekonsten från denna sida. Poeten vill inskärpa hos blivande författare vilken tankemöda det kostar att göra »en skaldedikt, som hela werlden gillar». Sedan Dalin betonat svårigheten, är han emellertid (i trettonde strofen) angelägen att inte avskräcka dem från den stora uppgiften att skriva en för alla kulturfolk tillgänglig »skaldedikt». Därmed lämnar »magistern» också katedertonen; det är slut med mästrandet. Naturligtvis ligger det fortfarande en viss överlägsenhet i attityden. Denna sårar emellertid knappast, ty den är naturlig hos den upplyste, erfarnare vännen:

> Men tro, min Wän, derhos, at man på jorden finner
> Ej någon ting så högt, som wett och dygd ey winner.

Svårigheten existerar, men den kan övervinnas, och ju större svårighet man har att övervinna, desto större blir tillfredsställelsen efter segern. I strofera tio till tretton har Dalin angivit hur den nya diktning skulle se ut, som skulle bringa till ände utlandets okunnighet om Sverige. 1730-talets poesi var ej ägnad att sprida kunskap

om Sverige. Hur var det då med den gamla poesien? Till denna kommer Dalin i fjortonde strofen:

Låt oss imedlertid nu wörda det wi äga:

Dalin är angelägen, att man inte skall missförstå ordet »wörda». I nästa vers säger han nämligen, att *det ej skadar* att samtiden väger denna äldre litteratur »på gullwikt». Efter att ha ägnat näst sista strofen åt att hylla utgivaren och bidragsgivarna — poeterna (De trän, som detta wärk med sina frukter retat) vänder han sig till sist till de nya poeterna med uppmaningen:

Så kom nu, Nya Skald, och *täfla* med de gamla:

Vi skola i största korthet söka sammanfatta Dalins tankegång. Sverige har, menar skalden, lika stora förutsättningar som något annat land för andlig odling. Inom ett flertal vetenskaper och konster har landet också gjort uppenbara kulturinsatser. Den aktuella svenska litteraturen utgör ett undantag. Några i utlandet kända författare äger Sverige icke. Den dåliga standarden är svårförklarlig. Det finns nämligen inga yttre hinder för den svenska diktningen att nå lika långt som antiken i hög reflexionslyrik. Det är sant, att varje land har sin skönhetsuppfattning, men på en viktig punkt överensstämma nationernas åsikt om det vackra. Av det förra följer att de olika litteraturerna i visst avseende äro uttryck för sina respektive hemländers egen smak, nämligen i *utsmyckningen* (»En Tiber, Seine och Thems dra ej *klenoder* fram...»). Självfallet kan denna av lokal skönhetsuppfattning betingade yttre form på intet vis vara normerande för andra länders litteratur, varför svenskarna givetvis icke behöva skämmas, om de jämföra Vergilius, La Fontaine och Owen med en Stiernhielm, en Spegel och en Rudén (»... som lända med sin *prakt* til wåras minsta skam»). Ett faktum är emellertid, att de nämnda svenska skalderna ej äro lika kända och aktade som sina utländska kolleger. Detta beror inte på förakt utan på »okunnighet». Utlänningen ser lika förvänt på Sverige som stadsbon på landsbygden. De svenska skalderna må skylla sig själva att italienare, fransmän och engelsmän icke uppskatta svensk poesi. De arbeta icke rationellt. De tänka icke, fastän de som alla andra människor äro utrustade med förmåga därtill. De böra inte inbilla sig, att det är deras eller ens fosterlandets ensak, om de avstå från att göra bruk av förnuftet. Naturen har förlänat dem förstånd, just för att de skola

upplysa först sig själva och sedan människor utanför gränserna. De äro därför skyldiga att upplysa sina landsmän om allt, från det minsta till det högsta. Förnuftet kan förklara hela universum. Det är visserligen svårt att skriva ett diktverk, som uppskattas av alla. Med yttre prydnader i versen kommer man inte långt. Endast genom att låta förnuftet härska i dikten kan den svenska skalden nå detta höga mål. Inga smakgränser hindra nämligen tanken. Det rena tänkandet hör till det för alla nationer sköna. Om den svenska vitterheten förnyas till sitt innehåll på angivet sätt, skall alltså även den bli uppmärksammad ute i Europa. I avvaktan på denna litteratur böra de svenska poeterna läsa den existerande litteraturen med skärpt kritik. De nya diktarna, som intaga de gamlas platser, böra i en ädel tävlan söka hinna förbi de gamla skalderna.

Några kvarstående, ej tillräckligt belysta frågor skola nu behandlas. Vid referatet observerades de iögonfallande sjätte och sjunde stroferna. De äro anmärkningsvärda ur fler än en synpunkt. Först och främst äro de ju av kapital vikt för förståelsen av dikten. I utlandet (Italien, Frankrike och England) är man lika okunnig om svensk diktning som »Stockholmsdockan» om landsbygdens förhållanden. Dalin drar en analogi mellan utlänningens inställning till Sverige och stadsbons till landsbygden. Han säger klart ifrån att de nämnda utlänningarnas obekantskap med svensk litteratur icke har sin grund i förakt för landet utan beror på okunnighet. Skulle man därav kunna sluta, att Dalin lagt skulden på lantbefolkningen för stockholmarnas okunnighet om deras sysslor och miljö? Det är onekligen synnerligen främmande för Dalin att resonera så. Han brukar icke taga stadsbons parti mot provinsbefolkningen. Motsatsen är däremot vanlig i hans satir. Lamm har också läst stroferna på det sistnämnda sättet. Han har brutit ut dem ur dikten och använt dem vid behandlingen av Dalins natursinne (Lamm, Olof von Dalin, s. 395). Trots sin brist på »blick för naturens eget väsen» kände Dalin dock en viss stolthet, heter det här, över att vara ett landsbygdens barn och föraktade »Stockholmsdockan». Man kan tolka de båda stroferna på ungefär detta sätt, även om man beaktar deras uppgift i sammanhanget. Det förhåller sig ju så, att Dalin icke frikänner *alla* utlänningar från egen skuld för okunnigheten om Sverige. Hamburgsavisans förvända uppfattning om Sverige är enligt skaldens egna ord i nästföljande strofer utslag av »dumhet eller hat». Den inställningen till landsbygden brukar Dalin som sagt tillägga »Stockholmsdockan».

Hur Dalin än må ha tänkt här, så synes det mig alldeles uppenbart, att han syftat längre än till ett traditionellt skämt med stadsborna. Ty även om man bortser från att strofernа förlora betydelse för de föregående, om man läser dem som moralsatir, utgör deras stilkaraktär ett indicium på att författaren menat något annat med dem. Vi fästa oss speciellt vid den sjunde strofen. Dalin briljerar med de traditionella tekniska greppen. Rimmets alla resurser utnyttjas för en formlig uppvisning i akustiska effekter. (»Om skallhion älta fåhr, om wallhion wakta wargar, / Om skwaltan fångar fisk, om miälan maler miöl, / . . .») Karakteristiskt för de båda strofernа är det arkaiserande ordvalet. Iögonfallande är också den »bakvända» ordningen på begreppen. Det kan icke gärna råda någon tvekan om att Dalin här i parodiskt syfte pastischerat favoritdrag i vår renässanspoesi. Den virtuosaste språkkonstnären och rimfursten var Runius. Det är hans många efterbildare, som satiren riktar sig mot. Det bör tilläggas att Holmströms populära »bakvända visa» även kommer med. Runius upplevde vid denna tid en renässans. Om hans popularitet har Warburg meddelat en notis (a. a. s. 25). I ett av Kanslikollegiets protokoll berättas att Dudaim »mycket berömmes, och af många åstundas». Det är med anledning av en planerad ny upplaga av hans skrifter (1733), som yttrandet fälldes.[1] Att Runius ännu ett par årtionden efter sin död hörde till de populäraste poeterna framgår också av Dalins släng åt »wår wittra Runius» i Argus.[2] Skall man tolka Dalins kritiska hållning mot den döde vitterlekaren som ett utslag av ren »jalousie de métier»? Det är naturligtvis icke möjligt att avgöra. Dalin bör ha varit starkt medveten om att den nya diktning han ville introducera icke skulle kunna göra sig gällande med mindre inflytandet från den karolinska periodens verskonstnär upphörde.[3] Han ser dikten som en allvarlig uppgift för tanken. I tolfte strofen riktar han en protest mot den svenska barockdiktens »rim och ordabuller». Det är

---

[1] Beträffande omständigheterna kring denna, se von Platen, Petter Frisch, Runius' vän. Personhistorisk tidskrift, XLI, 1941—1942, s. 80. — Den popularitet som Runius åtnjöt under de första årtiondena på 1700-talet, jämföres av Böök med den hänförelse som Tegnérs och Frödings dikter en gång väckte. (Stridsmän och sångare, s. 9.)

[2] Det gällde ett svårt nödrim av Runius. Stället har observerats av Lamm (a. a. s. 210).

[3] Man noterar, att varken Runius eller Holmström finnas representerade i Skaldeflockarna. Den förres produktion hade ju också publicerats kort dessförinnan.

just detta slags poesi han parodierar i sjätte och sjunde stroferna. De innehålla *litteratursatir*. Dalin fann rådligast att icke ställa de känsliga poeterna, med vilka han samma år haft en uppgörelse i *Tankar öfwer Qritiquer*, direkt på schavotten. På en lönligare väg kunde han peka på de egenskaper hos dikten, som förhindrade utlänningarna att taga kännedom om den. Ensidigt inriktad på formell utsmyckning och skrattretande effekter var litteraturen dömd att växa och dö i provinsiell avskildhet. En förnuftspräglad diktkonst kunde bryta isoleringen. Den »Stora Guden» har nämligen så inrättat världen »At hwart et land har det, som alla land behagar . . .» Förnuftet hör till det universellt sköna. Med ord som bringa i tankarna stoikernas »semina» uppmanar han de nya poeterna att bedriva upplysningsverksamhet. Det är också med stoikernas symbolspråk han manar dem att betänka sina plikter som människor. (»Den snillegåfvors *eld*, som Gud din födsel gier,/ Är skänkt att blifwa *lius* för dig och andra fler.») På liknande sätt hade Lucanus i sitt förut nämnda epos utlagt Catos moralfilosofi:

Nec sibi, sed toti se genitum credere mundo (II: v. 383).

Det är kanske överflödigt att säga, att det dock närmast är Herkulesskaldens allvarliga idealism som inbjuder till jämförelse. Man tänker på Fru Dygds maning till Hercules att utveckla det förnuft som Gud begåvat honom med.

> Wett är dygdenes Lius; och Wijsdom är Dygdenes Öga.
> Wett hörer arbete till, wins ey utan ijdkeligt omak.

Vi ha konstaterat att Dalin kräver innehåll och förnuft i dikten. Betyder detta att han vill verka som en svensk Boileau? Hans kritik mot de svenska samtida epigonerna sammanfaller delvis med den franska klassicismens litteraturkritik. Men sin »pièce» har han utformat efter allt annat än boileauska mönster. Det är dikt av samma egendomliga teoretiska art, som »Nya tiden i Swerige». Helt inriktad på idéförkunnelsen nonchalerar Dalin (troligen medvetet) de formella kraven. Redan med hänsyn därtill skiljer han sig från den fransk-klassiska estetiken. Även på en annan punkt bryter han mot dess grundsatser. Det är i appellen till de nya poeterna att tävla med de gamla. Diktens filosofiska karaktär, dess behandling av allmän och lokal skönhet samt dess slutappell hänvisar den till »de modernas» rationalistiska diktning. Man undgår ju icke att tänka på Voltaires Essai vid analysen av Dalins Tanckar öfwer Skaldeflockarna.

I båda ha vi funnit det allmänna och det lokala »sköna» behandlade. Men med en karakteristisk olikhet. I Dalins framställning föres blott förnuftet till det allmänt sköna, hans åsikt är poetiskt sett mer kättersk. I samma resultat utmynnade demonstrationen av Henriadens och Swenska Frihetens inbördes förhållande. Därmed övergå vi till det närmare studiet av Swenska Frihetens »moment». Taines definition av »le moment» lyder: »l'influence de l'état d'un genre littéraire ou artistique sur l'auteur qui travaille dans ce genre».

De modernas program.

Houdar de la Motte har genom eget förvållande fått sitt namn förbundet med Homeros. I hans litterära kvarlåtenskap ingår ett ode, L'Ombre d'Homere, och ett poem med titeln Homere. Dessa alster utgöra blott följdföreteelser till hans beryktade »översättning» av Iliaden. La Motte dedicerade sin franska Iliad till Ludvig XIV, vid denna tid en kraftlös man, som inom kort skulle sluta sina dagar. Tre år tidigare hade Boileau gått bort (1711). Frihetens dag grydde även för litteraturen; självsvåldets, ansågo många. Det stora seklet steg i graven, auktoritetens epok var ute och den klassiska balansens och harmoniens. I denna situation tillkom La Mottes radikalt omarbetade och »förbättrade» Iliad.

La Motte betonar själv kraftigt, att hans verk icke var en översättning i vanlig mening. Han skulle icke heller kunnat prestera en sådan, eftersom han icke kunde grekiska. Iliaden läste han i Mme Daciers franska prosaöversättning. Men det är icke i obekantskapen med Homeros' språk, som man skall söka den egentliga förklaringen till La Mottes behandling av Iliaden, utan i hans litterära idéer. Dessa finner man i *Discours sur Homere*, ett slags »essay de Poëtique», där han redovisar och motiverar sina ingrepp. Vill man snabbt orientera sig i hans tankevärld, bör man gå till det avslutande partiet i Discours, »Des changements considerables». Avsikten var, säger han (II: 122), att överlämna åt allmänheten ett läsbart och läsvärt skaldestycke. För att lyckas därmed måste han förkorta originalet och göra det intressant. Det var vidare nödvändigt att befria tolkningen från förlagans stora brister. La Motte uppehåller sig länge vid de existerande franska epopéernas längd. Till följd av sin omfattning

kunde dessa aldrig bliva den moderna publikens lektyr. Författarna till la Pucelle, Clovis m. fl. moderna hjältedikter ha synbarligen fruktat, att deras verk icke skulle räknas till Iliadens och Eneidens berömda genre, om de icke skrevo lika »stora» verk som Homeros och Vergilius, en förvänd uppfattning med fatala konsekvenser. Ingen kommer igenom deras episka försök utan den största kraftansträngning. De äro långtråkiga. Men också ur en annan synpunkt är det oklokt att taga för sig för stort material. Det är icke möjligt att i ett omfattande epos motsvara det krav på »cette élégance exacte et continue» som versen kräver. Läsaren håller icke författaren räkning för svårigheten härvidlag, med mindre att denne överallt bemästrat svårigheterna. Epiken ställer större anspråk på en god versifikation än dramatiken. På scenen framträda icke eventuella vers-tekniska brister så bjärt, skådespelaren kan på olika sätt dölja dem. Förresten skulle även ett långt epos med oklanderlig vers trötta läsaren. Orsaken därtill är »la cadence trop uniforme de nos vers». Alexandrinen, som är behaglig till en tid, blir i det långa loppet tröttande monoton. På grund av dessa övervägaganden har La Motte inskränkt de tjugofyra sångerna i Iliaden till tolv i sin »Traduction . . . abrégée et condensée». Metoden är ju icke okänd i vår tid, då världslitteraturens prosaverk utgivas i sammandragna översättningar. Man frågar sig vilka partier i Iliaden, som offrats för publiksmaken. Le Bossu och andra hade förfäktat tanken, att Homeros i Iliaden velat visa oenighetens vådor(!). Det är nu La Motte icke övertygad om. För egen del har han velat tillägga sin Iliad denna moral, och en huvudsynpunkt för arbetet har varit att låta moralen framträda överallt i dikten: ». . . j'ai dégagé le Poëme de ce qui pourroit d'en (la vérité morale) distraire . . .» Förutom att göra Iliaden kort och »moralisk» har hans syfte varit att göra den intressant. Hans resonemang går ut på att själva handlingen i Iliaden intresserar genom den allmänmänskliga konflikt som framställes. Homeros har emellertid skymt bort eller på annat sätt fördärvat fabeln. Vad skulle man säga om en dramatiker, som i mellanakterna avslöjade handlingen i nästföljande akter? Skulle man acceptera att huvudhandlingen bleve avbruten av de förtrognas privata mellanhavanden? Det är just vad Homeros ofta gör, och felet är lika ödeläggande för intresset i hans epos som det vore i en tragedi. La Motte har ansett sig böra avhjälpa dessa brister »*en supprimant les préparations inutiles, & en retranchant les Episodes sans intérêt*» (a. a. s. 127). Bearbetarens omsorg om

fabeln har vidare medfört att han företagit liknande ingrepp i andra delar. »J'ai tâché *de rendre la narration plus rapide ... les descriptions plus grandes & moins chargés de minuties, les comparaisons plus exactes & moins fréquentes*» (a. a. s. 130). Kravet på viss snabbhet i recitén hade som nämnts (ovan s. 111) Boileau framställt men han menade icke det samma, som vi ha sett. Beträffande beskrivningarna kan nämnas att La Motte utifrån sin allmänna synpunkt att den ledande tanken i diktverket icke får skymmas givetvis fördömer den berömda beskrivningen av Akilles' sköld. Resonemanget är så karakteristiskt för den metodiske och torre La Motte, att det icke bör undanhållas läsaren.

»J'avoue donc que le bouclier d'Achille m'a paru défectueux par plus d'un endroit; les objets que Vulcain y représente n'ont aucun rapport au Poëme, & ils ne conviennent ni à Achille pour qui on le fait, ni à Thétis qui le demande, ni à Vulcain même qui en est l'ouvrier; les objets y sont tellement multipliés, qu'à peine imagine-t-on que le bouclier les pût contenir distinctement; *les figures représentées agissent & changent de situation, comme si elles étoient vivantes, ce qui fait un prodige puérile.* (a. a. s. 131.)

Programmets torra beslutsamhet att göra något nytt och bättre präglar orden: »J'ai donc imaginé un bouclier qui n'eut point ces défauts.» La Mottes fläckfria sköld återfinnes i nionde boken (s. 274 f.). Överhuvud taget har han en markerad tendens att fördöma eller förakta varje element i Iliaden som distraherar tanken på berättelsen och karaktärerna. Man erinrar sig Fontenelles ironiska klagan över de modernas rigorösa utdömande av allt som »ne va pas au fait» (se ovan s. 22). Homeros bedömes icke sällan som om han vore författare till en tes, och icke till ett konstverk. Sin uppfattning om beskrivningarnas berättigande framlägger La Motte i slutet av avdelningen »Des Descriptions». Han jämför målarens och poetens uppgifter, ett uppslag, som abbé Dubos några år senare skulle utföra i helt annan riktning i sitt omfattande verk *Réflexions critiques sur la poesie et sur la peinture* (1719). La Motte skiljer på målarens och poetens uppgift, synbarligen i polemik mot det horatianska »ut pictura poesis». Verkligheten skildras av båda, men »le mérite du choix caractérise davantage le Poëte, & le mérite de l'imitation caractérise davantage le Peintre». Poetens sanna förtjänst ligger i att träffa ett val, han skall beskriva »ce qui convient, ce qui peut intéresser & ce qui peut plaire». Trots bakomliggande antirealistiska doktrin förefaller definitionen ganska liberal, men om

det passande, det intressanta och det behagliga hade nu intellektualisten sin speciella uppfattning (II: 53 f.).

Under rubriken Des comparaisons har han sammanfört sina åsikter om jämförelserna i Iliaden. Han särskiljer på tre olika användningar av stilmedlet. En diktare använder det antingen för att genom exakta liknelser giva läsaren en livligare och klarare föreställning om vad han vill framställa, eller för att genom ädla och angenäma bilder skänka lyftning åt ämnet eller slutligen blott för att bereda omväxling åt en annars torr och monoton exposé. Vad Iliaden beträffar, finnas enligt La Motte inga jämförelser av det första eller »filosofiska» slaget. Emellertid räknar sig bearbetaren i denna fråga icke till de doktrinära. Han pekar på många jämförelser i Iliaden, som visserligen icke belysa sammanhanget men vilka dock äro berättigade tack vare sin ädla halt. Ja, han protesterar till och med emot dem som fördömt Homeros för »lågheten» i jämförelsen mellan den för fientlig övermakt ovilligt vikande Ajax och den av barn bortdrivna åsnan, som betar under den motvilliga reträtten över ängen. La Motte invänder att den gällande föreställningen om åsnan som ett »lågt» djur är godtycklig (»arbitraire»). På Homeros' tid var åsnan kanske lika ansedd som hon nu är föraktad.[1] Man finner La Mottes invändning riktig och beklagar att dylika drag utanför det vanliga schemat icke gottskrivits den av eftervärlden föga uppskattade Homeros-tolkaren. Emellertid gör fortsättningen läsaren mindre benägen att betrakta detta som allvarlig försummelse från biografer och kritiker. »Malgré cette justification, la comparaison me blesse encore un peu *par les enfans & la gourmandise opiniâtre de l'âne.*» Gravallvaret i reservationen, den är uppenbarligen inte skämtsamt menad, lockar fram löje av det homeriska slaget. Att stället kommit med här beror mest på att La Motte berör det från Perraults Paralelle och Voltaires Essai sur la poesie épique kända resonemanget om lokal (»arbitraire») och allmän smak. La Motte kände sig sårad av jämförelsen »*car en tout tems & en tout païs*, ces images ne répondent pas assez noblement à la valeur obstinée d'Ajax & à la fureur de ses ennemis» (a. a. s. 77). Om La Motte sålunda delvis försvarar valet av bilder i Iliaden, så har han icke för den skull velat överflytta dem till sin moderna Iliad. Han förebrår dessutom Homeros för ett alltför ymnigt bruk av jämförelserna (»abondance vicieuse»). Speciellt

[1] Synpunkten hade lagts redan av Le Bossu i hans förut nämnda Traité du Poëme epique, s. 456.

de långa jämförelserna inverka skadligt på berättelsen, »le sujet se perd dans les ornemens» (a. a. s. 78). I *Reflexions sur la critique*, som utgjorde La Mottes värdiga och omfattande svar på Mme Daciers våldsamma polemik mot hans Homeros-bearbetning i *Des causes de la corruption du goût* (1715), återkommer La Motte till de principiella synpunkterna och den därav beroende friheten i översättningen. Om jämförelserna yttrar han bl. a. följande: »J'ai usé plus sobrement des comparaisons; & par exemple, à la fin du second livre, je n'en ai pris qu'une, de près d'une douzaine qu'Homere entasse sans discrétion l'une sur l'autre» (III: 221). Principdeklarationen avslutar avdelningen: »Il me semble que dans les narrations vives, il ne faudroit que de ces comparaisons rapides qui se confondent avec l'action même . . .» (s. 224). I sin kritik av de långa eller homeriska jämförelserna hade La Motte en föregångare i Perrault. Till Boileaus stora harm hade den senare i Paralelle . . . förlöjligat jämförelserna i de klassiska hjältesångerna genom att ge dem det snart bevingade namnet »comparaisons à longue queuë».[1] Addison försvarade i *Spectator* jämförelserna, ironiserade över Perraults kritiksjuka kvickhet och hänvisade till Boileaus myndiga svar i *Reflexions à Longin* (1693). I samma nummer visar han på sköna ställen i Miltons Paradise Lost och lovprisar demonstrativt den djärvaste metaforen med påtagligt homeriskt ursprung.[2] Behöver det nämnas att La Motte fördömer det »underbara» i dikten? Han anklagar de franska epikerna för att ha följt Homeros tätt i spåren och låtit metafysiska faktorer av olika art ingripa i och dirigera handlingen. De ha föredragit, så lyder hans bittra kommentar, att såra förnuftet framför att bryta mot godtyckliga regler. Bakom den oförnuftiga efterapningen ser han rädslan lysa fram, rädslan att deras verk icke skulle räknas till hjältedikten.[3] I sin bearbetning har han behållit de antika gudarna, det var ju också svårt att undvara dem.[4] Men han har nobiliserat och ratio-

[1] Paralelle . . ., II, 4. dialogen s. 42.

[2] The Spectator n. 303, vol. IV, London 1713.

[3] »Nos Poëtes ont craint apparemment qu'on ne leur refûsat le nom d'Epiques, si le ministère du Ciel n'étoit aussi sensible dans leur action, qu'il l'est dans l'Iliade. . .» (III: 104).

[4] La Mottes kritik av den konventionella mytologiska apparaten hör till hans mest uppmärksammade insatser. Se t. ex. Discours sur les Prix (1714), där han förordar personifierade egenskaper. (VIII: 376 f.) I detta sammanhang må erinras om Lamms påpekande av likheten mellan Triewalds kritik av barockens pekoralister och La Mottes vidräkning med det konventionella bildspråket. (Samuel

naliserat dem, liksom han gjorde hjältarna ädla och följdriktiga och strök ned den homeriska råheten. Den yttre miljön försvann, naturen fick ett minimalt reservat i jämförelserna. Någon självständig uppgift tillkom icke miljön i människans värld av tanke och vilja. Allt som icke vidkom berättelsen var dömt att försvinna, den skulle vara »*précise et ingénieuse*» (a. a. II: 45). Metoden skall råda överallt. I ett annat sammanhang har La Motte hyllat författaren till *Discours sur la Méthode*, Descartes, i ord som avslöja de modernas syn på litteraturen. Han upprepar Fontenelles ovan (s. 22) anförda ord om grundaren av den nya filosofien som lärt människorna »à raisonner», han upprepar också Fontenelles synpunkt att den nya filosofien givit alla möjlighet att angripa och korrigera Descartes själv. Metodlärans popularitet vitsordas, yttrar författaren, av det faktum att den tillämpas även inom poesien och vältaligheten; sådan är förnuftets vana och triumf, »elle est bonne à tout, & telle est sa force qu'elle triomphe tôt ou tard des préjuges». Emellertid är det ännu blott ett fåtal författare som kunna arrangera avdelningarna i deras naturliga ordning, »& faire de chacune de ces parties une nouvelle analise, *où il n'entre rien de superflu*, & où tout ce qui doit entrer soit mis à sa place».[1]

Av det sagda har framgått, att La Motte hyser fullkomlig likgiltighet för definitionen av eposet. Han fördömer regelmakarna, som försökt reservera namnet epos blott åt Homeros-imitationer. Lyckligtvis har Homeros efterlämnat två olika modeller, varför poeten har en viss rörelsefrihet. Denna synpunkt övertog Voltaire i Essai och kom utifrån denna fram till en definition. Dessförinnan hade han som bekant behandlat skilda moderna epopéer. La Motte, som i förbigående hänvisar till »la Pharsale och Le Lutrin», bryr sig icke om det historiskt givna. Däri ligger, synes det mig, en betecknande olikhet mellan Voltaire och La Motte. Den senare resonerar sig fram. Varför är det nödvändigt, frågar han, att handlingen skall vara uppdiktad, storslagen etc. och att berättelsen skall vara av en bestämd längd? Man svarar, att eposets natur är sådan. Och hur vill man bevisa det? Det svaras, att alla dessa villkor uppfyllas av

---

Triewalds lif och diktning. Samlaren 28, 1907, s. 153.) Blanck har påpekat ytterligare likheter och konstaterat att La Mottes Odes ingick i Triewalds boksamling. Triewalds beroende av La Motte får anses fastslaget. (Bellman vid skiljovägen och andra studier, 1941, s. 114 f.)

[1] *Discours* sur le different mérite des ouvrages d'esprit. (VIII: 359 f.)

ett epos som har slagit igenom och som har gillats av Aristoteles och Horatius. Varför skulle man icke kunna behaga med andra medel än Homeros, frågar La Motte, som i regelförfäktarna ser fördomsfulla auktoritetsbundna »kommentatorer». Man kan och bör gå på nya och egna vägar. Det enda väsentliga för eposet är »le recit d'une action». Han stannar emellertid icke där. Varför skulle icke skildringen av en hjältes livslopp vara ett fullgott ämne? Med nästa steg hamnar La Motte i rena anarkien: »Je regarde donc comme arbitraire, le choix de la matiere, & même celui de la forme qu'on lui veut donner: mais quelque choix que l'on fasse, il est essentiel de plaire toujours par quelqu'endroit...» (II: 16 ff.). Han tillägger, att behagfullheten borde icke vara ett egenvärde utan tjäna diktverkets moral. Utan hämmande regler kunde poeterna pröva sin lycka i den ärorikaste genren. Le Bossu hade reglerat den ålderdomssvaga diktarten. La Motte befriade genom Discours sur Homere och sitt skriftställarskap över huvud genren, men det var en befrielse till döds.

Sedan vi nu tagit del av de grundsatser som La Motte tillämpat i sin modernisering av Iliaden, är det knappast nödvändigt att i detalj visa på kontaktpunkterna mellan Essai och dessa. Det har framgått, vilken strömning Voltaire vände sig mot i skriftens slutparti. Det är den metodiska, filosofiska poesien med dess ringaktning för traditionella konstnärliga värden. Dess främste företrädare utdömde ur Iliaden episoder och beskrivningar, de skönaste ställena, såsom fördärvliga för verkets ekonomi. Lycklig den som kunde måla detaljerna som Homeros, utropar Voltaire i sin studie över Homeros i Essai, och han tillägger slutorden: »*et ce précisement par ces détails que la poésie charme les hommes*». I samma avsnitt får man höra Voltaire beklaga den människa som fått spiritualitetens gåva, om denna nämligen, såsom hos La Motte, förhindrar henne att känna fantasiens skönhet. Voltaires attityd till La Motte är i mycket beundrande, och han har också själv starkt påverkats av dennes fördomsfria syn på regelestetiken. Om Discours sur Homere yttrar han att få arbeten äro skrivna med så stor »art, discretion et finesse». Men Homeros förstod filosofen icke. »Le grand mérite d'Homere est d'avoir été *un peintre sublime*.» Det är den med klassikerna förtrogne eleven från Collège Louis-Le-Grand som talar.

Vid jämförelsen mellan Swenska Friheten och Henriaden framgick att diktverken uppvisade stora stilistiska olikheter. Sedd mot bakgrunden av Henriaden gjorde den svenska dikten estetiskt sett ett mycket torftigt intryck. Dalins verk, ett epos som Voltaires, innehöll till skillnad från dennes få och matta homeriska jämförelser; det saknade mytologisk prakt, liksom detaljbeskrivning, episoder och miljömålning. Allegorierna bröto i sin livlöshet anmärkningsvärt mot Voltaires. Det rådde en frappant skillnad i längd mellan diktverken. I ämnesvalet var Dalin avgjort radikalare. Henriaden liknade ofrånkomligt de klassiska hjältesångerna, medan Swenska Friheten mest till följd av sin genomförda olikhet förde dessa i tankarna. Det torde ha framgått — och behöver därför icke utföras närmare — att Swenska Friheten i så gott som alla ovan anförda avseenden överensstämmer med de grundsatser, som varit vägledande för La Motte vid moderniseringen av Iliaden. Man skulle kunna säga att Dalin i princip förfarit med Henriaden som La Motte med Iliaden. Med vetskap om Dalins bekantskap med La Mottes produktion har man måhända, efter vad som visats, rätt att antaga att Dalin medvetet tillämpat resonemanget från Discours sur Homere. Det bör vara möjligt att genom detaljmässig stiljämförelse mellan den franska Iliaden och Dalins verk nå fram till säkrare bedömning. Vi skola också längre fram pröva denna väg. Men den nyss vunna insikten om likheten i La Mottes och Dalins litterära teorier har givit ökad betydelse åt en tidigare undersökning. Det visade sig vid analysen av den mycket märkliga litterära programdikten »*Tankar öfwer Skalde-Flockarne*» att Dalin hyste en från Voltaire avvikande mening om innehållet i det allmänt eller absolut sköna (se ovan s. 121). Det var med utgångspunkt från åsikten att blott förnuftet hör till det universellt sköna och att sålunda endast tankarna äro »transportabla», som skalden riktade denna uppmaning till de unga poeterna:

> Drif dina *tankar* ut som swultna får i bete,
> Mät ut båd längd och bredd och låt *förnufftets syn*
> Bestråla minsta grand från diupet up til skyn.

Det finnes all anledning antaga att studiet av La Motte skall bidraga till att ytterligare klarlägga de krafter, som verkat vid tillkomsten

av Dalins formellt och innehållsligt så egenartade tankedikt. Därmed skulle relationen mellan Dalins epos och La Mottes eposteorier kunna bestämmas säkrare.[1]

När La Motte redovisar sina översättningsprinciper i Discours, utgår han från följande indelning av det litterära stoffet: »l'ordre, le sens, & l'expression». Av en Homeros-tolkare kräves, heter det i

[1] Någon modern biografi över La Motte finnes icke. Bristen är så mycket kännbarare, som den existerande icke belyser La Mottes teorier i deras historiska sammanhang. (Dupont, Houdar de la Motte (1672—1731). Un poète-philosophe au commencement du dixhuitième siècle). Duponts arbete äger obestridliga förtjänster i andra avseenden. Han tecknar en levande bild av den originelle partichefen, till vars charmerande egenskaper hörde, att han strävade att lyssna till och övertygas av motpartens argument. Man får se La Motte i närbild omgiven av lärjungar och vänner i den nya kafémiljön. Han ansågs vara ett universalgeni; Maupertuis, som tillhörde kretsen, påstod att han kunnat bliva en Newton! Man lär känna motståndarna, bland vilka framför allt J. B. Rousseau och abbé Desfontaines utvecklade ansenlig grovhet i polemiken. (De blevo ju inom kort Voltaires fiender.) La Motte ägde en sällspord förmåga att hålla huvudet kallt även i de hetaste dusterna. Han höll diskussionen för sin del inom gränserna för den goda smaken. Man får också de mindre beundransvärda dragen, torrheten och bristen på humor. Det förefaller att vara ett välbalanserat porträtt, som Dupont meddelar i sin biografi. Framför allt synes den yttre miljön vara förträffligt skildrad. Men att man icke utan vidare kan åberopa Duponts uppgifter och påståenden i det litterära sammanhanget, torde framgå av några randanteckningar till hans framställning av La Mottes Iliad. Han anser sig tvungen att behandla den till följd av dess historiska intresse. Han erinrar om alla smädelser, som haglat över Homerostolkaren alltsedan översättningens tillkomst, och anförtror läsaren att han icke har »courage» att tillägga några egna. Meningen synes vara att hela förrådet av invektiver förbrukats. Men samtidigt gripes han av »une sorte de pitié», för vilken han räknar på läsarens tillgift, »si elle ne fait pas tort à l'équité de notre *jugement*» (s. 33,). På det fåtal sidor Dupont ägnar åt att på sitt eget sätt referera verket, möter följande prov på biografens bedyrade medömkan med mannen och verket: »Malencontreux parodiste ... extrême platitude ... l'étonnante faiblesse ... défauts choquants ... scandaleuse violence ... sacrilège.» Som synes är det icke i invektiver det brister. En sakuppgift påträffas i detta sammanhang. Dupont yttrar med stark emfas att La Motte i reglernas namn velat korrigera Homeros, som icke kunde reglerna. »De là cette formidable méprise de l'étrange adapteur.» (s. 34). I själva verket förnekade La Motte på det bestämdaste giltigheten av kodifierade smakkonventioner. I hans kanske intressantaste litteraturteoretiska skrift, Discours sur la Fable, yttrar han i samband med ett resonemang om poesiens bildspråk följande: »C'est dans la nature de notre esprit qu'il faut chercher les regles ... l'expérience est fautive ... au lieu que la raison générale de l'agrément des choses prise du rapport qu'elles ont avec notre intelligence, est un principe aussi invariable que la nature même de notre esprit ...» (IX: 21). Det var i det eviga och oföränderliga förnuftets namn han ville korrigera Homeros. »Si l'on examinoit la nature de

fortsättningen, att han följer originalets ordning, återger betydelsen och om möjligt träffar »des expressions équivalentes aux siennes». Ekvivalenta uttryck äro icke de figurer och termer, som efter orden svara mot det främmande originalets uttrycksspråk. La Motte utgår från att det förhåller sig såsom »la Grèce florissante» omvittnat, att »l'expression» hos Homeros representerar det vackraste i grekiskan.

---

l'homme au lieu d'examiner la constitution de l'ouvrage d'Homere . . .» Han ville grunda estetiken på ett abstrakt allmänt förnuft. Någon annan jurisdiktion borde litteraturen icke erkänna. Givetvis innefattade resonemanget — det framgår av Discours sur la Fable — möjligheten av regler, som överensstämde med det allmänna, naturgivna förnuftet. La Motte är anhängare blott av en förnuftsreglerad smaklära. Med denna begreppsbestämning sammanhänger hans egendomliga och avgjort stötande behandling av Iliaden. Dupont uppger sig vara mest chockerad av La Mottes i översättningen visade »prodigieuse ignorance de l'histoire». Härom är att säga att La Motte torde ha varit mycket okunnig i antikens historia. Motsatsen skulle ha varit förvånande. Franska litteraturhistoriker ha lämnat roande exempel på — för nutida läsare — förvänd antikuppfattning hos även ledande »Anciens». På grundval av enbart La Mottes Iliade är man förresten knappast berättigad att påstå något i denna fråga. I enlighet med sina principer har ju La Motte ur sin moderniserade Iliad utmönstrat det »historiskt sköna». — Arbetet är ur en annan synpunkt intressant: det affektpräglade framställningssättet. Vid studiet av fransk litteraturhistoria har man ju rikliga tillfällen att bli föremål för författarnas försäkringar om opartiskhet, även när forskningsmödan gäller relativt avlägsna tider. De syssla med en skönlitteratur som aldrig dött, som direkt och indirekt påverkat och påverkar människorna. Dit hör också La Motte. Hos honom möter groteskt renodlat ett väsentligt drag i den oändligt rikt nyanserade franska litteraturen. En påminnelse härom får man, då man tar del av debatten kring den »rena poesien» i Frankrike på 1920-talet. Den lärde humanisten Henri Bremond gick till angrepp på den traditionella intellektuella poesien. Han konstaterade med Flaubert, att en vacker vers som icke betyder något, är överlägsen en mindre vacker »qui signifie quelque chose». (La poésie pure, s. 44.) Han hävdade att orden skulle vara »vides de sense». Det är exaktast tänkbara motsats till La Mottes krav på versen. Den skulle vara »fort de choses», och poetens uppgift var att reducera hela universum till klara idéer. Bremond underlåter heller icke att ställa La Motte till svars för hans gärning. Han åberopar i akademien La Mottes — »un charmant homme et l'académicien modèle» — yttrande till Mme Dacier: »c'est au public, juge de l'Academie même, à prononcer», då han mot den franska intellektualistiska poesien ställer Wordsworth, Poe och andra. (Prière et Poésie.) Enligt Bremond har ingen skrivit något lika avgörande om problemet som La Motte och ingen har bättre visat, vart den rationalistiska estetiken logiskt leder (s. 31). Slutkarakteristiken bör anföras: »Dans la république des Lettres, Lamotte reste un métèque, moins encore, un paria; le type accompli de l'illettré supérieur, roture dorée, race bien connue et trop féconde. Non, certes, qu'il manque d'intelligence, mais il n'est qu'intelligent; non qu'il écrive mal, il écrit autrement, comme un homme qui n'est pas de la maison et qui n'en sera jamais» (s. 42).

Men de franska motsvarigheterna representera icke för det, språkets vackraste uttrycksmöjligheter. När man en gång fattat betydelsen av originalet, behöver man därför icke längre uppehålla sig vid förlagan. Man har att fråga sig, huru Homeros skulle uttrycka meningen, om han vore fransman och samtida. Återstår sedan att välja franska »tours & termes», som med behag och styrka uttrycka innebörden, »& travailler toûjours à y mettre la perfection, jusqu'à ce qu'on ne se sente plus capable de mieux faire» (II: 109). Av ovanstående framgår bl. a. att »l'expression», d. v. s. det poetiska språket överhuvud, icke kan överflyttas från grekiskan genom en verbaltrogen översättning. Poesiens språk bestämmes uppenbarligen av en lokalt betingad smak. Utanför tids- och miljöbundna konventioner stå däremot ordningen och betydelsen, de till intellektet bundna elementen. Vill man veta mera i denna viktiga sak, har man blott att gå till avdelningen »Expression» i La Mottes välordnade clearinginstitut. Han ignorerar icke betydelsen av tankens språkliga inklädnad, den poetiska dräkten. Om denna icke tjänar tanken, så skadar den tanken. Ingen kan bedöma värdet av Iliadens poetiska språk och stil. Ingen behärskar de döda språken så fullkomligt att han kan känna valörer och nyanser. Det finns inga fullkomliga synonymer i språken, ett franskt ord täcker icke ett motsvarande grekiskt. Varje ord äger sin speciella betydelseskiftning. Iliadens poesi torde vara vacker i allmänhet och motsatsen här och där. De poetiska värdena kunna vi icke taxera, vi kunna ej heller med kompetens döma över felen. De äro bundna till en gången tid och en främmande miljö. Så slutar avdelningen om det begripliga och didaktiska elementets konstnärliga utsmyckning (II: 89). Det blev i stället åt det rationella i poesien, »le fonds de choses» (III: 184), som La Motte och de moderna ägnade sina krafter. Tankarna i ett litterärt verk kunde flyttas från ett land till ett annat och från ett dött språk till ett levande. Poesien i sig var unik, saknade ekvivalenter; formen var underkastad tidens skiftande omdömen och rummets växlande värderingar. Naves har gjort gällande att det väsentliga i »la grande Querelle» ligger i de modernas upptäckt av poesiens till tid och rum begränsade värde (a. a. s. 52). Konsekvenserna av upptäckten drogos först under Homeros-fasen av debatten. »La génération de 1700 n'a pas pris tout de suite conscience de cette évolution vers la *géométrie*, et le jargon *régulier* a longtemps survécu au classicisme authentique.» (Naves' kurs. s. 17.) Såvitt jag förstår, har antikskolans argumentering

verksamt bidragit att leda utvecklingen mot den osmyckade begreppsdikten, poesiföraktet och prosans upphöjande. Fontenelle hade redan i Digression (se ovan s. 19) protesterat mot klimatsynpunkten som förklaring till antikens förmenta överlägsenhet. Hänvisningen till Greklands lyckliga klimat upprepades visserligen senare av de gamlas anhängare, t. ex. Mme Dacier, men den blev allt sällsyntare; synpunkten avspeglar ett läge i debatten, då man blott hade att svara på de modernas timida fråga, hur det var möjligt, att antiken som påbörjat allt också kunnat fullända allt. När de modernas kritik skärptes och inriktades på många för den moderna smaken stötande ställen i den klassiska litteraturen, blev det vanligt att hänvisa till tidssmaken. För denna historiska kritik böjde sig de moderna, fastän med vissa reservationer. »*Les dernières armes des apologistes des anciens*», skriver La Motte i Discours sur Homere (II: 50 f.), »*c'est la différence du goût des temps.* Ils reprochent toujours aux critiques, et quelquefois avec raison, l'injustice qu'ils ont de vouloir ramener tout au goût de leur siècle; mais souvent aussi, c'est un pur abus que ce reproche.» Om någon vågar tadla Homeros för hans upprepningar, så tror man sig visst kunna få honom tyst genom att hänvisa till tidssmaken. Man behöver bara känna »la nature de notre esprit» för att avgöra, att dessa upprepningar aldrig kunnat vara någon källa till förnöjelse. Ofta hänvisar La Motte vid sin kritik av framför allt de homeriska sederna och Iliadens moral till skaldens råa och grova tid och land. Homeros kunde icke höja sig över tidens idéer: »Il a peint ce qu'il voyoit . . .» Så heter det efter La Mottes erinran om det primitiva samhällslivet omkring Homeros (III: 187). Mornet har också framhållit, att de historiskt betingade skillnaderna i smakuppfattning anammades av »la raison des modernes . . . elle est capable de perfectionner le goût en éliminant les goûts» (Hist. de la clarté . . . s. 80). La Mottes nyss anförda åsikt att Homeros ej kunnat göra annat än skildra det han såg, får sin verkliga innebörd, om man ser på fortsättningen. Det Homeros har skildrat, har nu blivit anstötligt »par une connoissance réelle de ce qui fait la véritable dignité de l'homme». Det är filosofien som uppenbarat för människan hennes sanna uppgifter, det rätta tänkandet och det moraliska handlandet.

Utvecklingen till en analytisk eller filosofisk universalpoesi har givetvis också samband med den abstrakta antropologi, som Descartes förkunnat. Han hade ju starkt betonat likheten hos alla männi-

skor i alla tider. La Mottes skola valde att tillfredsställa den universella smaken, och resultatet blev en på förnuftet grundad, osmyckad dikt. Det blev m. a. o. exakt en sådan diktning, som Dalin i programdikten från 1736 hade rekommenderat svenskarna, en poesi *»som hela världen gillar»*. Det är ett ganska märkligt — ehuru förbisett förhållande — *att de problem som Dalin tidigt under frihetstiden arbetat med, först under gustaviansk tid komma fram i den litterära debatten.* Relativitetsestetiken, lokal och universell smak, det är högaktuella ämnen på Kellgrens och Leopolds tid. Den senare tillämpar de modernas litteraturkritiska principer, då han översätter ett ställe i Dalins Brynilda för att visa, hur misslyckat det är. »On peut voir que la traduction est le meilleur critique d'un mauvais passage», skriver han i det tidigare citerade brevet till J. A. Lindblom 1777. Att just Dalin drabbas av översättningskritiken må betraktas som exempel på historisk ironi. Som Sjöding påpekar, har Leopold uppgivit, att han lärt sig metoden av Addison.[1] Betydligt naturligare hade det varit, om d'Alembert, den store »geometern» varit Leopolds källa. I sina *Reflexions sur la poésie* anbefaller han översättningskritiken, som sållar bort det artificiella och behåller det solida.

Undersökningen har otvetydigt visat, att Swenska Friheten i estetiskt avseende nära ansluter sig till de modernas metodiska eller geometriska poesi. Mot denna vände sig Voltaire i Essai, och hans Henriade är också enligt Naves att betrakta som »antigeometrisk» litteratur — en åsikt som vi med viss reservation anslutit oss till (ovan s. 106). Det vore uppenbarligen som kontroll av största värde att inhämta det moderna partiets omdöme om Henriaden. Man har all anledning vänta, att de icke skola vara positivt inställda till dikten med dess »bravoure chevaleresque» och »apparat purement décoratif» (Naves, a. a. s. 458 f.). Att döma av ett brevuttalande som Desnoireterres anför »comme une sorte de thermomètre de l'opinion» och vilket Naves hade kunnat åberopa som stöd för sin karakteristik, uppfattade också samtiden den unge poetens försök i den stora episka genren som en protest mot den fantasilösa, rationalistiska modepoesien. Det är Mathieu Marais, en allvarlig, föga entusiastisk parlamentsadvokat, som skriver följande om Henriaden: »Je l'ai lu: c'est

[1] Sjöding, Leopold. Den gustavianske smakdomaren, s. 99.

un ouvrage merveilleux, un chef d'oeuvre d'esprit, beau comme Virgile, et voilà notre langue en possession d'un poème épique ... *Fuyez, Lamotte, Fontenelle et vous tous, poètes et gens du nouveau style*»[1]. Jag har icke någonstädes kunnat se, att La Motte eller Fontenelle uttalat sig om Henriaden. I brist på vittnesbörd från mästarna själva, vända vi oss till en annan av den »nya stilens» män. Abbé Trublet är en av deras många blint tillgivna beundrare. Han upprepar om Henriaden Boileaus clakhet om Chapelains la Pucelle: »Je ne sais pourquoi je bâille en la lisant.» Den gode abbén visste nog ändå, varför Henriaden »avec une poésie et une versification si parfaites» tråkade ut honom. La Motte hade kanske upplyst honom därom före sin död (1731). Han hade säkerligen kunnat höra samma åsikt uttalas av Fontenelle, på vilken han — med en viss axiomatisk konsekvens — överflyttade sin tillgivenhet och beundran. Efter en viss kokett tvekan kommer Trublet också med den väntade förklaringen: »Ce n'est pas le Poète qui *ennuye* et fait *bâiller* dans la Henriade, c'est la poésie, ou plutôt les vers.»[2] Till ett förnekande av poesien kom La Motte själv först under senare hälften av 1720-talet. Han började som nära nog rättrogen klassicist. Boileau fäste stora förhoppningar på den intelligente och sympatiske unge mannen med det förbindliga sättet. Tyvärr uteslöt inte konciliansen självständighet, och före Boileaus bortgång hade La Motte slagit in på nya, farliga vägar. Det var en besvikelse för den isolerade gamle hövdingen. Han trodde sig veta vem som förlett den unge poeten. »C'est dommage qu'il ait été s'encanailler de Fontenelle» (Jacquart, a. a. s. 64). Vägen ledde dock inte omedelbart bort från den bundna formen. Han tog 1714 poesien i försvar mot Fénélon. Svårigheterna voro stora för den franske skalden visserligen, så strängt som reglerna formulerats. Men, skriver han till Télémaques högtuppsatte författare »de la difficulté même, quand elle est surmontée, naît un plaisir très sensible pour le lecteur». Då läsaren känner att rimmet inte har besvärat poeten, att versmåttet inte medfört obehövliga epitet, då han känner, »qu'un Vers n'est pas fait pour l'autre: qu'en un mot, tout est utile et naturel, il se mêle alors au plaisir que cause la beauté de la pensée, un étonnement agréable de ce que la contrainte ne lui a rien fait perdre» (III: 55). Med övertygelse uttalar La Motte här

[1] Voltaire et la Société au XVIIIe siècle, t. 1, s. 298.

[2] Citat efter Jacquart, L'Abbé Trublet. Critique et Moraliste, s. 188.

sin egen och Fontenelles, ja, snart sagt hela seklets åsikt om poesien. Det är den övervunna svårigheten, som utgör poesiens värde. Denna lära kallade 1800-talsestetiken med ett expressivt uttryck »athéisme poétique».[1] Och för eftervärlden var Houdar de la Motte den störste förnekaren. För att ytterligare klargöra vilka konsekvenser för litteraturen denna lära medförde, kan man visa på det parti i Discours sur Homère, där författaren i tydlighetens och klarhetens namn fördömer »transposition» och »longues périodes». »Un vers est toûjours plus beau, toutes choses égales, selon qu'il dépend moins pour la liaison de ce qui le précède et de ce qui le suit» (II: 121). Formen är synbarligen endast då tillfredsställande, när den med precision och exakthet uttrycker idén, enligt poet-filosoferna poesiens uppgift. Om man bemödar sig att använda få ord, kan man ibland innesluta i ett enda ord innebörden i en hel period. Orden skola vara laddade med innehåll; »les vers foibles sont ceux où le sens est en moindre proportion que les paroles» (II: 120). Versen betraktades som »une gêne», ett hinder för tanken. Det vore följdriktigast att uppge versen och använda prosan, förnuftets eget redskap. Så skedde också snart nog. Men till en tid var det mödosamma arbetet med versen icke utan sin charm. Lyckades man förena exaktheten och precisionen i fråga om idéns gestaltning med versens krav på rim och meter, kände man en sval men påtaglig glädje över bedriften. Det var en intellektuell prestation. Till spelreglerna hörde, att man inte fick taga sin tillflykt till poeternas vanliga knep att fylla ut raderna. Kunde man inte tillfredsställa både tankens och meterns krav, så skulle man utan tvekan offra versen. La Motte ironiserade över tänkesättet »cela n'est pas bon en effet mais songez que ce sont des vers». Några lättnader i kraven på tankereda beviljades icke poesien (VIII: 373). Hur kom då versen att se ut? På första sidan presenteras Apolloprästen:

> Chrysés pour dérober sa fille à l'esclavage,
> Chargé de dons, aborde au Phrygien rivage;
> Il croit déjà la voir rendue à ses transports,
> Et compte sur ses pleurs, plus que sur ses thrésors. (II: 147)

I stolta och bevekande ord fordrar han dotterns frigivande:

> De ma fille, à ces dons, laissez tomber les fers;
> Je la demande au nom du maitre que je sers.

[1] Villemain, Cours de littérature française. Tableau de la littérature au XVIIIe siècle, I: 44.

Han vinner åhörarna för sin rättmätiga sak, men icke Agamemnon.

> Tous les coeurs sont émûs pour ce malheureux père;
> Tous réverent en lui son sacré caractere.
> Du retour de sa fille ils approuvent le prix.
> Atride à leurs respects sent croître ses mépris,
> Et seul bravant l'arrêt que tout son Camp prononce,
> Son inflexible orgueil lui dicte sa réponse.

Översättaren vill inte berätta ledigt som Homeros, han strävar att komprimera händelseförloppet. Påfallande är bruket av antiteser, mot vilket Mme Dacier starkt opponerar: »Voilà de ces pointes et de ces anthiteses qu'Homere n'a jamais connuës, et qui étoient très éloignées de sa manière de penser» (a. a. s. 283). Att stilen härigenom blir ytterst abstrakt är ju naturligt. Hur föga åskådlig är icke skildringen, då Foibos Apollon uppfyller Chryses begäran och går ned från Olympen för att straffa danaerna:

> Apollon l'entendit, & du plus haut des Cieux
> Armé de tous ses traits, il descend furieux.
> Le bruit l'annonce en vain; des nuages le couvrent:
> Mais, non loin des Vaisseaux, ces nuages s'entr'ouvrent
> De-là, lançant ses traits, ainsi que des éclairs,
> D'un homicide bruit il fait fremir les airs;
> Les troupeaux tombent morts, essai de sa puissance.
> Mais bien-tôt sur les Grecs il étend sa vengeance;
> Et déjà les Soldats sont par-tout occupés
> A couvrir les buchers de ceux qu'il a frappés.

Man kan jämföra med Popes nästan samtidiga översättning av Iliaden (1715—1720). Det brukar sägas, att det är en Homeros i peruk, som framträder i engelsmannens parafras. Det är väl sant. Men om man blott inte väntar att finna Iliadens enkla skönhet, när man tar Popes Homer i sina händer, kommer man utan tvekan mera att tänka på Homeros än »periwig». Speciellt om man bedömer Pope mot bakgrunden av l'Iliade travesti . . . Samma ställe återgives av Pope på följande sätt:

> Bent was his bow, the Grecian hearts to wound;
> Fierce as he mov'd, his silver shafts resound;
> Breathing revenge, a sudden night he spread,
> And gloomy darkness roll'd about his head.
> The fleet in view, he twang'd his deadly bow,
> And hissing fly the feather'd fates below.

On mules and dogs th'infection first began;
And last, the vengeful arrows fix'd in man.
For nine long nights through all the dusky air
The Pyres thick-flaming shot a dismal glare.[1]

Vi observera bl. a., att La Motte uteslutit de »låga» djuren, mulorna och hundarna, som falla för gudens pilar. Låt oss också till sist lyssna till samma ställe i Lagerlöfs översättning:

Ned för Olympens branter han steg med förbittring i hjärtat,
bågen på skuldran han bar och det dubbellockade kogret,
pilarna klingade gällt uppå skuldran av vredgade guden
under hans mäktiga steg, och han framgick, liknande natten.
Fjärran från skeppen han satte sig ner, och nu skickade pilen,
Och en förfärande klang från silverbågen då kringljöd.
Först han allenast på mulorna sköt och på hundarna snabba,
Men därefter han skickade av på danaerna själva
Pilarna vassa, och ständigt och tätt där flammade dödsbål. (s. 2)

I högsta grad ohomeriskt är moraliserandet i den franska Iliaden. Som exempel kunna vi anföra ett ställe ur elfte sången, där La Motte som sin personliga åsikt deklarerar:

Qu'Achille eût été grand s'il n'eût été crûel!
Mais la vertu sans tache est-elle d'un mortel?

Metoden påminner om Dalins i Swenska Friheten, men är ju där onekligen mer berättigad. Han låter friheten ofta utropa beklaganden i stil med detta:

Men ack, at Hjältar se så sällan wärda Söner!

Eller:

Ack, at ei Johan lydt sin Jagellonska Maka,

Hurudan är Swenska Frihetens språkstil? Frågan borde vara lätt att besvara, ty veterligen existera om ingen annan 1700-talsdikt lika många samtida uttalanden, och om dessa gäller som regel, att de innehålla omdömen även om stilen i skaldedikten. Swenska Friheten åtnjöt ju en enorm popularitet. Den lästes, beundrades och förutspåddes »behålla sit wärde, så länge Swenska läses». Så uttalar sig författaren till en lång artikel om Dalin i Götheborgska Magasinet

[1] The 48th Volume of the English Poets containing Homer's Iliad Book I—XII, s. 39.

1762 (23 jan.), där det också säges, att Swenska Friheten »efterfrågas än i dag med större begärlighet, än de alra nyaste papper». För att bestyrka påståendet hänvisar han till att »alle Bokbindare fultyga» att så är fallet. Det är en exakt upplysning, som man är tacksam för. Artikelförfattarens förutsägelser om framtidens inställning till diktverket kunna visa, hur vanskligt det är att tilldela ett verk bestående värde. »Hwilken af de tid efter annan utkomna större Swenska Poëmer förtjenar största uppmärksamhet?» Frågan tillhör de oftast upprepade; den framställdes nämligen av ordensmästaren i Utile Dulci och ingick i ritualen. Enligt denna hade övermarskalken att svara: »Skalde Dikten: Swenska Friheten.»[1] Beträffande stilen angav recensenten i Tidningar om the Lärdas Arbeten tonen för den följande kritiken, då han fann »poësie, tankar och expressioner» vara »ädle, prydlige, anständigt dristige och sit höga ämne (så) lika från början til slutet». I sin hyllningsdikt från samma år betonar fru Nordenflycht, att någon ton tidigare saknats på skaldens instrument men att i Swenska Friheten »Vart enda tag går högt . . .».[2] Minnestalarna Sotberg och Celsius ägna stilen superlativer; detsamma gör J. W. Liliestråle, dilettantisk vitterlekare av Dalins skola. Långt inne i gustaviansk tid finner denne ännu i Dalins diktning »en sådan jämnhet i ord och tankar», och tillägger, att »rimmen göra aldrig tanken tvungen i sin gång».[3] Endast Sahlstedt vågar en försiktig detaljkritik, då han ifrågasätter[4], vad hans orakel Bouhours, som fördömde »alt för qwicka antiteser», skulle anse om alexandrinen i Karl den tolfteporträttet:

Med lifwet i sit bröst och döden i sin hand

Den förfinade gustavianska smaken fann stilen ojämn. Romantiken (med undantag av Atterbom) ansåg diktionen likna »vattenklara prosan».[5] Med Warburgs monografi kom historikerns upprättelse åt språket och stilen i dikten. Lamm och Schück understryka stilens stora förtjänster men påvisa också vissa svagheter.

Det är nödvändigt för oss att äga kunskap om samtidens kritik av Swenska Friheten. Men för vårt syfte är denna kritik givetvis inte

---

[1] Hs U 169 k. UUB.

[2] Saml. skr. II: 151 (S. V. S.).

[3] Åminnelsetal över Dalin i Vitt. akad. 1780. Akademiens Handl. del 3, s. 350.

[4] Om tankar i . . . III, s. 323.

[5] Hammarsköld, Svenska Vitterheten, 2. uppl., s. 194.

tillräckligt ingående; vi måste söka mera i detalj bestämma de karakteristiska dragen i diktverkets språkstil. Stilen är onekligen distingerad, ordvalet omsorgsfullt vårdat. Det är icke någon flytande stil. Det är icke spontan lätthet över den utan medveten vilja. Man märker blott alltför väl den möda som ligger bakom formuleringarna, bakom ordsmidet. Det finns, allmänt talat, ingenting pittoreskt, ingenting poetiskt-musikaliskt i versen. Men det finns i stället intellektuell elegans och retorisk kraft. Som exempel på det sistnämnda kan man anföra de ståtliga raderna om friheten i början av fjärde sången eller hyllningen till rätten, mänskligheten magna charta.

> Hwar männska bör ske Rätt och Rätt bör alt uplifwa:
> En fåfäng djerfhet är, med Sanning handel drifwa:
> Hon krossar järn och stål, hon bryter sig ur bärg,
> Hon segrar och til slut sig wisar i sin färg.
> (II 5:48)

Det är frihetstidens Det Eviga. Versen präglas av lagspråkets tunga vikt och myndiga kraft. Hur medvetet konstnärlig versen ofta är, kan man t. ex. se i alexandrinen:

> Här gret en Mor sin son, der gret ett barn sin Far.

Den prisas i en under Aurivillius ventilerad avhandling (1758). Genom de enstaviga orden och inrimmen har skalden, menar Aurivillius, framkallat en suggestiv stämning av sorg och klagan.[1] Man kan visserligen i La Mottes Homeros-parafras finna en stil som i hög grad påminner om Swenska Frihetens. Emellertid är — på grund av ämnet — likheterna mellan La Motte och Dalin svårare att demonstrera med detta material. I tredje delen av La Mottes arbeten ingår *Mémorial de l'Histoire de la France*, ett egendomligt, versifierat sammandrag av Frankrikes historia från äldsta tider t. o. m. Ludvig XIV. Tyvärr har jag icke hos Dupont eller i litteraturen för övrigt kunnat erhålla några upplysningar om denna Mémorial, eller den parallella Mémorial de l'Histoire romaine (III: 433 ff.). Det hade varit intressant att få veta tillkomsttiden och i övrigt omständigheterna kring dessa egenartade »rimkrönikor», vilka tvivelsutan förete stiltekniska likheter med Swenska Friheten. Lamm har betonat Dalins strävanden att koncentrera och hans förkärlek för antiteser (a. a. s. 334) och han anför som typiskt exempel Dalins apercû över

[1] De lingua poetica 1758, s. 16.

den historiska utvecklingen efter Birger Jarls död. Här ytterligare några exempel:

> En Lodbrok kom wäl sen, at mig med Lagar skydda,
> Sen kom en Segersäll, en Skötkung äfwen så;
> Men tiden war för wild, min ro fick ej bestå. (s. 13)

Eller längre fram i historien:

> Man såg wäl Tapre Män slik jämmer söka dämpa;
> Men Engelbrekt förgicks, när nyss han börjat kämpa,
> Och Carl besteg en Thron, som trenne gångor brast,
> Och trenne Sturars Dygd stod tusend stormars kast. (s. 18)

La Motte har en ännu våldsammare fart i reciten. Koncentrationen blir oftast rent »spexig». Men tanken bakom är säkerligen allvarlig; kanske »filosofens» önskan att reducera den lärda historieskrivningens voluminösa kompilationer till några rader.

> Clodomir perd la vie au sein de la victoire.
> Clotaire parricide, avilit sa mémoire.
> Le pieux Childebert veille aux droits de la Foi;
> et Thierry joint la fraude aux talens d'un grand Roi.
> (III: 433)

Lika karakteristisk för tekniken i Mémorial de l'histoire de France är följande passus:

> Lothaire qu'agitoient les guerres des Seigneurs,
> Sçait enfin les soumettre, & réunir les coeurs:
> Et Louis qu'éprouva la fortune jalouse,
> Vit troublé par sa mere, & meurt par son épouse. (s. 436)

Det är emellertid ingalunda fråga om enbart yttre likheter. Gemenskapen går djupare och omfattar också kungaidealet:

> Sjelfsvåldet swängde fritt kring Landet morde-glafwar,
> Af Kungen myndigt gjort: hans titel-prydde slafwar
> Förtryckte Landsens barn ... (s. 15)

La Motte har lika starka ord mot männen mellan kungen och folket:

> Eudes lui succéda: mais sous ce Roi les Grands
> Etoient moins des sujets qu'un peuple de tyrans. (s. 436)

»Friheten» konstaterar vid flera tillfällen, att folket varit lyckligt även under enväldiga kungar. Det gällde t. ex. Karl den elftes regering:

Sit Enewälde Carl til Himlens ära förde,
Och Swerjes Wäl och glans hans hjärta kraftigt rörde;
Men at jag så blef tåld, at Folket skedde rätt,
War mer en dygd af Kung, än af Regerings-Sätt. (s. 31)

Före honom hade ingen konung varit kärare för folket än Karl den nionde:

Om Råd och Ridderskap nu nyss af milde Kungar
I lugnet stolthet fådt, en blixt nu kring dem ljungar:
. . .
Men, Drottning, gärna Carl sin stränghet jag förlåter:
Han gaf ditt Land en Kung, som dygden än begråter: (s. 27)

Tankegången återkommer i det vackra porträtt, som »Friheten» tecknar av den siste i Karlarnas rad, tillika den siste envåldshärskaren. Hemlös i Sverige under hans regering kan »Friheten» iakttaga honom endast från himlen:

Från Högden såg jag Carl Europas Under vara:
Jag såg hans rena hog, at Lag och Rätt förswara;
En myndig Envålds-Kung, som mig dock unde skygd!
Så farlig war hans magt, så ädel war hans dygd (s. 33)

Det finns enligt La Motte i Frankrikes historia exempel på folkkära, maktfullkomliga suveräner:

Louis plus vertueux, plus il eut de pouvoir,
. . .
Des droits de ses sujets sa tendresse est l'arbitre:
Il fut pere du peuple. Est-on Roi sans ce titre! (s. 439)

En folklig syn på historiens kunga-gestalter kommer också fram i La Mottes yttrande om Pepin:

Mais Pepin après lui, doux, magnanime & sage,
Fait d'un pouvoir injuste un légitime usage. (s. 434)

Det är helt i Dalins anda liksom följande kungaporträtt:

Sur le front de Robert la majesté respire;
Content de son Etat, il refuse l'Empire;
Et croit qu'un Souverain doit se rendre fameux
Moins par de grands Etats que par un peuple heureux.
(s. 437)

Dalins Gustav Vasa-porträtt kommer nära La Mottes teckning av den upplyste monarken:

Hans dygd var Kronans glans och Landsens Wäl hans fägnad:
Med mig den Swenske frälst war trygg på Lagens Fält,
Med mig var Kungen Stor; ty Folket lefde sält. (s. 24 f.)

Detta fredliga ideal, som var mösspartiets, förkunnas ju i hela dikten:

Betänk, at styra wäl är mer än winna länder: (s. 34)

Man kan fråga sig om La Motte lyckats i sin avsikt att icke låta tankens skönhet förstöras av versens tvång. Kriteriet skulle enligt honom själv vara en känsla av angenäm överraskning hos läsaren (s. 84). Enligt min åsikt har han lyckats. Man blir verkligen häpen över hans förmåga att finna det adekvata ordet, den spirituella turneringen, den kvicka oväntade sammanställningen. Har månne Dalin stimulerats av liknande syften? Ja, vad skall man säga om vändningar som dessa:

För Träldom måst jag sidst ur dina Länder wika,
För Sjelfswåld ofta förr: nu söker jag Ulrica: (s. 11)

Förr än de Husen dödt och Birger Jarls försvar
Kom myndigt mig til tröst, fast han ej Krona bar: (s. 15)

Af Träldom hördes qwal, af Sjelfswåld brak och bång,
De rådde skiftewis och stundom på en gång. (s. 17)

För dem alt heligt, täckt, alt mägtigt, wittert, rart,
Ja sjelf det stora Rom förswann, jag wet ej hwart. (s. 13)

Af jämmer Kronan skalf, som af hans hufwud föll:
Hon blef hans Bröders winst, och Johan den behöll. (s. 25)

Ur bojor flyktig sjelf; men midt i faran fri,
Han slet sitt Fosterland ur Christierns tyranni. (s. 23)

Fullkomligheten här satt midt uti sitt Rike,
Såg med sin klarhet alt; men såg dock ej sin like. (s. 21)

Om Erik XIV heter det:

En swag och sällsam Kung i honom har man sedt,
Som nämnas bordt Tyrann, om han haft alt sit wett.
(s. 25)

I sitt bekanta brev från 1777, där Swenska Friheten i övrigt prisas som ett skaldestycke av internationell klass, har Leopold kritiserat detta ställe såsom vanvördigt om den store Gustafs son. La Motte yttrade sig stundom också mindre belevat om de franska suveränerna, såsom då han ägnar Charles VI följande rader:

Après ce sage Roi, Charles privé de sens,
Esclave sur le trône, est le jouet des Grands. (s. 439)

Man måste trots allt instämma med Leopold, Dalin har fallit ur tonen. Versen utmärker sig ej för *elegans*.

Av ovanstående presentation av citat från La Mottes Mémorial och Dalins Swenska Friheten torde ha framgått, att de citerade skrifterna uppvisa en anhopning av antiteser. Det är härav — jämte vad som tidigare nämnts om stilen — helt naturligt, att denna med nödvändighet blir synnerligen abstrakt. För att avsluta stiljämförelsen skola vi helt hastigt ägna uppmärksamhet åt frågan huruvida La Motte lyckats också i sin strävan att låta varje vers ur innehållssynpunkt utgöra ett självständigt helt (se ovan s. 135).

Carloman dans le Cloître, & jaloux du vrai regne,
Abandonne à Pepin un pouvoir qu'il dédaigne.
Le sang du grand Clovis s'étoit trop altéré;
Pepin est couronné: Childeric est cloîtré;
Et ce regne où brilla la prudence & l'audace,
Commença de nos Rois une seconde race. (s. 434)

Det är obehövligt att anföra fler ställen för att visa, hur »coupé» stilen är. Egenskapen framträder utmärkt även i de utdrag jag anfört ovan (s. 140). Att den även är karakteristisk — om ej i lika hög grad — för Swenska Friheten, ha de citerade partierna visat. Här ett ställe ur fjärde sången:

En Kung har fådt af Gud en dyr, förfärlig lycka,
Et Folk at göra Sällt, et Folk at lätt förtrycka;
Alt som han dygdig är, blir det på dygder rikt:
Som hufwud så är kropp, et Folk är Kungen likt:
Mot honom bör hans Folk i laglig magt upwäga:
Mot Folket bör ock han en rättvis fasthet äga: (s. 46)

Som allmänt omdöme om La Mottes och Dalins stil kan man säga, att den kommit till »på en övertänkt plan», att man i Swenska Friheten och i La Mottes omfattande produktion finner en poesi, vers för vers bildad, sammansatt, polerad. Det är väl sant att dessa Kellgrens berömda ord i mycket drabba klassicismens diktning över huvud taget. De utgöra en fullständig definition av framför allt den geometriska stilen, av den filosofiska poesien.

Det är närmast den otillfredsställande kompositionen, som kommit bedömarna att räkna Swenska Friheten till samma art av epos

som Hercules och Kungaskald. I början av första sången introduceras Friheten. I förbigående meddelas, hur läget var i landet 1719, då Ulrica besteg tronen. Omedelbart uppenbarar sig för drottningen Friheten, som söker skydd mot »Sjelfswåld och Träldom», avgrundens foster. Dessa äro systrar; de samarbeta på så sätt, att självsvåld banar väg för träldom. Förjagad ur Sverige sista gången av »träldom», har Friheten förr ofta fördrivits av »självsvåld». Ulrica anmodar henne att berätta sina öden. Det sker i två sånger, varunder hela svenska historien genomlöpes. I den tredje, där Ulricas dröm relateras, skildras situationen kring år 1740. Slutsången innehåller Frihetens äskanden för landets och folkets framtida välgång. De konstnärliga bristerna i det av långa tal fyllda eposet ligga i dagen. Mot åsikten, att Ulrica omöjligt kunde »höjas till rangen av episk hjältinna» (Lamm, a. a. s. 330), kan invändas att Dalin väl ej avsett att giva henne huvudrollen. »Friheten» är ju titel- och huvudperson. Så synes Aurivillius ha uppfattat ämnet (se ovan s. 96). Skalden säger också i invokationen, att det är frihetens öden han skall måla. Såvitt jag förstår, måste man betrakta kompositionen ur andra synpunkter än de litterärt-estetiska. Dalin vill visa att enighet är nödvändig, om landet skall kunna bestå som fri nation. Hur går han till väga vid demonstrationen? Han inför omedelbart begreppet frihet och påstår att dess motsats vållas av tyranni eller självsvåld. Där någon av dessa är, kan frihet icke vara. Det är en evident sanning. För att verifiera den axiomatiska satsen går han igenom svenska historien. Han stannar vid Fredriks trontillträde. Men sedan betraktar han det aktuella läget ur samma synpunkt. Det är nu självsvåldet, som regerar. Följderna därav beskrivas. När skalden blickar mot framtiden, får Friheten ordet. I en sammanfattande översikt redogöres för den rätta avvägningen mellan konungamakt och folkstyre. Där ligger hela problemet om tyranni och anarki, träldom och självsvåld. Kommer man icke till enighet om maktfördelningen och respekterar denna, kan friheten med allt gott, som härflyter därav, icke existera. Jag skall icke här gå in på frågan om Dalins åsikter om de aktuella maktförhållandena utan nöjer mig med att erinra om att han behandlar aktuella, för hjältedikten ganska triviala tvister. Det är som synes icke med en episk handling i vanlig mening vi ha att göra; diktverket är komponerat som ett problem. Han ställer upp en sats och bevisar den. Dess innehåll leder tanken till några ord, som Voltaire riktade till den engelska drottningen, då han tillägnade henne

Henriaden. »Your Majesty will find in this Book . . . a Spirit of Liberty, equally abhorrent of Rebellion and of Tyranny, the Rights of Kings always asserted, and those of Mankind never laid aside.» Men när det gäller sättet att framställa tankarna företer Swenska Frihetens skald få beröringspunkter med Henriadens. Han liknar de skribenter, som denne åsyftade, då han skrev: »La méthode est la qualité dominante de nos écrivains.» Under framställningens gång har Dalins intresse för metoden belysts. Han utgår gärna från vissa teoretiska förutsättningar, evidenta eller hypotetiska satser, vilka han konfronterar med erfarenheten. Vid studiet av hans litterära produktion under 1740-talet kommer hans deducerande metod att framträda ännu klarare. Vad de behandlade diktverkens framställningssätt beträffar, står det klart att det har samband med de modernas intresse för metodisk ordning. Lärjungar till författaren av Discours de la Méthode, skolfilosofiens baneman och det moderna förnuftets målsman, sågo de ju i det metodiska tänkandet den nya tidens största och mest fruktbärande insats. Man utsträckte som bekant kravet på metodisk behandling till skönlitteraturen. En förträfflig karakteristik av »l'esprit Géométrique» i dess motsats till »l'esprit Commentateur» lämnar La Motte i Reflexions sur la Critique. Han polemiserar mot de lärda samlarna, kommentatorer och skolfilosofer. En geometer eller filosof av det nya slaget talar blott om saker han känner till. Han undersöker allting utifrån tillämpliga principer. Han skiljer mellan det väsentliga och det godtyckliga. Han värderar allt och inordnar allt på sin plats. Det finns icke något ämne, som icke kan göras till föremål för den allra exaktaste diskussion.

> L'art poëtique même a ses axiomes, ses théoremes, ses corollaires, ses démonstrations; & quoique la forme & les noms en soient déguisés, c'est toujours au fond, la même marche du raisonnement, c'est toujours de la même méthode, quoiqu'ornée, que résultent les véritables preuves.
>
> (III: 162 f.)

Det är ju på dikten från 1736 och Nya tiden . . . mer än på frihetseposet, som orden bäst stämma in. Någon exakt motsvarighet i La Mottes poetiska produktion till Dalins långt drivna »geometriska» komposition och filosofiska bildspråk har jag icke funnit.

Slutligen vill jag fästa uppmärksamheten på den inledande versen i Swenska Friheten: »Jag *talar* om en . . .» Efter vad vi sett om verkets litteraturteoretiska förutsättningar vågar man påstå att verbet anger ämnets vikt. Talet var förnuftets och den allvarliga saklig-

hetens egen stämma. Sången, poesien tillhörde mer släktets barndom och ungdom än dess myndiga mannaålder. I denna fullvuxna tidsålder föraktas poesien. La Mottes lärjunge Trublet vet ingen vers, som går upp mot prosa. Marivaux och Montesquieu uttala sig i samma riktning. La Motte skrev oden på prosa, och Fontenelle uppgav sina poetiska försök. Han förutspådde en tid, då poeterna voro mer filosofer än poeter och han trodde icke på någon framtid för dikten med mindre den intresserade sig »moins aux ornemens qu'au fond des choses».[1] Mot dem står »le vengeur des vers», mot resonörerna Henriadens skald. I Alzire och Zaire finner man icke, skriver han 20 nov. 1738 till de Formont, »L'esprit d'analyse, qui n'est bon que dans un traité de philosophie, et la sécheresse qui n'est bonne nulle part.» Även i Norden slog man in på sakligheten väg. Holberg gjorde så och Dalin. Att dikten mötte oförståelse även i Sverige finnes vittnesbörd om. I en med Swenska Friheten samtidig dikt »Then fullkomliga högheten», författad av Carl Urban Hjärne, skildras inledningsvis poesiens svåra läge och dess stora krav[2]:

Fast Skalde-Konsten i Wår tid ej synes mera dåga,
Som bortmist både kraft och smak hos Höga och hos låga:
Skönt blifver then en brödlös Konst, ett fåfängt Hufvud-bry,
Thet bland onyttigt tidsfördrif man kan med rätta fly;

Bör mig likwäl för lydnad skul förstämda Harpan röra,
En späder kraft, ett stamland' mål, å nyo låta höra;
Fast Dikte-Konsten är et Ok, en möda och besvär,
I dag hon mig en ro och lust, et hiertans nöje är.

Det intressanta och ingalunda obeaktade förhållandet, att Swenska Friheten utgör Dalins sista försök i de stora genrerna blir ganska naturligt i detta europeiska och svenska perspektiv. Dalin är hädanefter prosaist, då han vänder sig till allmänheten.[3] Prosan var filosofens rätta instrument. Att döma av ett uttalande från 1755, då

[1] Fontenelle, Sur la Poésie en géneral. Se Maigron, a. a. s. 210 ff.

[2] Dikten föredrogs i Riddarhussalen 4 juli 1742. Författaren har vittert påbrå. Han är en av Urban Hiärnes många söner. Från honom härrör också ett versifierat tal »Om en rätt endrächtighets nytta och nödvändighet», uppläst 13 dec. 1740. Det erbjuder till följd av likheten med Dalins politiska program i »Sagan om hästen» och »Swenska Friheten» ganska stort intresse. Liksom dessa omfattar talet en översikt av den svenska historien, och synpunkterna och värderingarna överensstämma. Av allt att döma är avsikten politisk. Hjärne ville uttala sig mot det beramade kriget. Saml. Vitterhets-Arbeten utg. av P. Hanselli nr 3, Upsala 1856, s. 183, 215.

[3] Ett undantag erbjuder *Ode öfwer freden mellan Ryssland och Swerige* 1743.

andra vindar börjat blåsa, betraktade Dalin sig själv som filosof. Jag avser ett tillfällighetsstycke som skildrar, hur poeten under grubbel över en gratulationsvers till drottningen söker döda en mygga. Det är poesin, som i denna gestalt återvänder till sin principal.

»Jag är din *Poësie*, du bör din Hustru wörda;
Men du mig hårdt handterat har.
. . .
Stor sak, sad hon, en tid har du mig låtit fara,
Sen jag mot dig blef alt för ung:
Du blef en *Philosoph*, jag wille Mygga wara,
Och hellre dö, än wara tung:
Den af sin Man är glömd, må wäl det högsta wåga,
Och aldrig bry sig om sitt lif:
Dock har jag roat mig, at wåra Fröknar plåga
För rörelse och tidsfördrif . . .

(III: 385 f.)

I Swenska Friheten, som samtiden betraktade som det mest betydande alstret i Dalins poetiska produktion, skapade han ett diktverk av europeiskt snitt. Till idéinnehållet beroende av Voltaires Henriade står det i alla andra avseenden i intimt samband med de modernas litteraturideologi. I sin opoetiska färglöshet, preciösa retorik och intellektuella elegans är dikten ett prov på vad den rationalistiska poesien avser med det universellt sköna.

Den nya tidens man.

Dalins litterära verksamhet under 1730-talet präglas av hektisk rastlöshet. Hans rikhaltiga produktion från denna tid förbryllar visserligen kanske mest genom den ständiga upprepningen av grundtankarna. Men vid utformningen av idéerna har han prövat nästan alla upptänkliga litterära uttrycksmedel. Tillägger man, att han på ett aktivt sätt följt även det andliga livet utanför Sverige, så framstår han som en ärelysten Alexander, för vilken *en* värld icke var tillräcklig. Med det nya decenniet kan man konstatera en avgjord tillnyktring. Han begränsar synfältet och koncentrerar verksamheten på i huvudsak en uppgift. Man kan läsa dikten *Människan* som illustration till förändringen. Att döma av dess placering i Dalins samlade skrifter bör den ha tillkommit vid denna tid. Då den icke tidigare uppmärksammats som biografiskt dokument, anser jag motiverat att anföra den in extenso.

Sen jag min moders hjerta skakat,
Och wackert tömt min faders pung;
Sen jag försökt at wara ung
Och frukt af hwar en ålder smakat;
Sen jag har lärt mig alla språk
Af Judar, Greker och Romaner,
Och dem Europa nu är waner
Med hundra tusend hufwud-bråk;
Sen jag af bokwett fådt min styrka,
Och lärt en stark Theologie,
En wald och ren Philosophie,
Och alt, hwad lärdoms hjeltar dyrka;
Sen ingen konst mig är fördold;
Sen jag all werldens sagor fattat;
Sen jag min hand och hjärna mattat;
I Rikens tjänst och Kongars sold;
Sen i Naturens djupa grunder
Jag forskat många skatter ut,
Och gjort mig kloka tanke-slut,
Af ödets lopp och Himlens under;

Sen jag all werlden farit kring,
At få mit lif af wishet nära:
Så har jag ändtlig hint at lära,
At jag nu wet platt ingenting. (III: 33 f.)

Skalden har jagat efter vetande om allt mellan himmel och jord, men han har försummat att lära känna sig själv. Han har föraktat det närliggande. Diktens titel ger ju innehållet allmängiltighet. Människan är i diktarens ögon en varelse, som söker vinna kunskap om allting utom om sig själv. Den gamla delfiska uppmaningen till självkännedom är naturligtvis ofta upprepad i de moraliska tidskrifterna. Den utsäges också flerstädes i Argus. Visdomsordet aktualiserades till följd av uppgången för naturvetenskaperna, som synes ha medfört en viss likgiltighet för humanvetenskapen. Just från denna tid finnes nämligen ett konkret bevis på att man kände motsättningen. I en efterskrift till den roman om Fonton Freemasson, som vi tidigare anfört, förklaras självkännedom vara »en mera nyttig och anständig wetenskap» än studiet av den fysiska världen. Det är en erfarenhet, som titelfiguren icke fått till skänks. Förut hade han velat famna allt: »jordens Figur, Månans skapnad, Planeternas gång, Fix-Stiernornas rörelse, hela werldenes Structur och sammanhang». Sin egen rätta skapnad hade han däremot icke aktat på. Därför hade han heller aldrig befattat sig med »allt det jag haft så godt som under händerna» (s. 58 f.). Liksom den anonyme romanförfattaren inriktade sig Dalin kring 1740 på närliggande uppgifter. Han förkortade fronten; uppgiften gällde enbart Sverige.

Warburg har med rätta anmärkt, att Dalin vid hemkomsten från utlandsresan kände varmare för sitt land än förut (a. a. s. 279). För att nyorienteringen skall framträda finner jag nödvändigt att visa på de yttringar av patriotism, som förekomma i Argus. Det gäller kulturpatriotismen. Det viktigaste och bäst kända exemplet därpå är försvaret för modersmålet. Svenskan vore förtjänt av vördnadsfull kärlek. Ty jämfört med de flesta moderna språken är det ett överlägset instrument. »Det är Lent och likwäl Starkt, Rent och likwäl Rikt, Enfaldigt och likwäl Högt, Tappert och likwäl Läckert» (I: 345). Pekar lovtalet i det anförda framåt mot Tegnérs lovsång till svenskan i *Språken*, så erbjuder fortsättningen en intressant parallell till den samtida språkdiskussionen på kontinenten. Jag avser det stycke, där Dalin skisserar förutsättningarna för uppkomsten av en svenskspråkig vitterhet. Modersmålet är »*beqwämt och liufligt til skaldekonst*

och obunden Skrifart, til Sång och Tahl, til Historier och Romaner, til alfwarsamt och lustigt, til Kyrkor och Skådo-Spel, til predikningar och Argus». I en apologi för franskan, som ingår i Discours sur Homere, prisar La Motte i liknande entusiastiska ordalag sitt språk. Han riktar en rad retoriska frågor till de gamlas anhängare, närmast Mme Dacier. Kan franskan rättvisligen beskyllas för brist på elegans? Finns det något, som icke kan framställas med styrka och behag på franska? »Manque-t-elle de clarté dans les ouvrages dogmatiques & dans les histoires? Manquet-t-elle de sublime dans les Panégyriques, ou de sel dans les Satires? Manque-t-elle de dignité dans les Tragédies de Corneille & de Racine, ou de jeux & de badinage dans les Comédies de Moliere? Manque-t-elle de tendresse dans Quinault, ou de naivité dans la Fontaine?» (II: 114). Som synes företer uppläggningen av Dalins försvar för svenskan så stora likheter med La Mottes apologi för franskan, att man måste förutsätta direkt förbindelse. Båda framhålla i liknande vändningar respektive språks rikedom och mångsidighet. Den i båda texterna latenta polemiken har givetvis skilda adressater. La Motte vänder sig mot förhärligandet av grekiskan på franskans bekostnad. Dalins språkförsvar utgår från en jämförelse mellan svenskan och de andra levande språken. Det var nämligen huvudsakligen i popularitеten hos de utländska, levande språken, som Dalin såg faran för den svenska litteraturens utveckling. Trots modersmålets stora uttrycksmöjligheter »will man hellre tala och skrifwa utländska, blott derför a t det är utländskt». Man brukar främmande språk till »fåfängt prål i samqwäm, tahl och skrifter». Dalin lägger skulden på de tongivande, förnäma kretsarna. De »förnämare samtalen äro sällan Swenska, och de ringare apa derefter» (s. 342). Det rådande modet att bruka framför allt franskan har medfört, att svenskarna äro »så owande wid Swenskan, at de rättnu intet stapla så mycket när de tala andra Språk, som när de tala sitt Eget». Förkärleken för franskan har skapat förakt för och okunnighet om modersmålet. I sitt försvar för det svenska språket fullföljer Dalin *Skogekär Bergbos* och *Stiernhielms* traditioner. Men han har synbarligen närmast inspirerats av de modernas apologi för nationallitteraturerna. Att han rönt inflytande av La Mottes språkpatriotism bestyrkes av en intressant punkt i hans praktiska språkprogram. I sin strävan att rensa språket från främmande element liknar Dalin 1600-talets purister. Han gör det väl också, då han som mönster hänvisar till »wår gamla Lag, Konunga-Styrelsen

och mångfaldiga gamla Skrifter» (s. 344). Där kunde svenskarna lära känna »de korta meningar, klara begrep och sinrika utlåtelser, som detta Grund-Språket äger». Men då han i slutet av arket fördömer arkaismerna, gör han ett avsteg från traditionen. Trots det rådande föraktet för modersmålet skall Dalin fortsätta att vara svensk, men *»intet med urqwädins och obegripeliga ord, men så at alla sku förstå mig»*. Man finner härav, att Dalin respekterar det talade språket, den aktuella svenska ordskatten. Hans utmönstring av de bortlagda, ålderdomliga orden synes vara oförenlig med det stiernhielmska språkprogrammet. En viktig punkt i detta gällde ju återupplivandet av just »urqwädins» ord. Dalins inställning till språkbruket har säkerligen samband med La Motte-skolans språksträvanden. I sitt arbete om Voltaires smakuppfattning har Naves riktat uppmärksamheten på modernisternas språkliga insatser. Han betonar att den grundläggande principen var respekten för språkbruket. Vad han yttrar om de praktiska konsekvenserna av grundsatsen är viktigast i sammanhanget och må därför anföras. »La respect de l'usage . . . aboutit à . . . condamnation de l'archaïque et de l'étranger et ici il renforce la géométrie, qui était moderniste et, sans l'avouer, très française» (s. 66). Med hänsyn till den genomgripande betydelsen av Dalins propaganda för det svenska språket och dess uppodling är det av intresse att fastställa de tidsbestämda förutsättningarna för hans språksträvanden. För kännedomen om viktigare data i tidens kamp för svenskans likvärdighet med latinet och franskan hänvisar jag till anförda arbeten av Breitholtz och Nordberg.

Man påträffar i Argus också vissa med språknitet besläktade yttringar och kulturpatriotism. I de åsyftade uttalandena lär man känna Dalins uppfattning om klimatets betydelse för kulturskapandet. Den fylligaste framställningen återfinnes i den andra årgångens fyratioåttonde nummer. Här blott några huvudpunkter. Dalin påstår inledningsvis att naturen givit svenskarna lika frikostiga gåvor som vilket annat folk som helst. Att det är den utländska diskussionen om klimatets betydelse för det andliga livet, som föranlett författaren att taga upp ämnet, framgår av fortsättningen. Han refererar på ett raljant sätt den ur svensk synpunkt nedslående spekulationen om klimatgränsernas karaktär av kulturgränser. *»Det låter iblandt, liksom en qwick hiärna nödwändigt behöfde utkläckas i Solwärman liksom Apollo stackar woro så pjunkig, at han för köld skull intet dristade sig öfwer Belt,* och liksom wisheten woro skuggrädd

för skarphet, styrka och hårdhet.» Man lägger märke till, hur tonen förändras i den sista satsen. Den blir plötsligt allvarlig, och orden glimma av inre kraft. Den lätt raljanta tonen återkommer lika oförmedlat. »Neij, Herrar Grannar, man har sagt mig, at Minerva går gerna med hielm och brynnia, at hon hwilar nästan så roligt i en snödrifwa som i en silkessäng, och at hon är likså modig effter et wattuglas som en win-pocal» II: 437. Därefter söker han att gendriva påståendet, att svenskarna sakna självständigt skapande vetenskapsmän och konstnärer. Man ville gärna veta, vem Dalin här åsyftar. Jag skall dock tills vidare lämna utanför frågan om den förmätne utlänningens identitet och i stället visa på ett näraliggande motstycke till Dalins avvärjning av angreppet. Liksom apologien för modersmålet pekar detta moment i kulturförsvaret på modernisterna. Jämför de kursiverade raderna i ovanstående utdrag med en passus i La Mottes svar på kritiken av Homeros-översättningen. Där citeras Mme Daciers uttalande om klimatets allt avgörande verkan. La Mottes kommentar härtill visar, hur den gravallvarlige mannen tedde sig, då han var som soligast. »*Voilà donc, selon cette idée, les Poëmes d'Homere qui sont l'effet d'un coup de Soleil*» (III: 13). Likheten är kanske icke slående, men sammanhanget tyder på att Dalin hämtat uppslaget till persiflaget med klimatläran från La Mottes Reflexions sur la critique. Tanken att naturen varit lika generös mot svenskarna som mot andra folk ha vi ju mött i Nya tiden och Tanckar öfwer Skalde-Flockarne.

Med dessa manifestationer i Argus av Dalins kulturpatriotism har jag velat belysa hans inställning till viktiga nationella frågor. Ett genomgående drag är, att de positiva synpunkterna på språk- och klimatfrågorna förekomma blott som bakgrund till hårdhänt satir över landsmännens vanvård av modersmålet och likgiltighet för den andliga odlingen. Hans mening därmed är uppenbart att säga svenskarna, först, att de äga samma förutsättningar som andra människor för intellektuell och konstnärlig verksamhet, och sedan, att de illa förvaltat sitt pund. Dalins tro på landets förmåga att hävda sig i vetenskapens och konstens international bottnar i rent teoretiska spekulationer. Det han verkligen ser, inspirerar honom blott sällan till glad förtröstan. Optimismen är teoretisk; den bör icke skymma blicken för Dalins bitterhet inför det aktuella läget. Man kan lyssna till slutorden i det första Argusarket 1734. Han frågar med illa dold irritation, vad det »i denna tiden» egentligen tjänar till »at möda sig

så mycket i Poësie». Det är så få som »ha smak deruti». Sedan han betonat att svenskarna »äro fuller likså wäl fallne til sådant, som trotz något Folk i Werlden» klagar han med leende på läpparna över skaldernas villkor. »Olyckeliga Handtwärk! Förnuffts-Lekar och roliga Witterheter äro intet egenteligen wärt Landz Nöijen: Sådane Lappar aktas intet. Neij tacka will jag goda Wexlar och Banco-Sedlar, den Skrif-arten behagar bättre.» Det är alldeles tydligt, att poeten Dalin lidit av tidens kynne. Det har smärtat honom att man icke uppskattat honom till hans fulla värde. Man kan se, att han känt sig ensam och isolerad och att han erfarit som en brist hos sig själv, att han icke kunnat känna solidaritet med omvärlden. Påtagligast är denna stämning i *Skriftermål*. Man tror på honom, då han där biktar: »Jag lider dem (medmänniskorna) nästan intet. Jag är, liksom jag wore här ensam i werlden» (I: 1: 12).

En ny aspekt på hemlandet spårar man i ett versbrev, som Dalin på våren 1740 sänder till Sverige. Man får här eleganta och spirituella miniatyrer från rokokons Paris. Stämningarna kontrasteras verksamt mot hemlandet, som därmed framstår som en färglös och sedesam jungfru.

Ack härliga Paris!

Du alla nöjens Mor, du jordens Paradis!
I dig har pragt och wett och skönhet slagit läger.
Jag tror, parbleu, du har, hwad Himlen intet äger.
Du arma Swenska bygd, bland dina magra berg
Bor blott enfaldighet förutan konst och färg.

Han skildrar det lättsinniga njutningslivet med en grace och kvickhet, som tyder på att han icke varit okänslig för dess behag.

Här twingas intet bröst af ängslige Moraler,
Och ingen panna flyr för bördan af Rivaler.
Här fins ej Slott så starkt, som mot belägring står:
En noble hardiesse får seger, hwart han går.
Prinsessan tänker här så fryntligt som Grizetten,
Och blott man sättet wet, så felar ej Conquetten.
Ack dumma kalla Nord!
At bryta löften der, är nästan som et mord:
Men här man flyga kan från en och til den andra,
Liksom en Papillon plär mellan blomstren wandra.
Adieu la Blonde i dag, i morgon la Brunette:
Jag wil ej twinga dig, du gör mig samma rätt.
Ack härliga Paris!

. . .

Man anar redan av dessa rader, att han icke ägnade all sin tid åt lärda mödor. Han måste trots allt ha tjusats av det färgstarka folklivet och den nätta rokokokulturen i den förnäma värld, till vilken han genom Carl Gustaf Tessin beviljades »carte d'admission». Det finns förresten ett visst dokumentariskt indicium på hans sätt att vara i Paris. Dalin hade ej varit många dagar i kulturmetropolen, förrän grevinnan Tessin, som tyckte positivt illa om den unge författaren, kunde meddela svägerskan Augusta Törnflycht nyheter om hans person. Av de ingående uppgifterna, som tyda på ett noggrant studium av Dalins förehavanden, välja vi en liten notis om hans klädsel. »Ce philosophe [a] une veste brodée, un Chappeau avec un plumeau blanc, toupee, et ce n'est point mal commencé comme vous voyez.»[1] Synbarligen har Dalin ekiperat sig för den fina världen, men vid sina försök att anpassa sig efter bruket i den stora världen gick han till överdrift och hamnade i karikatyren. Han blev sprätthök.[2]

Antagligen var det med blandade känslor han motsåg återresan. Man kan kanske fästa viss vikt vid den sammansatta stämningen i versbrevets slutparti.

Men ack, farwäl Paris!
Från dig jag måste nu til Swerjes berg och is,
Och bland enfaldigt Folk uti den tysta bygden
En sorgse lämning se utaf den gamla dygden.
Dock håll, jag tröstar mig: kanske, man finner der
Hos en och an Esprit och eld så wäl som här.
Kanske, der fins, hwad högst i wackra werlden gäller
Et artigt ingen ting, charmanta bagateller.
(IV: 129 ff.)

Han måste ha känt en viss ängslan för sin personliga säkerhet; den politiska utvecklingen hade gått stick i stäv mot hans önskningar. Sedan länge var han illa anskriven hos hattchefen och kanslipresiden-

[1] Ulla Sparre t. Augusta Törnflycht 12 okt. 1739. Börstorpsarkivet vol. 135 R. A. Med undantag för denna notis har brevet utnyttjats av Sigrid Leijonhufwud i hennes »Omkring Carl Gustaf Tessin» I, s. 91 f. Till följd av vikning och fukt är brevets kondition dålig, varför jag reserverar mig för ev. felläsning av något enstaka skrivtecken.

[2] Det är av allt att döma Ulla Sparre, som givit upphov till det rykte han talar om i rimbrevet. »Man har i Swerje gjort mig til Petit-maitre.» Hans försök till dementi röjer, hur generad han är. Det är väl icke alldeles klart, vad han avser. Det verkar, som om han i sak erkänner, vad som lagts honom till last.

ten Gyllenborg, som satt fastare i sadeln än någonsin förr. Vår kunskap om Dalins stämningar och förhållanden under Paris-tiden är visserligen minimal, men tack vare ett antal brev till Tessin från den kände publicisten Arckenholtz, vilka Lamm observerat känner man dock något om Dalins relationer till hemlandet.[1] Värre rykten än de som visste att berätta om hans Paris-elegans, cirkulerade samtidigt i Sverige. I ett brev till Arckenholtz från slutet av november 1739 skriver Dalin, att han hoppats få vara i fred för »de wanliga etterpilarne på inemot 400 mils håll».[2] Så hade dock icke skett. Enligt vad han erfarit, uppgavs han vara upphovsman till vissa smädeskrifter mot Tessin. Det hade sagts honom, att Arckenholtz skulle utspritt ryktet. Dalin synes utgå från att adressaten icke var skyldig till det som lades honom till last och uppmanade honom att sända en redogörelse för vad han visste i saken. Denna skulle Dalin sedan förete »på behöriga ställen», och därigenom skulle han också få tillfälle att visa, »huru en ärlig mans rykte i hwar wrå naggas af denna tidens räfwar».

Det framgår av rimbrevet från våren 1740, att han verkligen trots allt längtat hem till sitt steniga, gråa land under Björnens kalla stjärna. Liksom Odysseus lämnade paradistillvaron hos den sköna Calypso för att begiva sig till pliktlivet på det karga Itaka, så vände Dalin ryggen till det sydliga paradiset med dess sköna kvinnor för att i farans stund återupptaga vakthållningen på den magra vreten där uppe i norr.

Det är först i *Sagan om Hästen* från förvintern 1740 som den nya känslan för fosterlandet tydligt förnimmes. Som bekant har Blanck visat, att Dalin skrivit sagan för att i elfte timmen varna landsmännen för att gå i krig. Med upptäckten av sagans karaktär av dagspolitiskt inlägg följde en viss justering av gällande uppfattning om dess historiesyn. Blanck betonar, att man i berättelsen om Grolle inte alls finner »den storhetstidsdyrkande och varmt chauvinistiska ton, som hördes i hattarnes krigspropaganda . . .»[3] Man får i stället glädja sig åt den förunderligt verklighetsnära iakttagelsen av svenskt folkliv. Det ligger påtaglig poesi i författarens förtroliga umgänge med vardagsting och arbetsredskap. Man känner, att avståndet icke är så stort

[1] Se Lamm, a. a. s. 269 ff. och Warburg, a. a. s. 277 f.

[2] F 363 U. U. B. Dalins brev, som är daterat 21 nov./2 dec. 1739, finnes bevarat endast i en av Arckenholtz tagen kopia.

[3] »Sagan om Hästen» och finska kriget. I förf:s Ur samma synvinkel, s. 161.

till Karl Jonas Love Almquists folklivsberättelser. Hela sagan är ett utflöde av Dalins varma känsla av samhörighet med den svenska bygden.

Om Sagan om Hästen kan sägas vittna om Dalins försoning med landet, så kan Swenska Friheten betraktas som ett vittnesbörd om en positivare inställning till tidens litterära smak. Tragedien Brynilda synes erbjuda en god jämförelsepunkt. Man kan i Breitholtz' undersökning se, att Brynilda i viktiga punkter skurits till för att passa den moderna smakstandarden.[1] La Mottes dramatiska teorier ha uppenbarligen övat stort inflytande på Brynilda. Dalin har anpassat sig efter det rådande litterära modet. Han har emellertid strukit under de nya tendenserna så grovt, att han ej sällan hamnat i rena karikatyren. Det av samtiden högt älskade skådespelet gör, som Blanck framhållit, ofta »ett komiskt intryck».[2] Jag vill ifrågasätta, om icke Dalin fullt avsiktligt drivit den moderna preciositeten i Brynilda så långt, att den blivit rent löjeväckande här och var — att han m. a. o. parodierat den förkonstlade stilen. Man har i vart fall intrycket, att Dalin med ett småleende på läpparna utformat de svåraste bombasmerna i den som helhet misslyckade tragedien. Swenska Friheten är fri från störande överdrifter. Stilen är i det hela jämn och elegant. Dalin synes ha accepterat »de moderna».

Ur rent litterära synpunkter äga Sagan om Hästen och Swenska Friheten knappast fler beröringspunkter än t. ex. Shakespeare och La Motte. De utgöra i detta avseende varandras antipoder. Däremot finnas likheter i komposition och motiv. I båda verken dominerar en översikt av svenska historien. Den historiska revyen tjänar i texterna att ställa problemet och ge lärdomar av betydelse för det aktuella handlandet. Framställningen grupperas kring kungarna; man kunde säga, att de två texterna samtidigt äro ett slags konungaspegel. Olikheterna avspegla bl. a. förändringen i det politiska läget under den tid, som ligger mellan verken. När Dalin ett och ett halvt år efter publiceringen av Sagan om hästen offentliggjorde Swenska Friheten hade hattarnas krigssträvanden redan burit frukt. Kriget mot Ryssland var ett faktum. Att det är den politiska oppositionen, som kommer till tals även i Dalins moderna hjältedikt, kan det icke råda någon tvekan om. Detta framgår bäst av den tredje sången,

[1] Se Breitholtz, a. a. s. 283 f., 287 f.

[2] Bellman vid skiljovägen, s. 79. Beträffande stilen i Brynilda, se också Hörnströms rec. av Breitholtz' avhandling i Samlaren 1944, s. 292 f.

som skildrar »Mörksens förste» och hans hov. Därifrån ledas intrigerna mot den svenska friheten. I sin tjänst har avgrundens furste effektiva medarbetare, som genom att söndra riket möjliggör för principalen att härska. Skildringen av underjorden liknar påfallande den tidigare omnämnda helvetesinteriören i Argus; dikten kan i detta stycke med viss överdrift karakteriseras som en replik på Argus-arket (II: nr 7). Samtiden ansåg ju detta vara riktat mot Gyllenborg och hans parti. Teckningen av den psykologiska bakgrunden till partibildningen erinrar också om de personliga förhållandena kring tillkomsten av Gyllenborgs parti. I denna avdelning i tredje sången (»Gif akt, all afgrunds hop: Kom Ärelystna först . . .») har Dalin satt på vers några tankar ur det tolfte arket i andra årgången av Argus. I detta tog han, som vi erinra oss, uttryckligen avstånd från tanken att Sverige skulle deltaga i det polska tronföljdskriget. Han skildrar partistriderna som ett gissel. »Partiandan», som i Swenska Friheten kallas Oenigheten, förklaras, liksom Oenigheten, höra hemma i Inferno. Dess väg till människorna säges gå genom »fyra Luckor: Antingen genom Äregirughet eller Godz-kiärlek eller en Gemen Afwund eller bara Fiällighet, som intet wet, hwarpå hon håller, mer än på nyfikenheten» (II: 99). Det är också dessa vägar, som avgrundsfursten befaller sin dotter Oenigheten att gå. Man kan åtminstone tydligt urskilja de tre första »luckorna». Sammanfattningsvis kan sägas att den tredje sången innehåller klara anspelningar på det gyllenborgska partiet. I sin komposition ansluter det till sjunde arket och i analysen av partigängarna till det tolfte arket av Argus. Någon polemik mot ungadeln ingår icke i diktverket.

I Swenska Friheten dominerar emellertid en stämning, som icke har någon påfallande motsvarighet i Argus. Man kan karakterisera den i framför allt slutsången rådande tonen som en försonlig och optimistisk tro på Sveriges framtid. Dalin känner varmt för landet. Hör t. ex. i Frihetens sluttal:

> Men, Swerge, glöm ej Et, om du på mig wil tänka;
> Lät Handel, Flit och Slögd dig rikedomar skänka:
> Om Folket ej mår wäl, det twingas ganska lätt,
> Och wäljer nåde-bröd för Frihet, dygd och rätt.
> Upmuntra Hushålls-wett, lät Åkerman få röna,
> At jorden flit och swett kan tusendfalt belöna:
> Har Landet sitt behof, snart får det öfwerflöd,
> När Folkets mängd föröks och hwar förtjänar bröd.

Man ser då Wett och Frägd med Lyckan hedren dela:
Man kring Naturen ser de Fria Konster spela:
Men ser då Nöden fly, som alla Trätors Mor,
At Enighet med Ro i hwars mans hydda bor. (s. 49)[1]

Om man står inför uppgiften att skissera orsakerna till den utveckling, som Dalin genomgår vid denna tid, så måste först frånvaron av vägledande, yttre biografiskt material konstateras. Vi veta ingenting om Dalins inre liv. Vi äro hänvisade till hans litterära produktion. I Swenska Friheten ingå några verser, som synas uppenbara något om drivkraften bakom förändringen. Jag tänker på de inledande verserna i tredje sången.

Wårt Sinne måste städs af blandning ha sin föda:
All olust har sin ro, all fägnad har sin möda:
Den högste wil dermed, at hjärtat lika rent
I frögd ej blir för stolt, i sorg ej blir för klent.
När efter suck och slit wi sidst wår önskan äga,
Då wil mot segrens ro en oro strax upwäga:
Ju mer en skatt är dyr, ju mer han tas i akt,
Och mellan hopp och skräck står nöjet själft på wakt.

Tanken är att människan icke alltid kan vara lycklig. Det är naturligtvis en allmän lära i tidens moraltraktater. Man kan hänvisa till Voltaires *Discours sur l'homme*, där den fjärde avdelningen, *Sur la modération*, innehåller liknande livsvisdom.

Un dieu qui prit pitié de la nature humaine
Mit auprès du Plaisir le Travail et la Peine:
La Crainte l'éveilla, l'Espoir guida ses pas;
Ce cortége aujourd'hui l'accompagne ici-bas. (9: 405)

I själva verket torde Dalins verser kunna betraktas som en tolkning av de anförda ur Voltaires lärodikt. Parallellismen är alltför ingående för att kunna vara tillfällig. Jämför också följande alexandriner ur samma avdelning:

Il ne faut point tout voir, tout sentir, tout entendre:
Quittons les voluptés pour pouvoir les reprendre.
Le travail est souvent le père du plaisir:
Je plains l'homme accablé du poids de son loisir. (s. 404)

[1] Eftersom Swenska Friheten blivit så jämförelsevis utförligt behandlad, vore det knappast försvarligt att icke peka på Dalins rekommendation av en starkare kungamakt. Lamm har konstaterat denna tendens i dikten (s. 272). Man bör måhända se den mot bakgrunden av den redan påbörjade diskussionen om tronföljare.

Här har formulerats en livsfilosofi, som bättre motsvarar hans innersta åskådning än hedonismen i le Mondain. Dalin har sökt att lära sig den viktiga lag, som balanserar ambitionen. Man måste också kunna försaka, resignera.

Ett viktigare moment i processen är den försonliga människouppfattningen. Den hårt spända idealism, som är så betecknande för Dalins verksamhet under 1730-talet, undergår en märkbar uppmjukning. Den nya, liberala synen kommer kanske bäst fram i hans presidietal i Kungl. Vetenskapsakademien 1749; den finnes emellertid utsagd redan 1743. I en tillfällighetsdikt från detta år har Dalin ställt den friare uppfattningen mot bakgrunden av sin tidigare stränga idealism. Sedan han inledningsvis ondgjort sig över att det finnes människor, som icke äro bättre än djur, avbryter han fördömelserna med att hänvisa till den nya läran:

At fästa Samfund hop, behöfs båd ondt och godt.
(II: 1: 57)

Dalin anknyter som synes till Mandevilles filosofi. Vid denna tid hade den vunnit ganska stor spridning i landet. Jag erinrar om det bekanta faktum, att Höpkens apologi för yppigheten år 1740 återger bifabelns doktriner. Man kan tillägga några notiser om Mandevilles »fortune» i Sverige. Redan 1735 diskuterar man i Kungsgården i Falun vid det sedvanliga bordssamtalet den engelska läkarens lyxapologi. Egendomligt nog var entusiasmen stor. Skriften berömdes »förskräckel. för autorns diupsinniga och widsträkta tankar» (N. 971 s. 24 b). Ett par år senare utlägges satsen om lyxens betydelse för samhällslivet. Det sker i *Tanckar öfwer Den Swenska Oeconomien* (1738), den högtstående veckoskrift, där Salvius framförde sina liberala åsikter. I det andra samtalet betonas, att alla fel icke äro lika skadliga. »Om ingen wille wara gran, eller föra någon stat, huru skulle Kiöpmänner och Handtwärckare då kunna hjelpa sig fort? Om ingen brydde sig om winer, Thee eller Caffe, hwar skulle då alla de få sit bröd, som nu lefwa af den handelen?» Höpken hade, som man ser, en föregångare i Salvius. När författaren till den självbiografiska romanen Tanckar om jordens skapnad eller Fonton Freemassons äfwentyr framställer sin utveckling mot en tolerantare inställning till samlivet med människorna, tilldelar han uttryckligen Mandeville en viss betydelse för sin nyorientering (s. 70 f.).[1] Man torde näppeligen

[1] Det bör nämnas, att Benzelstierna i sin Censorsjournal (s. 134) lämnar upp-

kunna ens approximativt uppskatta den verkan som bifabel-filosofien utövat på Dalin. Troligen har Mandevilles uppfattning om lasternas nödvändighet för samhällsutvecklingen verkat återhållande på moralsatiren och länkat in Dalins intresse på fruktbarare spår. Man kan konstatera, att han gör försök att taga världen som den är. Han polemiserar i ett tal över Carl Cronstedt 1751 mot uppfattningen, att all krigsövning är mot naturen. »Jag tager werlden sådan som hon är och icke i Fullkomlighetens tilstånd, då äfwen både Präster och Domare skulle wara onödige» (I: 3: 202). När han vid ett tillfälle klagar över vänskapens obeständighet och människans falskhet, leker han ett ögonblick med tanken att undfly världen, men slår sedan bort hugskottet.

Dock nej, jag lefwa wil bland andra,
Och bli bedragen liksom de:
Den wil jag rå i månan bo,
Som ej bland fel kan finna ro. (3: 57)

Världen är ofullkomlig, blott på månen (= i paradiset) härskar oskulden. Ett faktum är emellertid att Dalin i många dikter från denna tid ägnat just månen fin lyrik. Det förefaller också troligt, att han i dessa ser månen som paradissymbol.

Täcka Måne, hjelp mig glömma
Hwad i dagens buller händt,
Och med stilla tankar dömma
Om alt hwad mitt hjerta kändt:
På ditt hwalf du för mig målar
Höga Sinnens glans och ro:
Jag kan bäst i dina strålar
Mina tysta bloss förtro.
. . .
Hwila nu hwad aldrig hwilar,
Sinnes qwal och dagens gny:
Guda-kraft med eld och pilar,
Bort, du får mitt lugn ej bry!
. . . (3: 146)

Man ser, hur svårt det var att acceptera världen, disharmonien. Lämnad åt sig själv bjuder skalden förnuftets röst tystna. Känslorna ta herra-

---

gift om författare. Enligt meddelande av en magister Helsingius, som inlämnade manuskriptet till censor, skulle en Johan Krook, magister docens i Uppsala, ha skrivit boken. — Beträffande Mandevilles inflytande på Tankebyggarnas litterära produktion, se Sahlberg, G., Gustaf Fredrik Gyllenborg s. 117 f.

väldet och på fantasiens vingar flyr diktaren till fjärran avlägsna trakter. Man anar spänningen mellan viljedirigerat dagliv och driftstyrt nattliv, mellan gemenskapsliv och självhävdelse.

Låt oss betrakta några manifestationer av Olof Dalins utåtriktade verksamhet! I november 1744 höll han åminnelsetal i Vetenskapsakademien över ärkebiskop Eric Benzelius (I:3:159 f.). Förvisso äro vittsvävande ouvertyrer till dylika orationer ingalunda ovanliga. Icke desto mindre torde man vara berättigad att beteckna Dalins sätt att inleda talet som anmärkningsvärt. »Den förnuftiga werlden är i wåra dagar öfwertygad, at witterhet blommas och bär sin frukt i alla Climater: Nordens köld hindrar henne icke mer, än Grekelands wärma . . .» Det tar givetvis rundlig tid för minnestalaren att från denna utgångspunkt komma in på ämnet. I direkt anslutning till förnekandet av klimatets betydelse inskärper Dalin att »de Regerandes omsorger och de myndigas efterdömen» ha avgörande betydelse för kulturstandarden. Talaren demonstrerar sin tes genom att raskt presentera kulturutvecklingen ifrån antikens Grekland och Rom till den nya tiden. Mot bilden av antikens stora kulturgestalter och mecenater (Philip och Alexander, Cesar och Augustus) ställer han svenskarnas »Cimbriska» förfäder. Med eld och järn förjagade dessa alla snillebragder från »fruktsammare och uplyste orter». Sedan följer en teckning av resultatet av nordbornas skövlingar. T. o. m. i Rom härskade i stället för vitterhet »den Wandaliska smaken, den Göthiska Ridderligheten». Hednatidens Norden var dock, heter det sedan, i vissa avseenden mycket upplyst tack vare »några ditkommande *gamle Greker* och kloke Scyther, som warit i *Grekeland*». Av svenska missförhållanden markeras starkt, att tyskarna kommo in i landet, »inbillade oss underwärk och sålde oss dricka». Lybeckarna togo vår malm. In i nya tiden var Stockholm »likt en liten utländsk By med en mur omkring». Allmänt kaos rådde. »Borgaren låg under sköfling, Landtmannen under Näfrätten: Inga Landswägar, ingen Bref-wäxling: Det Allmänna war utan ordning, Kronan utan penningar: Hofwet red spärr och hölt Gästebud: Adelen inmurade sig på Landet i mörka Borgar, til de kringliggandes förtryck, och wiste ej annat af, än att slås och lättjas: Prästen lefde i last och dumhet, Borgaren och Bonden i orklöshet och oskäligt mörker.» Sedan Dalin erinrat om att den grekiska kulturen efter Konstantinopels erövring beretts en fristad i Florens, betonar han att den andliga odlingen först med Gustaf Adolf och Kristina fick fotfäste i landet. Först därefter kommer Ben-

zelius in i sammanhanget. Redan i första stycket framhäves återigen betydelsen av uppmuntran och understöd åt lärdomsidkarna. Det erinras om en utlandsresa, som Benzelius tack vare Karl XI:s mecenatskap, kunde företaga. Den traditionellt hållna redogörelsen för Benzelii betydelsefulla vetenskapliga gärning avrundas i framställningen med en allmän värdering av den bortgångnes betydelse (s. 174): »Detta frånfälle kan ej annat än göra en öm saknad i den Lärda werlden: I synnerhet sakna wi et Ljus i wårt Fädernesland. Huru omistelige sådane äro oss, finne wi, thy wärr dageligen, af deras rarhet.» Dalin slutar med att uttala en förhoppning, som liknar Hiernbrotts nyårsönskan i Argus (se ovan s. 55). Han önskar att »det Högsta Ljuset framgent wärdes unna oss, under en mild och wettälskande Öfwerhets beskydd och efterdömen, de vitterhets-strålar, som i widrigt fall af de forna Barbariska töknen åter snart skulle öfwerhöljas. Sådant är wårt tilstånd i det målet.» Därmed har Dalin kommit tillbaka till utgångspunkten. Med Benzelius som demonstrationsobjekt har han närmare utfört, vad han menade med talet om »vitterhetens» oberoende av den yttre miljön. Benzelius, född och uppfödd i Sverige, ägde stora medfödda snillegåvor. Det andra »ingångs»-temat var betydelsen av de förnämas och mäktigas stöd för den andliga kulturens blomstring i ett land. Utan mäktiga beskyddare hade Benzelius trots sitt geni icke mäktat göra så stora insatser och bliva så berömd i lärdomens international. Med den metod, Dalin här använder, blir den biograferade sålunda ett led i demonstrationen. I minnestalet över akademiledamoten tjänar denne, om man så vill, blott som bekräftelse på riktigheten i de tanke-temata minnestalaren angivit som ämne.

Det kritiska, nästan arroganta draget framträder starkt, det ironiska spåras också. Dalins uppläggning av stoffet tyder på att talet är tendenslitteratur. Han har ordnat belysningseffekterna så, att det bländande ljuset över de sista Karlarna och deras protegé låta nuet stå i skuggan. Man måste antaga, att han varit bitter över den brist på kulturintresse, som utmärkte framför allt kungen. Han är bitter för sin egen del, det synes vara tydligt. Man observerar vidare, att historiesynen är starkt upplysningsmässig. Liksom i Swenska Friheten är medeltiden alldeles mörklagd. Den gamla frälseadeln beviljas ingen undantagsställning. Men det är att märka, att hans historiekritik skonar den klassiska forntiden. Han hyllar antiken, framför allt Grekland.

Ur metodologisk synpunkt lika intressant är det i många avseen-

den märkliga »Tal om Swerige i sitt ämne och Swerige i sin upodling», som Dalin höll inför samma auditorium fem år senare (1749). Att talet inspirerats av le Mondain understrykes med rätta av Lamm (a. a. s. 448). Även där är utgångspunkten de enkla allmänna principerna. Först så småningom kommer författaren ned till de historiskt givna omständigheterna. Det är en övertygad progressist som för ordet. Han skämtar nu i Bayles anda över den grekiska historieskrivningen. (Homerus, Plato, Herodotus.) Den utveckling som fört från den chauvinistiska, fantasifulla »vetenskapen» till dagens internationella, rationalistiska vetenskapsliv, tog sin början i slutet av femtonde århundradet (II:3:121). Världen fick då »liksom et nytt skick, hwilket nu blifwit fullkomligare, och kan hädanefter på otaliga sätt förbättras». Det är dessa tre påståenden, som i fortsättningen ett efter ett tagas upp till mer eller mindre noggrann precisering. Först utvecklar Dalin sålunda snabbt och energiskt de omständigheter, som berättiga talet om ett »nytt skick». Därefter anger han helt kortfattat den konkreta innebörden i tema nummer två: »Det kommer nu på et ut, om en sanning, en gagnelig märkwärdighet, yppas i Torne eller i Lissabon: En Newton har förökt sig til många: det anstår nu ingen mer, at dölja eller missunna sina påfund.» De önskvärda förbättringarna bliva däremot utförligt behandlade. Utgångspunkten är följande: »nästan intet Land under Solen har fullkomligen sin like: Hwart och et Climat har sina foster och ändrar ofta et och samma Släkte på mångfaldiga sätt». Det starka betonandet av klimatets betydelse förvånar onekligen, men att det inte är fråga om någon förändring i Dalins åskådning, framgår av fortsättningen: »Människan är människa öfwer alt»; sedan återgår han emellertid till olikheterna hos människorna och hämtar exempel från exotiska människoraser. Han påpekar också den stora skillnad, som råder mellan t. ex. »Spanska hästar» och »Ölänningar» och fortsätter: »Sådant alt härrörer utan twifwel av Climatet, födan, luften, watnet etc. så at när dylika kreatur flyttas från den ena orten til den andra, tager himmelen med tiden sitt herravälde, och fortplantningen blifwer efter wissa leder sådan som den inhemska: när somliga därigenom förbättras, blifwa somliga förwärrade, så at de behöfwa påspädning och understöd från sina födsloställen.» Av dessa olikheter i fråga om de näringsgeografiska förutsättningarna följer nödvändigheten »at det ena Folket räcker det andra handen, at det ena Landet meddelar det andra sina frukter». Så vitt jag har rätt löst de »geometriska» problem som

Dalins framställning innebär, är det i detta avseende framför allt som världen »kan hädanefter . . . förbättras». Denna avdelning, som börjar med »Besinnom, at nästan . . .» utgör nämligen en utveckling av detta i näst sista avdelningen gjorda påstående. Men det kan samtidigt knappast förstås, om man icke observerar dess karaktär av analogi till sista avdelningens sista stycke (s. 122 från »Sedan den tiden har . . .»). Dalins tankegång är sålunda följande: Samtidens vetenskapsmän hade insett, att det icke anstod dem »at dölja eller missunna sina påfund». Tyvärr var denna internationalism begränsad till det vetenskapliga livet. Liksom forskarna oberoende av nationalitet delgivit varandra sina upptäckter till vetenskapens fromma, så borde också folken lämna varandra materiell hjälp. Ur två satser, den ena aprioristisk, den andra empirisk, härleder Dalin denna människornas ömsesidiga plikt att hjälpa varandra. Människonaturen är identisk hos alla folk och raser. Den yttre naturen — och därmed livsbetingelserna — skiftar överallt. På denna väg kommer han fram till idén om den solidariska mänskligheten. Ser man i internationalismen en fundamental beståndsdel i det svenska kulturarvet, känner man sympati för Dalins genomtänkta, fördomsfria humanitet.

Med denna avdelning har Dalin, trots vissa magistrala abstraktioner, dock kommit ett steg närmare sitt konkreta ämne. Efter några upplysningar om de första människornas armod, vilka kommer läsaren att erinra sig, att Rousseau samma år besvarade Dijon-akademiens prisfråga, och en knapp men rudbeckianskt varmhjärtad karakteristik av svensk natur (s. 124), är författaren redo att inventera den svenska växtvärldens »hemfödingar» och invandrare.

Det återstår att nämna, att det är Dubos' bekanta arbete, *Réflexions critiques sur la Poesie et sur la Peinture*, som givit Dalin materialet och synpunkterna på den geografiska miljöns betydelse för varelsernas utseende. Det är i Section XV i andra delen (s. 244 f.) som Dubos behandlar »Le pouvoir de l'air sur le corps humain prouvé par le caractere des Nations». Vi återfinna här Dalins resonemang om hur miljön präglat människornas och djurens utseende (ss. 247, 266 f.) i de skilda klimatzonerna. Men det är en avgörande olikhet: Dalin hävdar människonaturens likhet och kan inte vara med på Dubos' resonemang, när denne från den yttre olikheten hos människorna sluter till en inre. »Or si la diversité des climats peut mettre tant de variété & tant de différence dans le teint, dans la stature, dans le corsage des hommes, et même dans le son de leur voix, elle doit mettre

une différence encore plus grande entre le génie, les inclinations et les moeurs des nations» (s. 247). Det är sannolikt mot Dubos Dalin vänder sig i sin dikt från 1736, då han frågar »Mån Himlen lyser ei up på den Swenska jorden». Dubos hade i Section XIII förklarat att klimatet i Sverige omöjliggjorde all andlig odling (s. 141 f.).

I talet framträder Dalin som kulturoptimist, men som alltid hos honom, finnes även motsatsen, här dock blott antydd. Det vill synas som om han, mitt uppe i samtidsanalysen, sände en förstulen tanke till det förlorade guldåldersparadiset, en tid då solidariteten var *spontan* och ej som nu baserad på budord. För detta talar avslutningen, där egendomligt nog Dalin riktar stark kritik mot »et wisst utmätet Företräde, utom Tjänsten». I jämförelse härmed framstår för honom vetenskapsakademien som en nära nog platonsk republik.

Återigen bekräftas Dalins självupptagenhet. Just denna fråga, varför den *verkliga äran* ej kan hävda sig mot mer eller mindre godtyckliga sociala distinktioner, frammanades för honom i umgänget med adelskretsar. Dalins medfödda starka självmedvetenhet utvecklades under trycket av omvärldens nedlåtande attityd till en aggressiv självhävdelse, och verkade i hög grad bestämmande på hans liv och dikt. Jag erinrar om de händelser som utmynnade i Argi trångmål.

Dalin inser själv denna överdrift och reagerar däremot. Här framskymtar emellertid det svåraste problemet i Dalins anpassningsansträngningar. Han — förkämpen för medelvägen — förtränger sin självhävdelse och går ned i dess fullständiga motsats, självutplåningen.

Den osäkerhet om det egna värdet, som tog sig uttryck i tvära omkastningar, övergick så småningom till en visshet om att inte blott hans arbete hade ett värde, utan genom det även han själv. Då värdeproblemet ej längre så helt behärskade honom, kände han sig mogen att angripa rudbeckianismen, som han länge ansett som ett ont. Hans tidigare ringaktning för människan undergår jämsides härmed en förändring och utvecklas till en god vilja att se henne sådan hon är.

Källor och litteratur.

Handskrifter.

U. U. B.

E 138 Pasquiller och andra politiska skrifter 1728—1788, särdeles för Gustaf III:s tid.
F 363 C. G. Tessins brevväxling.
N 971 Andreas Browallius Journal 1734 Febr.—1740 Juni.
X 241 Svensk biografi i portföljer, Dalinbiografica.
U 169 Matrikel, ceremoniel och några protokoll för sällskapet Utile Dulci . . .

H. R. A.

Ulla Sparre t. Augusta Törnflycht, Börstorpsarkivet vol. 135.

Tryckta arbeten.

[Addison, J.], The Spectator, vol. IV, nr 303. London 1713.
d'Alembert, J. le R., Jean le Rond, 1—5. Amsterdam 1767.
Atterbom, P. D. A., Svenska Siare och Skalder. III. Örebro 1862.
Aspelin, G., Framstegsidén i franskt tankeliv från Descartes till Condorcet. (i: Lunds univ:s årsskr. 1929. Avd. 1.)
Aurivillius, C., De carmine epico. Diss., resp. J. N. Hageman. Upsala 1753.
—— De lingva poëtica. Diss., resp. L. Hallenius. Upsala 1758.
Balzac, J. L. G. de, Socrate chrestien. Amsterdam 1662.
Bayle, P., Dictionnaire historique et critique. 5:e ed. 1—4, u. o. 1740.
—— Pensées diverses sur la Comète. T. 1—2. (Société des textes français modernes, 21 och 25.) Paris 1911—12.
Bengesco, G., Voltaire. Bibliographie de ses oeuvres. 1—4. Paris 1882—90.
Bergh, Gunhild, Litterär kritik i Sverige under 1600- och 1700-talen. Sthlm 1916. (Diss. Uppsala.)
Bergklint, O., Åminnelsetal öfwer Hof-Cancelleren och Riddaren af Kongl. Nordstjerne-Orden, Hr Olof von Dalin. Sthlm.
Biörner, E. J. [utg.], Nordiska kämpadater, i en sagoflock samlade, om forna kongar och hjältar . . . (Även latinsk titel.) Stockholmiae 1737.
Blanck, A., Bellman vid skiljovägen och andra studier. Sthlm 1941.
—— Den nordiska renässansen i sjuttonhundratalets litteratur. Sthlm 1911. (Diss. Uppsala.)

Blanck, A., Sagan om hästen och finska kriget. (Festskrift till Y. Hirn.) Hfors 1930.
—— Ur samma synvinkel. Tidsstämningar i diktens spegel. Uppsala 1935.
Boileau, N., L'art poetique. Paris 1901.
Borelius, Hilma, Hedvig Charlotta Nordenflycht. Sthlm 1921.
Bouhours (D.), La manière de bien penser dans les ouvrages d'esprit. La Haye 1739.
Brander, E., Försök om Epopée, poëme epique eller Hjälte-Dikt. Sthlm 1768.
Brandes, G. M. C., François de Voltaire. 1—2. Khvn 1916—17.
Breitholtz, L., Våra första fransk-klassiska dramer. Celsius' Ingeborg och Dalins Brynilda. Uppsala 1944. (Diss.)
Bremond, H., La poésie pure. Paris 1926.
—— Prière et Poésie. Paris 1926.
Brenner, Sophia Elisabeth, Samlade poetiska dikter. (i: Samlade Vitterhetsarbeten af svenska författare. Utg. Hanselli.) Upsala 1873.
Brunetière, F., L'évolution des genres dans l'histoire de la litterature. I. Paris 1906.
Bury, J. B., The idea of progress. London 1924.
Böök, F., Romanens och prosaberättelsens historia i Sverige intill 1809. Sthlm 1907. (Diss. Lund.)
—— Stridsmän och sångare. 2 uppl. Sthlm 1922.
—— och Sylwan, O., Svenska litteraturens historia. Ny omarb. uppl. Sthlm 1929.
[Carlsson, C.], Försök til Swänska skaldekonstens uphielpande, eller samling af utwalda swänska rim och dikter. Sthlm 1737.
Carré, J.-R., La philosophie de Fontenelle ou le sourire de la raison. Paris 1932. (Diss.)
Caussy, F., Inventaire des manuscrits de la bibliothèque de Voltaire conservée à la bibliothèque imperiale publique de S:t Pétersbourg. 1913.
Celsius, O. (d. y.), Ingeborg. Tragoedia. Upsala u. å.
—— Tal om smak uti den svenska, . . . vältaligheten; . . . den 3 februarii 1768. Sthlm 1768.
Charron, P., De le sagesse . . . Amsterdam 1662.
Chinard, G., L'Amérique et le rève exotique dans la littérature française . . . Paris 1913.
Clark, A. F. B., Boileau and the French classical critics in England. (Bibliothèque de la Revue de littérature comparée. T. 19.) Paris 1925.
Dacier, Anne, Des Causes de la corruption de goût. Amsterdam 1715.
Dalin, O., Poetiska arbeten. Utg. af P. Rudin, med lefnadsteckning öfwer författaren af C. F. Scheffer. T. 1—2. Sthlm 1782—83.
—— Svea Rikes Historia ifrån Dess begynnelse til wåra tider. D. 1—2. Sthlm.
—— Then Swänska Argus. Utgifven af B. Hesselman och M. Lamm. 1—3. (Svenska författare utgifna af Svenska vitterhetssamfundet. 1.) Sthlm 1910—19.

Dalin, O., Witterhets-arbeten i bunden och obunden skrif-art. 1—6. Sthlm 1767.
Delbrück, H., Die gute alte Zeit. (Preuss. Jahrbücher, Bd 71.) 1893.
Descartes, R., Discours de la méthode. Texte et commentaire par É. Gilson. Paris 1930.
Desnoiresterres, G., Voltaire et la société au dixhuitième siècle. 1—8. Paris 1871—76.
Du Bos, [J. B.], Réflexions critiques sur la poësie et sur la peinture. Nouv. éd. T. 1—3. Dresde 1760.
Dupont, P., Houdar de La Motte (1672—1731). Paris 1898. (Diss.)
[Effen, J. van], Oeuvres diverses. 1—5. Amsterdam 1742.
Faguet, E. [utg.], Fontenelles. Textes. Choisis et commentés . . . (Bibliothèque français, 18:e siècle.) Paris 1912.
—— Histoire de la poésie française de la renaissance au romantisme. D. 7. Paris 1934.
—— Voltaire. Paris [1895].
Fontenelle, B. le B. de, Entretiens sur la Pluralité des Mondes. La Haye 1686.
—— Oeuvres diverses. 1—6. Paris 1715.
Friberg, A., Den svenske Herkules. Studier i Stiernhielms diktning. Lund 1945. (Diss. Sthlm.)
Gillot, H., La querelle des anciens et des modernes en France . . . Paris 1914. (Diss.)
Gjörwel, C. C., Allmänna tidningar. Sthlm 1772.
Gracian, B., L'Homme detrompé, ou le criticon. (Övers. fr. spanskan.) La Haye 1705.
Götheborgska Magasinet. 1762.
Haller, A. von, Gedichte. Utg. Hirzel. (Bibliothek älterer Schriftwerke der deutschen Schweiz . . . 3.) Frauenfeld 1882.
Hammarsköld, L., Svenska vitterheten. Historiskt-kritiska anteckningar. 2:a uppl., öfversedd och utgifven af P. A. Sondén. Sthlm 1833.
Hartung, W., Die deutschen moralischen Wochenschriften als Vorbild G. W. Rabeners. Halle 1911.
Havens, G. R., Voltaire's books: a selected list. (i: Modern Philology 27.) Chicago 1929.
Hazard, P., La crise de la conscience européenne (1680—1715). 1—3. Paris 1935.
Hedvall, Ruth, En gammal vis- och psalmrytm. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser 31.) Hfors 1917.
Herrlin, O., Sensus communis. En studie till problemet om förnuft och känsla i gustavianskt religionstänkande. Lund 1942. (Diss.)
Hildén, H., Studier av naturen i Linnéseklets svenska diktning. Hfors 1925.
Hjärne, C. U. (i: Samlade Vitterhetsarbeten. Utg. Hanselli.) Upsala 1856.
Hörnström, E., Anders Odel. En studie i frihetstidens litteratur- och kulturhistoria. Uppsala 1943. (Diss.)

Homeros, Iliad. Från grekiskan af Erland Lagerlöf. D. 1—2. Lund (tr. Sthlm) 1912.
—— Iliad Book I—XII. Pope's övers. (i: The 48th Volume of the English Poets . . .) London 1790.
—— Odyssée. Övers. av E. Lagerlöf. 2 uppl. Malmö 1920.
Horatius Flaccus, Q., De arte poetica. (i: Horati Carmina, utg. F. Vollmer. Ed. maior.) Lipiæ 1907.
Jacquart, J., L'Abbé Trublet. Critique et Moraliste (1697—1770). D'après des documents inédits. Paris 1926. (Diss.)
Josephson, L., Kellgren och samhället. Kritik och satir till mitten av 1780-talet. Uppsala 1942. (Diss.)
Kellgren, J. H., Samlade skrifter. 1—3. Sthm 1796.
Korff, H. A., Voltaire im literarischen Deutschland des 18. Jahrhunderts . . . 1—2. Heidelberg 1917—18.
[Krook, J.], Tanckar om jordens skapnad eller Fonton Freemassons äfwentyr. Sthlm 1741.
Källquist, E., Thet Swenska Språketz Klagemål. Litteraturhistorisk undersökning jämte text och tolkning. Uppsala 1934. (Diss.)
La Bruyère, J. de, Les Caracteres de Theophraste, avec les caracteres ou les moeurs de ce siecle. 1—2. Paris 1740.
La Mothe le Vayer, F., Oeuvres. 1—6. Dresde 1756—58.
La Motte, H. de, Oeuvres. 1—10. Paris 1754.
Lamm, M., Olof Dalin. En litteraturhistorisk undersökning af hans verk. Uppsala 1908. (Diss.)
—— Samuel Triewalds lif och diktning. (Samlaren 28.) 1907.
Lanson, G., Boileau. 5:e éd. Paris 1919.
—— Études d'histoire litéraire . . . Paris 1929.
—— Voltaire. Paris 1906.
Laurila, K. S., Les premiers devanciers français de la théorie du milieu. (i: Annales academiae fennicae, ser. B. T. XXII, 1927—28.) Helsinki 1928.
Leijonhufvud, Sigrid, Omkring Carl Gustaf Tessin. 1—2. Sthlm 1917—1918.
Le Bossu, R., Traité du Poëme epique. 1—2. 6 éd. La Haye 1714.
Leopold, C. G. af, Samlade skrifter. Bd 5. Sthlm 1833.
—— Samlade skrifter. (Svenska författare utg. av Svenska Vitterhetssamfundet 2: 1.) Sthlm 1912.
Liljestråle, J. W., Åminnelsetal över Dalin i Vitt. akad. (Vitt. akad. handlingar 3.) 1780.
Loccenius, J., Svenske och Göthiske gamle Handlingar. (Övers. fr. latinet.) Sthlm 1728.
Lombard, A., L'Abbé du Bos, un initiateur de la pensée moderne (1670—1742). Paris 1913. (Diss.)
Lovejoy, A. O., The great chain of being. A study of the history of an idea. Cambridge, Mass. 1936.
—— m. fl. utg., A documentary history of primitivism and related ideas. 1. Baltimore 1935.

Lucanus, Belli civilis. 3 ed. C. Hosius. Lipsiæ 1913.
Lucretius, C. T., De rerum natura. Commentaire exégétique et critique . . . 1—3. Paris 1925—28.
Maigron, L., Fontenelle. L'homme, l'oeuvre, l'influence. Paris 1906.
Malmström, C. G., Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. 2 uppl., delvis omarb. D. 2. Sthlm 1895.
Mandeville, B., The fable of the bees: . . . With a commentary . . . by F. B. Kaye. 1—2. Oxford 1924.
Melon, J. F., Essais politique sur le commerce. Amsterdam 1735.
Merian-Genast, E., Voltaire und die Entwicklung der Idée der Weltliteratur. (i: Romanische Forschungen XL.) Erlangen 1927.
Milton, J., The poetical works of . . . Leipsic 1834.
Montaigne, M. de, Les essays . . . Nouv. éd. . . . par P. Villey. I. Paris 1930.
Montesquieu, C. L. de S. de, Lettres persanes. (Société des textes français modernes 27—28.) 1—2. Paris 1913.
Morize, A., L'Apologie du Luxe au XVIIIe siècle et le Mondain de Voltaire. Paris 1909.
Mornet, D., Histoire de la clarté française. Ses origines, son évolution, sa valeur. Paris 1929.
Muralt, B. L. de, Lettres sur les Anglois et les François et sur les voiages . . . (Bibliothèque de la Revue de litterature comparée. T. 86.) Paris 1933.
Naves, R., Le goût de Voltaire. Paris 1938.
Nordberg, O., En swensk adelsmans äfwentyr och dess författare. Uppsala 1944. (Diss.)
Nordenflycht, Hedvig Charlotta, Samlade skrifter. Utg. av Hilma Borelius. 1—3. (Svenska författare utg. av Svenska Vitterhetssamfundet. 11.) Sthlm 1924—38.
Nordin, K. G., Minne af Olof Dalin. (Tal i Svenska Akademien 1798.) Sthlm 1802.
Nordström, J., Inledning och kommentar till Stiernhielms Filosofiska fragment. (Svenska författare utg. av Svenska Vitterhetssamfundet. 8.) Sthlm 1924.
[Odel, A.], Plato om Swerige. 1764.
Pascal, B., Oeuvres de . . . publiés . . . par Leon Brunschvicg et Pierre Boutroux. 1—14. (Les grands écrivains de la France.) Paris 1908—14.
Pellisier, G., Voltaire. Philosophe. Paris 1908.
Perrault, Ch., Paralelle des Anciens et des Modernes. Nouv. éd. 1—2. Amsterdam 1693.
Pienaar, W. J. B., English influence in dutch literature and Justus van Effen as intermediary. Cambridge 1929.
Platen, M. von, Petter Frisch, Runius' vän. Personhistorisk tidskrift XLI, 1941—42.
Pope, A., Essay on man. London 1802.

Pufendorf, S. von, Les devoirs de l'homme et des citoyens. (Övers. fr. latin av J. Barbeyrac.) Amsterdam 1708.
Querard, J. M., La France littéraire, . . . 1—12. Paris 1827—59.
Rydelius, A., Nödige Förnuffts-Öfningar . . . Linkiöping 1718—[1722].
Sahlberg, G., Gustaf Fredrik Gyllenborg. Hans liv och diktning under frihetstiden. Uppsala 1943. (Diss.)
[Sahlstedt, A.], Critiska Samlingar. Sthlm 1757.
—— Om tankar i witterhets-arbeten. T. 1—3. Sthlm 1756—58.
Salvius, L., Tanckar öfwer den Swenska Oeconomien. Sthlm 1738.
Sandblad, H., Det copernikanska världssystemet i Sverige. I. Aristotelismens tidevarv. Lychnos 1943. — II. Cartesianismen och genombrottet. Lychnos 1944—45.
Schefferus, J., Svenska Folkets Äro-Minne. Sthlm 1733.
Schönberg, A., Bref, om et godt Hjerta och et stort förstånd. (I Swenska Magasinet 1767.)
Schück, H., Warburg, K., Illustrerad svensk litteraturhistoria. Tredje, fullst. omarb. uppl. 1—7. Sthlm 1926—1932.
Sjöding, A., Leopold, den gustavianske smakdomaren. Hans utveckling till första upplagan av Samlade skrifter (1800—02). Västerås 1931. (Diss. Uppsala.)
Sotberg, E., Tal då Olof von Dalin . . . lades i Hög på Lof-Ön. Sthlm 1769.
Stiernhielm, G., Vitterhets-arbeten. Utg. L. Hammarsköld. Sthlm 1818.
Strauss, D. F., Voltaire. Sechs Vorträge. 1878.
Svanberg, V., Medelklassrealism. (Samlaren 1943—44.)
Svanfeldt, G., Anna Maria Lenngrens Pojkarne och Dalins April-Wärk. (Samlaren 1938.)
—— Posten 1768—1769 och dess författare. Uppsala 1937. (Diss.)
Sylwan, O., Olof von Dalin. (I Sv. biogr. lex. 10.) Sthlm 1931.
—— Swenska pressens historia till statshwälfningen 1772. Lund 1896.
Telleen, J. M., Milton dans la litterature française. Paris 1904. (Diss.)
Tidningar om The Lärdas Arbeten. 1742.
Warburg, K., Olof Dalin. Hans lif och gerning. (Sv. akad. handl. ifrån år 1796, D. 59.) Sthlm 1884.
Vergilius Maro, P., Aeneidus. (i: Vergili opera. Utg. G. Ianell, Ed. maior.) Lipiæ 1930.
Wermlund, S., Sensus internus och sensus intimus. Studier i Andreas Rydelius' filosofi. Uppsala 1944. (Diss.)
Wieselgren, O., »Yppighetens nytta.» Ett bidrag till de ekonomiska åskådningarnas historia i Sverige under det adertonde Århundradet. Uppsala 1912. (Skrifter utg. af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. XIV: 3.)
Villemain, A. F., Cours de littérature française. Nouv. éd. Paris 1868.
Voltaire, F. M. A. de, Oeuvres complètes. Éd. Moland. 1—52. Paris 1883—85.

Personregister.

Addison, J., 76, 96, 125, 133.
d'Alembert, J. le R., 133.
Algarotti, F., 61.
Almquist, C. J. L., 156.
Arckenholtz, J., 155.
Aristoteles, 11, 23, 127.
Asse, E., 61.
Atterbom, P. D. A., 98, 138.
Augustinus, 30.
Aurivillius, C., 95, 96, 98, 139, 144.

Bacon, F., 23, 69.
Bacon, R., 23.
Balzac, J. L. G., 30.
Barbeyrac, J., 33.
Bayle, P., 12, 56—57, 60—62, 66, 163.
Bengesco, G., 87, 98.
Benzelius, E., 161—62.
Bergh, Gunhild, 96, 98.
Bergklint, O., 94.
Bernier, F., 60.
Bertrand, J., 62.
Biörner, E. J., 78.
Blanck, A., 80, 99, 126, 155—156.
Boileau, N., 1, 4, 8, 13, 21, 103—105, 107, 110—112, 120—121, 123, 125, 134.
Borelius, Hilma, 82.
Bouhours, D., 69, 138.
Brander, E., 92.
Brandes, G. M. C., 64.
Breitholtz, L., 81, 151, 156.
Bremond, H., 130.
Brenner, Sophia Elisabeth, 76.
Broms (häradshövding), 50—51.
Browallius, A., 71.
Brun (sekr.), 50—51.
Brunetière, F., 102.
Bunge, S. B., 44.
Bökman, J., 71, 74.
Böök, F., 34, 38, 119.

Calmet, A., 64.
Carlsson, C., 114.
Carré, J.-R., 21.
Casteja, C. L. de B., 49.
Caussy, F., 62.
Cederhielm, C. G., 80.
Celsius, O. (d. y.), 78, 95, 138.
Chapelain, J., 104, 134.
Chasson, P., 30, 33.
Chatelet, Emilie du, 59, 61, 63, 65.
Chinard, G., 68, 75.
Cincinnatus, 15.
Clark, A. F. B., 107.
Claudianus, 56—57.
Columbus, S., 94.
Cronstedt, C., 160.

Dacier, Anne, 23, 121, 125, 130, 132, 136, 150, 152.
Dahlstierna, G., 82, 108.
Delbrück, H., 75.
Demostenes, 6.
Descartes, R., 7, 23—25, 33, 103, 125, 132, 145.
Desfontaines, P. F. G., 129.
Desnoiresterres, G., 63, 133.
Dubos, J. B., 98, 123, 164—165.
Dupont, P., 129, 130, 139.

Effen, J. van, 32, 54, 76—77, 106.
Elvius, P., 34.
Epikur, 56.

Faguet, E., 10, 64, 103.
Fénelon, F. de S. de la M., 106, 134.
Flaubert, G., 130.
Fontenelle, B. le B. de, 4—8, 10—12, 18—23, 26, 105, 107, 123, 126, 132, 134—35, 146.
Fredrik I av Sverige, 49, 55, 73.
Fredrik II av Preussen, 91, 96.
Friberg, A., 79.
Fröding, G., 119.

Galilei, G., 28.
Gassendi, P., 60.
Gillot, H., 26.
Gjörwell, C. C., 92, 95.
Gracian, B., 30, 33.
Gyllenborg, C., 16, 37, 42, 49—51, 53, 56—58, 73—74, 155, 157.
Gyllenborg, J., 16.
Görtz, G. H. von, 49.

Haller, A. von, 77, 78.
Hammarsköld, L., 1, 74, 138.
Hanselli, P., 76, 146.
Hazard, P., 65.
Hedvall, Ruth, 78.
Herodotus, 163.
Herrlin, O., 32.
Hildén, H., 85.
Hjärne, C. U., 146.
Holmström, I., 119.
Homeros, 6, 92, 94, 98, 100, 102, 106, 121—27, 129, 131—32, 136, 163.
Horatius, 13, 111, 127.
Horn, A., 16, 44, 49.
Huet, P. D., 64.
Hübner, J., 115.
Höpken, A. J. von, 159.
Höpken, D. N. von, 50.
Hörnström, E., 68, 75, 156.

Jacquart, J., 134.
Juvenalis, 1.

Karl XI av Sverige, 16.
Kaye, F. B., 61.
Kellgren, J. H., 29, 88, 99, 133, 143.
Kochen, J. H. von, 49.
Korff, H. A., 95.
Krook, J., 160.
Källquist, E., 78.

La Bruyère, J. de, 7, 71.
La Mothe le Vayer, F., 33.
La Motte, H. de, 1, 4, 7, 17, 23—26, 30—31, 98, 121—35, 137, 139—43, 145—46, 150—52, 156.
Lagerlöf, E., 137.
Lamm, O., 1, 13, 15—16, 23, 32, 37—38, 43, 51, 54, 59, 82—85, 89, 98, 107—08, 111, 118, 125, 138—39, 155, 163.
Lanson, G., 7, 64, 98, 111.
Laurila, K. S., 19, 20.
Le Bossu, R., 96, 100, 122, 125, 127.
Leijonhufwud, Sigrid, 154.
Leopold, C. G., 29, 97, 133, 142—43.
Liliestråle, J. W., 138.
Lindblom, J. A., 97, 133.
Loccenius, J., 78.
Locke, J., 32.
Lombard, A., 109.
Lovejoy, A. O., 58, 75.
Lucanus, 109, 120.
Lucretius, 30, 65.

Maigron, L., 6.
Malmström, C. G., 37, 49—50, 73—74.
Mandeville, B., 61—63, 66, 79, 159, 160.
Marais, M., 133.
Marivaux, P. C. de C., 146.
Maupertuis, P. L. M. de, 129.
Melon, J. F., 61—62.
Merian-Genast, E., 99—100.
Milton, J., 65—67, 80, 96, 98—100, 107, 125.
Molière, J. B. P., 105.
Montaigne, M. de, 12, 30, 33.
Montesquieu, C. L. de S. de, 18, 30, 61—62, 146.
Morize, A., 60—61, 63—65, 67.
Mornet, D., 103, 132.
Muralt, B. L. de, 77—78.

Naves, R., 65, 98—100, 106, 131, 133, 151.
Newton, I., 29, 129.
Nordberg, O., 73, 151.
Nordenflycht, Hedvig Charlotta, 29, 138.
Nordin, K. G., 73.
Nordström, J., 79.

Odel, A., 95.
Owen, J., 117.

Pascal, B., 23, 30, 33, 103.
Pelissier, G., 64.
Perrault, C., 4—7, 103, 124—25.
Pienaar, W. J. B., 76.
Piper, K. F., 78.
Piron, A., 64.
Platen, M. von, 119.
Platon, 6, 163.
Plinius, 30.
Poe, E. A., 130.
Pope, A., 29, 136.
Ptolemaios, 11.
Pufendorf, S. von, 33.

Querard, J. M., 62.

Racine, J. R., 4, 8, 104.
Rehn, J. E., 84.
Rosenadler, J. R., 45.
Rousseau, J. B., 129.
Rousseau, J. J., 77, 164.
Rudén, T., 117.
Rudin, P. J., 96.
Runius, J., 119.
Rydelius, A., 32.

Sahlberg, G., 50, 160.
Sahlstedt, A., 94, 98—99, 138.
Saint-Evremond, C. de M. de S.-D., 60.
Saint-Sorlin, J.-Desmarets, 104.
Salvius, L., 159.
Sandblad, H., 11.
Scheffer, C. F., 96.

Schefferus, J., 78.
Schiller, J. C. F. von, 112.
Schück, H., 82, 138.
Schönaich, E., 95.
Schönberg, A., 95.
Shakespeare, W., 156.
Simon, R., 65.
Sjöding, A., 133.
Sotberg, E., 138.
Sparre, K., 74.
Sparre, Ulla, 154.
Spegel, H., 94, 117.
Stael, Anne Louise Germaine, 102.
Stiernhielm, G., 27, 79, 108, 117, 120, 150.
Stiernman, A. A. von, 50.
Strauss, D. F., 64.
Svanfeldt, G., 68.
Swift, J., 34.
Sylwan, O., 38, 44—45, 51, 82, 94.

Taine, H A. H., 19, 121.
Tasso, T., 94, 100, 107.
Taube, Catharina Charlotta, 73.
Taube, Hedvig, 49, 50, 73.
Tegnér, E. T., 18, 119, 149.
Telleen, J. M., 65.
Terrason (abbé), 4.
Tessin, K. G. T., 31, 36, 79, 154, 155.
Thieriot, N.-C., 65.
Triewald, S. T., 13, 80, 94, 116, 125—126.
Trublet (abbé), 4, 134, 146.
Törnflycht, Augusta, 154.

Ulrika av Sverige, 55.

Warburg, K., 15, 38, 43, 119, 138, 149, 155.
Vergilius, 13, 92, 94, 100, 107, 117, 122.
Wermlund, S., 32.
Wieselgren, O., 60.
Villemain, A. F., 135.
Wolimhaus, S., 16.
Voltaire, F. M. A. de, 28—29, 59—68, 77, 79—80, 82—90, 92, 94—96, 98—112, 124, 126—29, 133, 144, 147, 151, 158—59.
Voltemat, H. J., 51.
Wordsworth, W. W., 130.
Wright, Sarah, 50.

Pris kr. 7:—

UPPSALA 1946. ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB 46703